

KAUNO TECHNOLOGIJOS UNIVERSITETAS
EKONOMIKOS IR VERSLO FAKULTETAS

Auksė Degutytė

**EUROPOS SAJUNGOS BENDROSIOS ŽEMĖS ŪKIO POLITIKOS ĮTAKA
LIETUVOS EKONOMIKAI**

MAGISTRO DARBAS

Darbo vadovė Doc. dr. Daiva Laskienė

KAUNAS 2016

**KAUNO TECHNOLOGIJOS UNIVERSITETAS
EKONOMIKOS IR VERSLO FAKULTETAS**

**EUROPOS SAJUNGOS BENDROSIS ŽEMĖS ŪKIO POLITIKOS ĮTAKA
LIETUVOS EKONOMIKAI**

Ekonomika (kodas 621L10008)

MAGISTRO DARBAS

Darbą atliko

Auksė Degutytė, VME-4

(2016-05-09)

Vadovas

Doc. dr. Daiva Laskienė

(2016-05-)

Recenzentas

Prof. dr. Daiva Dumčiuvienė

(2016-05-)

KAUNAS, 2016

KAUNO TECHNOLOGIJOS UNIVERSITETAS
Ekonomikos ir verslo fakultetas

Auksė Degutytė

Ekonomika, 621L10008

Baigiamojo magistro darbo „Europos Sąjungos bendrosios žemės ūkio politikos įtaka Lietuvos ekonomikai“

AKADEMINIO SAŽININGUMO DEKLARACIJA

20 16 m. gegužės 09 d.
Kaunas

Patvirtinu, kad mano **Auksės Degutytės** baigiamasis magistro darbas tema „Europos Sąjungos bendrosios žemės ūkio politikos įtaka Lietuvos ekonomikai“ yra parašytas visiškai savarankiškai, o visi pateikti duomenys ar tyrimų rezultatai yra teisingi ir gauti sąžiningai. Šiame darbe nei viena dalis nėra plagijuota nuo jokių spausdintinių ar internetinių šaltinių, visos kitų šaltinių tiesioginės ir netiesioginės citatos nurodytos literatūros nuorodose. Įstatymų nenumatytų piniginių sumų už šį darbą niekam nesu mokėjęs.

Aš suprantu, kad išaiškėjus nesąžiningumo faktui, man bus taikomos nuobaudos, remiantis Kauno technologijos universitete galiojančia tvarka.

Degutytė, Auksė. Impact of European Union Common Agricultural Policy on the Lithuanian Economy. Master's Final Thesis in Economics / supervisor doc. dr. Daiva Laskienė. Department of Economics, the School of Economics and Business, Kaunas University of Technology.

Social Sciences: 04 S Economics

Key words: European Union Common Agricultural Policy, direct payments, rural development, Lithuanian economy, GDP, inflation, unemployment rate.

Kaunas, 2016. 87 p.

SUMMARY

The Common Agricultural Policy (CAP) is one of the most important and controversial policies in the European Union (EU), which has been established by Rome treaty in 1958. The policy is important because it allocates great sums to the EU agricultural sector every year. On the other hand, policy is called controversial because more than 70 percent of EU budget was allocated to CAP, it contributes only a few percent to the overall gross domestic product (GDP). High EU budget expenditure on CAP and big costs of food storage were the main reasons to reform CAP in the past, so now it became a welfare policy, which guaranteed well-established prices of agricultural production and stable farmers' income.

The object of the paper – the European Union Common Agricultural Policy.

The aim of the paper – to explore the impact of European Union Common Agricultural Policy on the Lithuanian Economy

The objectives of the paper:

- Identify the problems faced by the EU CAP;
- Analyze the EU CAP concept and how the goals have changed in time;
- Evaluate the structure of the EU CAP and the changes, caused by reforms;
- Identify which economic indicators are mostly affected by CAP financial support;
- Evaluate the CAP financial support impact on Lithuanian macroeconomic indicators;
- Predict how CAP financial support will affect Lithuanian economy until 2020.

Lithuania has been implementing the single area payment scheme since 2004. Direct payments, paid by single direct payment scheme maintain farmers' income. Rural development programme of 2014-2020 has set means for rural development. This thesis takes a closer look at what protectionist measures the CAP has used and how it affected Lithuanian economy, which is described with GDP, inflation and unemployment rate indicators.

Despite the fact that Lithuania is classified as a small country, average of CAP funds per capital are among the highest in the EU. That reflects on high agricultural workers' productivity, which significantly exceeds EU average. In order to identify the relationship between CAP funds for Lithuania and the main economic indicators, the last part of the paper is based on empirical analysis.

Effective CAP financial support encourages the competitiveness of Lithuanian agricultural and rural sectors and contribute to economy growth in Lithuania. The strongest correlation was found between CAP funds for Lithuania and GDP. It was slightly lower, but significant in export. It is necessary to mention, that significant and reliable relations between CAP funds for Lithuania and prices changes have not been found. The rise of farmers' income, modernization of farms, the growth of investment and diversification of agricultural activities is noticed. Due to impact of CAP, Lithuanian economy forecast is optimistic. Projected GDP growth is up to 40 billion in 2020.

TURINYS

PAVEIKSLŲ SĄRAŠAS.....	7
ĮVADAS.....	9
1. EUROPOS SĄJUNGOS BENDROSIOS ŽEMĖS ŪKIO POLITIKOS TENDENCIJOS IR PROBLEMATIKA.....	11
2. EUROPOS SĄJUNGOS BENDROSIOS ŽEMĖS ŪKIO POLITIKOS POVEIKIS VALSTYBĖMS NARĖMS	20
2.1. ES BŽŪP samprata ir raida	20
2.2. ES BŽŪP struktūra	23
2.3. Reformų sąlygoti BŽŪP prioritetų pokyčiai	29
2.4. ES BŽŪP įtaka lėšas priimančios valstybės ekonominiams rodikliams	32
2.4.1. ES BŽŪP įtaka kainų lygiui	33
2.4.2. ES BŽŪP įtaka nedarbo lygiui	37
2.4.3. ES BŽŪP įtaka BVP.....	42
2.4. Bendras ES BŽŪP skirtų lėšų poveikis ekonominiams rodikliams.....	47
3. LIETUVAI SKIRTŲ EUROPOS SĄJUNGOS BENDROSIOS ŽEMĖS ŪKIO POLITIKOS LĖŠŲ POVEIKIO EKONOMIKAI TYRIMO METODOLOGIJA	51
4. LIETUVAI SKIRTŲ EUROPOS SĄJUNGOS BENDROSIOS ŽEMĖS ŪKIO POLITIKOS LĖŠŲ POVEIKIS PAGRINDINIAMS MAKROEKONOMINIAMS RODIKLIAMS.....	53
4.1. BŽŪP skirtų lėšų įsisavinimas ir ekonominis augimas Lietuvoje.....	53
4.2. Lietuvai skirtų ES BŽŪP lėšų ir makroekonominių rodiklių sąveika.....	67
4.3. Lietuvai skirtų BŽŪP lėšų poveikio BVP prognozė	71
IŠVADOS.....	77
REKOMENDACIJOS.....	79
LITERATŪROS SĄRAŠAS.....	80
PRIEDAI	
1 priedas. Europos valstybių ISO raidžių kodai	85
2 priedas. Augalininkystės ir gyvulininkystės supirkimo kainos ir kiekliai Lietuvoje 2000 – 2015 m. .	86
3 priedas. Lietuvai skirtų BŽŪP lėšų ir makroekonominių rodiklių koreliacinė matrica	87

PAVEIKSLŲ SĄRAŠAS

1 paveikslas. BŽŪP biudžeto lėšų paskirstymo raida 1990–2020 m.	12
2 paveikslas. Žemės ūkio dalis ES ir Baltijos šalių BVP	19
3 paveikslas. BŽŪP II ramsčio vieta Europa 2020 strategijoje	21
4 paveikslas. BŽŪP struktūra	24
5 paveikslas. BŽŪP rinkų reguliavimo priemonės	26
6 paveikslas. ES 2014-2020 m. Kaimo plėtros tikslai ir prioritetai	28
7 paveikslas. BŽŪP reformos ir jų įtaka politikos tikslams	30
8 paveikslas. Infliaciją įtakančių veiksnių ir ES BŽŪP sąsaja.....	34
9 paveikslas. ES ir jos narių monetarinės politikos priemonės	36
10 paveikslas. Nedarbo lygį įtakoiantys veiksniai ir ES BŽŪP sąsaja	40
11 paveikslas. BVP įtakoiantys makroekonominiai veiksniai	43
12 paveikslas. ES BŽŪP ir konkurencingumo sąsaja	45
13 paveikslas. Pagrindinių makroekonominių rodiklių tarpusavio ir BŽŪP sąsaja.....	49
14 paveikslas. Žemės ūkio produkcijos rūšių pasiskirstymas ES	53
15 paveikslas. BŽŪP biudžeto pasiskirstymas tarp valstybių - narių 2014 m.	54
16 paveikslas. BŽŪP išlaidų dalis tenkanti 1 gyventojui ir 1 kv. metrui pagal šalis 2013 m.	55
17 paveikslas. ES BŽŪP lėšų pasiskirstymas tarp ramsčių 2013 m. ir 2020 m.	55
18 paveikslas. Lietuvos BVP struktūra 2000 – 2015 m.	57
19 paveikslas. Lietuvos bendrosios žemės ūkio produkcijos pasiskirstymas tarp ūkio šakų 2000 – 2015 m.....	58
20 paveikslas. Žemės ir maisto ūkio produktų eksporto, importo ir užsienio prekybos balanso pokyčiai 2009 – 2015 m.....	59
21 paveikslas. Eksporto subsidijų žemės ūkiui ir šio sektoriaus eksporto apimčių tendencijos 2005 – 2015 m.....	60
22 paveikslas. Metinė infliacija bei Filipso kreivė Lietuvoje 2000 – 2015 m.	61
23 paveikslas. Javų bei pieno mąstai ir kainos 2000 – 2013 m. Lietuvoje	61
24 paveikslas. Lietuvos gyventojų ir emigravusių asmenų skaičius 2000 – 2015 m.....	62
25 paveikslas. Lietuvos užimtųjų skaičius žemės, miškininkystės ir žuvininkystės sektoriuje 2008 – 2015 m.	63
26 paveikslas paveikslas. Užimtųjų pasiskirstymas Lietuvoje ir ES 2004-2014 m.	63
27 pav. Nedarbo lygio tendencijos kaime ir mieste 2000 – 2015 m.	64
28 paveikslas. Tiesioginių išmokų dinamika palyginti su vidutinėmis kaimo gyventojų mėnesinėmis pajamomis 2004– 2015 m.	65

29 paveikslas. Žemės ūkio pajamų dalis tenkanti vienam sąlyginiam darbuotojui 2005 – 2014 m. (2005 m. -100 %)	65
30 paveikslas. Ūkininkų struktūra pagal amžių 2005 m. (išorini ratas) ir 2013 m. (vidinis ratas)	66
31 paveikslas. Lietuvai skirtų BŽŪP lėšų ir BVP regresinė kreivė	72
32 paveikslas. Šiltnamio efektą sukeliančių dujų žemės ūkyje dalis bendroje Lietuvos emisijoje	74
1990-2013 m.	74

LENTELIŲ SĄRAŠAS

1 lentelė. Lietuvai skirtų BŽŪP lėšų raida 2005-2020 m., mln. Eur.....	56
2 lentelė. Lietuvai skirtų ES BŽŪP lėšų ir makroekonominių šalies rodiklių koreliacijos koeficientai 2005 – 2015 m.....	68
3 lentelė. Lietuvai skirtų ES BŽŪP lėšų ir žemės ūkio rodiklių koreliacijos koeficientai šalyje 2005 - 2015 m.....	69
4 lentelė. Lietuvai skirtų ES BŽŪP lėšų ir kainų žemės ūkyje koreliacijos koeficientai 2005 – 2015 m.....	70
5 lentelė. Makroekonominių rodiklių tarpusavio ryšiai Lietuvoje 2005 - 2015 m.	70
6 lentelė. Lietuvos indėlis siekiant <i>Europa 2020</i> klimato kaitos ir energetikos tikslo	75

IVADAS

Viena iš svarbiausių ir prieštaringiausių Europos Sąjungos (toliau ES) politikų, vykdomų daugiau kaip 50 metų, yra orientuota į maisto produktų ir padoraus ūkininkų pragyvenimo lygio užtikrinimą. Plačiąja prasme bendrosios žemės ūkio politikos (toliau BŽŪP) tikslas yra didinti žemės ūkio sektoriaus našumą. Šiai dienai, atsižvelgiant į ateities tendencijas, keliami strateginiai tikslai, įtraukiantys pirminį aprūpinimo maistu tikslą, tuo pačiu akcentuojami 2050 metai, kuomet reikės išmaitinti 9 mlrd. pasaulio gyventojų, taigi maisto produktų pasaulyje turės būti pagaminama dvigubai daugiau. Tokiu atveju atsvara šiai gamybos plėtrai yra gamtinių sąlygų tinkamas naudojimas, kadangi klimato kaitos ir tvaraus gamtos išteklių valdymo tikslas bei rūpinimasis visos ES kraštovaizdžiu ir kaimo ekonomikos gyvybingumo užtikrinimas yra itin aktualūs aspektai ES strategijoje.

ES yra integracinis susivienijimas, todėl Sąjungos keliamus tikslus perima kiekviena valstybė, o pats mechanizmui užtikrinti naudojamos tam tikros skatinimo priemonės, kurios dažniausiai pasireiškia finansine pagalba valstybėms narėms. XX amžiuje karų nuniokotoje ir išsekusioje kontinentinėje Europoje trūko maisto produktų, todėl buvo orientuojamasi į žemės ūkį, todėl lėšos skirtos BŽŪP sudarė didžiausią dalį ES biudžeto ir ilgus metus svyravo apie 70 %, tačiau pastaruosiu metu žemės ūkiui skiriama biudžeto dalis drastiškai sumažėjo iki 40 %. Ši lėšų perskirstymą paskatino padidėjusi atsakomybė kitose srityse ir išlaidų mažinimo reformos, be to nuo XX amžiaus į Sąjungą įstojo 18 naujų valstybių narių ir ūkininkų skaičius padidėjo beveik dvigubai, taigi išlaidos vienam ūkininkui yra žymiai mažesnės negu anksčiau.

Neabejojama, kad BŽŪP naudojamos priemonės įtakoja paramą gaunančias valstybes ir jų ekonominę situaciją, tačiau valstybėms narėms ji duoda skirtingą naudą. Tokiom šalims kaip Vokietija, Danija, Prancūzija, kurioms žemės ūkis generuoja iki 2 % bendrojo vidaus produkto, politikos įtaka ne tokia reikšminga kaip Baltijos šalims, kuriose žemės ūkio sukuriama pridėtinė vertė beveik dvigubai didesnė. Ypač ryškus poveikis Lietuvai, kuri įvardijama agrarine šalimi, dėl reikšmingos žemės ūkio vietos ekonominiu, socialiniu etnokultūriniu ir gamtosauginiu požiūriu. Būtent šis sektorius tapo bene vieninteliu ekonomikos sektoriumi, kurio tiesiogiai beveik nepaveikė 2008 m. finansų krizė, to priežastimi galima laikyti žemės ūkio specifinį požymį - šis sektorius neveikia kaip laisvosios rinkos ir negailestingo kapitalizmo subjektas – ES lėšos skirtos žemės ūkiui viršija 40 % viso Bendrijos biudžeto. Žemės ūkis tai sektorius, kurio dalyvių spektras yra labai platus ir nevienodas, skirtingus sektorius atstovaujantys asmenys stengiasi gauti individualią naudą. Itin aktualu peržiūrėti BŽŪP teikiamų galimybių efektyvumą, kadangi dar šiais metais Briuselyje buvo nuspręsta susigrąžinti 284 mln. Eur ES žemės ūkio politikos lėšų, kurias, teigiama, nepagrįstai išleido valstybės narės. BŽŪP dalies ES biudžete mažėjimas turėjo paveikti valstybių narių ekonomines situacijas, todėl naudinga įvertinti šios politikos įtaką valstybės ekonominiams rodikliams, į vertinimą

įtraukiant ne tik žemdirbių ir kaimo gyventojų gaunama nauda, tačiau visiems šalies gyventojams, kurie vartoja žemės ūkyje pagamintą produkciją, daromą įtaką. Taigi šiuo būdu bus nustatomas, daugiau kaip 50 m. vyraujančios ir gana dažnomis reformomis keičiamos politikos, tikslų pagrįstumas ir pasiekiamumas. Be to nustačius įtakos stiprumą galima prognozuoti kaip žemės ūkio politikos intervencija įtakos ekonominius rodiklius ir visą šalies ekonominę situaciją.

Tyrimo objektas – Europos Sąjungos bendroji žemės ūkio politika.

Darbo tikslas – ištirti Europos Sąjungos bendrosios žemės ūkio politikos įtaka Lietuvos ekonomikai.

Siekiant darbo tikslo iškelti šie **uždaviniai**:

- Įvardinti problemas, su kuriomis susiduria ES BŽŪP;
- Išanalizuoti ES BŽŪP sampratą bei tikslų kitimą laike;
- Įvertinti ES BŽŪP struktūrą ir reformų sąlygotus pokyčius;
- Nustatyti kokiems ekonominiams rodikliams įtakos turi ES BŽŪP skirtos lėšos;
- Įvertinti Lietuvai skirtų ES BŽŪP lėšų poveikį šalies makroekonominiams rodikliams;
- Numatyti kaip iki 2020 m. ES BŽŪP skirtos lėšos paveiks Lietuvos ekonomiką.

Darbo metodika. Siekiant įvardinti problemas, su kuriomis susiduria ES BŽŪP, nagrinėti aktualūs moksliniai straipsniai ir atsakingų už šią politiką atstovų pasisakymai. Analizuojant BŽŪP struktūrą, formavimosi aspektus, reformas, kuriomis buvo koreguoti politikos tikslai naudoti bibliografinių kortelių analizės, chronologinės-teminės analizės metodai, taip pat mokslo literatūros, elektroninių šaltinių, ES teisės aktų analizė, sisteminimas, klasifikavimas ir apibendrinimas. Naudojantis makroekonominėmis žiniomis nustatyta ir įvertina BŽŪP įtaka paramą priimančios valstybės ekonominiams rodikliams. Įvertinant Lietuvai skirtų BŽŪP lėšų įtaka šalies ekonominiams rodikliams taikyti kiekybiniai tyrimo metodai – aprašomoji statistika, statistinės lentelės, grafinis duomenų pateikimo būdas, taip pat naudoti vidurkio bei koreliacinė ir regresinės analizės metodai. Neapseita be prognozavimo metodo: lyginamosios statistinių duomenų analizės ir trendo projekcijos.

Darbą sudaro 4 pagrindinės dalys, pirmojoje dalyje pateikiama BŽŪP problematika bei iššūkiai, kurie liečia ES žemės ūkio dabartį bei ateitį. Antroje pristatomas BŽŪP raida, struktūra, reformomis koreguoti tikslai, ištiriama BŽŪP įtaką lėšas priimančios valstybės ekonomikai bei pristatomi pagrindiniai ekonominiai rodikliai, kuriems įtakos turi žemės ūkio politikos vykdomos priemonės. Trečioje pateikiama tyrimo metodologija, reikalingi statistiniai duomenys ir jų informaciniai šaltiniai. Ketvirtoje dalyje, kiekybiškai įvertinama gaunama nauda iš BŽŪP, nustatomi tarpusavio ryšiai tarp pasirinktų makroekonominių indikatorių ES bei lėšų, skirtų žemės ūkiui. Prognozavimo pagrindu numatoma kokį tolesnį poveikį ES žemės ūkio politikos skirtos lėšos turės Lietuvos ekonominei situacijai. Darbą sudaro 87 puslapiai, tarp jų titulinis lapas, turinys, įvadas, išvados, literatūros sąrašas, rekomendacijos bei priedai.

1. EUROPOS SAJUNGOS BENDROSIOS ŽEMĖS ŪKIO POLITIKOS TENDENCIJOS IR PROBLEMATIKA

Šiandieninę pasaulio ekonominę situaciją galima vadinti dinamiška, atsižvelgiant į nuolatines permainas yra neišvengiami pokyčiai vykdant strategijas bei politikas nacionaliniu lygiu, kuomet tikslas yra tam tikrų sektorių augimas bei tvari plėtra. Integracinių politinių bei ekonominių susivienijimų vykdomos politikos turi būti dar dinamiškesnės, kadangi iš tokių susivienijimų tikimasi operatyvių sprendimų bei veiksmų gairių, darančių įtaką tokiame susivienijime dalyvaujančioms valstybėms. Šiame skyriuje apibrėžiamos problemos, su kuriomis susiduria viena svarbiausių ES politika, apimanti žemės ūkį ir kaimo plėtrą. Per visą BŽŪP gyvenimo laikotarpį įvyko daug pokyčių, kurių pagrindu buvo koreguoti tikslai ir prioritetai, tad yra naudinga išnagrinėti ar inicijuoti pokyčiai ir išskelti nauji tikslai yra pasiekti ir kokia jų įtaka Sąjungos valstybių narių ekonomikoms.

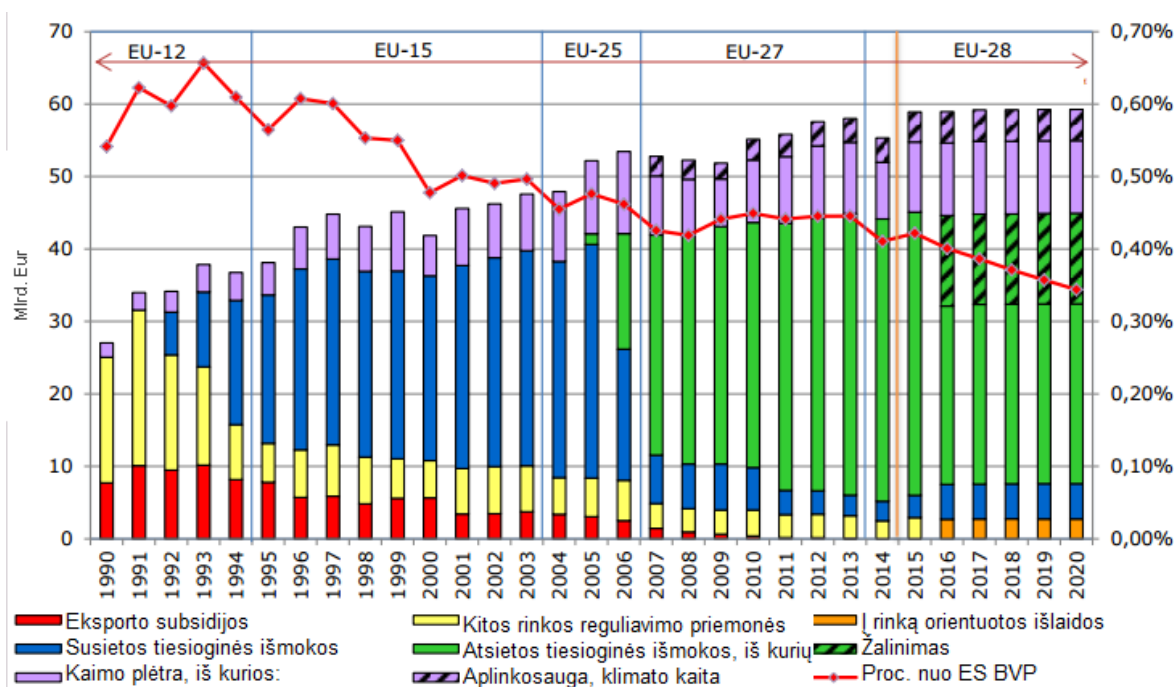
BŽŪP yra svarbiausių ES ekonominių ir politinių instrumentų, taikomų daugiau kaip 50 metų. Politikos, įkurtos po II pasaulinio karo, pagrindinis siekis buvo sujungti rinkas ir tokiu būdu padidinti po karo kardinaliai sumenkusių Europos valstybių galią ir tarptautinį statusą. Po karo šalyse vyravo suirutė, trūko maisto, tad nieko keisto, kad pamatinis šios politikos tikslas buvo aprūpinimas maistu, kuris glaudžiai susijęs su produktyvumo didinimu, kiti siekiai užtikrinti stabilią žemės ūkio rinką ir palaikyti stabilias ir sąžiningas kainas Europoje turėjo užtikrinti ūkininkams pakankamą pragyvenimo lygį. BŽŪP vystantis buvo inicijuotos keletas reformų, kurių pagrindinės idėjos buvo pritaikyti politiką ir jos tikslus prie pasikeitusių rinkos ir ekonomikos sąlygų, dėl šių priežasčių prie pamatinių tikslų buvo pridėti didelio užimtumo, konkurencingumo, aplinko apsaugos, turėsiančios garantuoti tvarią plėtrą, vartotojų apsaugos, gyvūnų gerovės ir visuomenės sveikatos apsaugos siekiai.

ES žemės ūkis traktuojamas gana plačiai, tai veikla apimanti ne tik maisto produktų gamyba, bet įtraukianti tokią specifinę veiklą kaip turizmas ir kraštovaizdžio vadyba. Jurkėnaitė, Volkov ir Matišiūnaitė (2011) pažymi, kad ES žemės ūkio produkcija yra labai įvairi, tad susiduriama su rimtu iššūkiu, kuomet formuojant BŽŪP Europos mastu tenka laviruoti tarp visų ES narių interesų ir nacionalinių ambicijų. Autorių teigimu šis laviravimas įtakoja BŽŪP efektyvumo ir naudingumo rodiklių sumažėjimą, be to, užkerta kelią sprendimų, reikalaujančių politinės valios, priėmimui. Šiandien ES paramos sistemos modelį sudaro du ramsčiai:

- I ramstis - žemės ūkio produkcijos gamintojų rėmimas tiesioginėmis išmokomis ir rinkos reguliavimo priemonių taikymas, kuriam 2007 m. duomenimis buvo skirta didžioji dalis ES BŽŪP lėšų, apie 80 %.
- II ramstis - kaimo plėtros skatinimas įvairiomis tikslinėmis žemės ūkio konkurencingumo, aplinkosaugos ir kaimo ekonomikos įvairinimo bei socialinio

gyvenimo aktyvinimo priemonėmis. Tikslai aprėpiantys nuo kaimo išsaugojimo iki tinkamų vietų gyventi, ilsėtis ir dirbti užtikrinimo.

ES BŽŪP ir dažnos reformos sulaukia daug dėmesio, komentarų ir ginčų, kadangi ši politika įtraukia įvairius gyventojų sluoksnius, nuo kaimo gyventojų iki verslo atstovų, turinčių sąlyčio su žemės ūkiu. Anksčiau minėta, kad ES biudžeto lėšų dalis šiai politikai drastiškai mažėja, keičiantis BŽŪP prioritetams, stengiantis išspręsti susidariusias problemas transformuojamas lėšų pasiskirstymas tarp I ir II ramsčių. Iki 1992 m. daugiau kaip 90 % visų BŽŪP lėšų buvo skirtos rinkos reguliavimo priemonėms, įskaitant ir eksporto subsidijas (žr. 1 pav.). Lyginant šiuos skaičius su 2009 m. matomas atvirkštinės tendencijos, kadangi šioms priemonėms skiriama mažiau kaip 10 %, vieta užleidžiama 1992 m. reforma atsiradusioms BŽŪP tiesioginėms išmokoms, kurių dalies didėjimą lydėjo augančios išlaidos kaimo plėtrai, t. y. II ramsčiui. Esminiai pokyčiai įvyko 2003 m. reformos metu, kai tiesioginės išmokos buvo atsietos nuo gamybos ir taip padidėjo kaimo plėtros finansavimas. BŽŪP išlaidos pastaraisiais metais išlieka stabilios, tačiau jų dalis ES bendrajame vidaus produkte (toliau BVP) nuolat mažėja, 2014 m. ši dalis sudarė tik kiek daugiau nei 40 %.

1 pav. BŽŪP biudžeto lėšų paskirstymo raida 1990–2020 m. (Agriculture and Rural Development, 2015)

Vertinant prognozes iki 2020 metų svarbu paminėti, jog politika tampa daugiau orientuota į rinką, todėl ateityje planuojama nuosekliai mažinti žemės ūkiui politikai skiriamas lėšas. Jau daugelį metų išlaidų žemės ūkiui dalies mažėjimo tendencijoms tęsiantis lėšų dydį planuojama sumažinti iki 37,8 % Šis biudžeto lėšų mažinimas labiausiai pasijus sumažinus atsietąsias tiesiogines išmokas, kurių trečdalį turės sudaryti žalinimas, kitaip vadinamos išmokos už klimatui ir aplinkai naudingą žemės ūkio veiklą. Verta paminėti, jog akivaizdžiai matoma, jog išlaidos žemės ūkiui politikai didėjant narių

skaičiui Sąjungoje drastiškai nedidėjo tik persiskirstė tarp valstybių. Massot (2016a) pastebėjimu ES biudžeto išlaidų BŽŪP ir Sąjungos valstybių narių bendrųjų nacionalinių pajamų (BNP) santykis sumažėjo nuo 0,54 % 1990 m. iki 2020 m. numatomų 0,34 %.

ES nauda valstybėms narėms yra vertinama labai skirtingai, kadangi Sąjungos teikiamos lėšos apima daugybę sričių, įtraukiant žemės ūkį, verslą, energetiką, švietimą ir kt. Nepaisant to vienas iš akivaizdžiausių naudos įsisavinimo rodiklių, apimantis visus ekonomikos sektorius, yra gaunamų grynujų išmokų santykis su bendrosiomis nacionalinėmis pajamomis. Pagal šį rodiklį Lietuva 2014 m. aplenkė daugelį ES valstybių, pasiekė 3,6 % reikšmę, o tai reiškia, kad vidutiniškai Lietuvos BVP per 2004 – 2013 m. augo 3,6 %. Dėl iš ES gaunamų struktūrinių fondų paramos Lietuvos BVP per paskutinius 10 metų augo 1,6 % punkto sparčiau, Brazdžiaus (2014) teigimu, jeigu ne parama iš ES fondų, BVP vidutiniškai būtų augęs tik 2 % per metus. Tačiau parama iš ES fondų yra labai tikslinga ir reglamentuota. Pasak Adomynienės (2014) visa Lietuvai skirta ES parama 2007-2013 m laikotarpiu siekė 36 mlrd. litų, šiuo programavimo laikotarpiu didžiausią dalį, 23 mlrd. litų, sudarė iš struktūrinių fondų gauta parama, kuriuos sudaro sanglaudos, socialinis ir regioninės plėtros fondai. ES pateiktose programų vertinimo gairėse įvardijami keli vertinimo tipai: *ex – ante* (išankstinis), einamasis ir *ex – post* vertinimas, pastarasis vadinamas galutiniu vertinimu, skirtu nustatyti, ko pasiekė programa ir įvertinti programos pažangą, įgyvendinant nustatytus uždavinius (Tvrdonova, 2014). Pastaruoju metodu vertinant atliktus projektus siekiama nustatyti, kaip pagerinti ateityje planuojamų vykdyti programų efektyvumą, bei įvykdyti atskaitomybės ir skaidrumo reikalavimą. Tik tokiu būdu galima pagrįsti struktūrinių fondų lėšų panaudojimo vietą ir efektyvumą.

ES sanglaudos politikos dalimi yra laikomas ir Europos žemės ūkio orientavimo ir garantijų fondas (toliau EŽŪOGF), iš kurio 2004 – 2006 m. periodu gauta parama buvo antra pagal dydį po Sanglaudos fondo – 9,4 mlrd. Litų. Lietuvos kaime gyvenant trečdaliui piliečių jie tampa glaudžiai susiję su žemės ūkiu, tad BŽŪP tampa Lietuvai aktualia tema, kuriai skiriama daug dėmesio, spaudoje gausu pranešimų ir konferencijų dėl BŽŪP efektyvumo ir tobulinimo galimybių. Pagal Žemės ūkio ministerijos (toliau ŽŪM) užsąskaitą ES paramos įtakos žemės ūkiui ir kaimo plėtrai tyrimą (2013) Lietuvos biudžete yra numatoma lėšų dalis, skirta žemės ūkio tiesioginei ir investicinei paramai, intervencinėms ir kitoms rinkos reguliavimo priemonėms finansuoti. Lietuvos Respublikos (toliau LR) Valstybės biudžeto lėšos skirtos žemės ūkiui 2007 - 2012 m. išliko pastovios, sudarė šiek tiek daugiau nei 11 proc., palyginti su situacija, buvusia prieš įstojant į ES, kai lėšos sudarė tik 7,5 %, pastebimas valstybės intervencijos augimas. Nepaisant to per 2007 – 2012 m. žemės ūkyje buvo panaudota daugiau nei 17 mlrd. Lt, kurių beveik 60 % sudarė ES lėšos, taigi būtent šios lėšos yra vienas iš pagrindinių žemės ir maisto ūkio sektorių veikiančių faktorių.

Kaip teigia buvęs žemės ūkio ministras K. Starkevičiaus (2012), vien iki 2012 m. prioritetiniai BŽŪP tikslai padėjo visai Europai, o kartu ir Lietuvai, padidinti žemės ūkio gamybos našumą,

stabilizuoti žemės ūkio rinkas, išlaikyti prieinamas maisto kainas vartotojams, pagerinti kaimo vietovių gyventojų gyvenimo sąlygas. Geriausi pavyzdžiai atsispindi žemės ūkio ir jį aptarnaujančių sektorių pridėtinės vertės padidėjime nuo 2,3 iki 2,7 mlrd. Lt. Nagrinėjamu laikotarpiu, t.y. nuo įstojimo į ES iki 2012 m., žemės ūkio eksportas išaugo beveik 4 kartus, tuo tarpu prieš stojimą į ES deklaravusių žemės ūkio naudmenas skaičius siekė apie 30 tūkst., o nuo 2004 m. – iki 220 tūkst. žemdirbių. Taigi antriniais efektais valstybei narei, tokiais kaip Lietuva, yra žymūs, tačiau pagrindinės BŽŪP priemonės davė didesnę rezultatą, kaip pavyzdį K. Starkevičius pateikė bendrosios rinkos priemones, pasinaudojus gražinamosiomis išmokomis už žemės ūkio produkcijos eksportą į trečiąsias šalis, išlyginamas skirtumas tarp eksportuojamo produkto pasaulinės ir ES rinkos kainos. Nepaisant to, jog išmokos mokamos eksportuotojui, tačiau naudą pajaučia ir žemdirbiai, kadangi sudaro sąlygas žemės ūkio produkcijos tiekėjams mokėti didesnę kainą už produkciją.

Dauguma ūkininkų nedrąsiai žvelgia į ateitį, kadangi šiuo metu BVP vienam gyventojui Lietuvoje viršija 75 % ES vidurkio, tai reiškia iš besivystančios pereinama į išsivysčiusios šalies statusą ir tokiu būdu sumažėja galimybės gauti naudą iš ES. Dėl šios priežasties yra siekis suskirstyti Lietuvą į du regionus: išsivysčiusį Vilniaus ir likusios Lietuvos besivystantį regioną. Pasak Regioninės politikos departamento prie Vidaus reikalų ministerijos neatlikus šio skirstymo Lietuva bus priskirta į pereinamųjų regionų kategoriją, dėl ko ES parama gali sumažėti iki 60 %. Andrulevičiūtės (2015) straipsnyje kalbinto G. Nausėdos nuomone, geriausiu atveju galima tikėtis, kad Lietuvos ekonomika ir toliau augs, blogiausiu – sąstingio. Ekonomisto nuomone pirmieji nutrauktų ES injekcijų pasekmes pajus jomis labiausiai besinaudojantys sektoriai, vienas iš susirūpinimą keliančių aspektų yra žemės ūkio tolesnis vystymasis ir konkurencingumas, kadangi pagal Finansų ministerijos pateiktą LR Partnerystės sutarties ir 2014-2020 m. ES fondų investicijų veiksmų programos apžvalgą (2014), šiam sektoriui skirta 19 % 2014-2020 m. struktūrinių fondų lėšų, be to tai jautrus sektorius, priklausomas nuo valdžios sprendimų, ES fondų dotacijų bei kitų neprognozuojamų, pavyzdžiui gamtinių sąlygų.

Žemės ūkis Lietuvoje tapo bene vieninteliu sektoriumi, kurio tiesiogiai nepaveikė finansų krizė, vyravusi 2007-2013 m. programavimo laikotarpiu (Radzevičiūtės, 2012). Naudinga išanalizuoti kokios vyravo tendencijos žemės ūkyje šiuo kriziniu laikotarpiu bei kaip greitai, padedamas ES intervencijai, sugebėjo atsigaivinti šis valstybei svarbus sektorius. Kitas svarbus aspektas įsisavinimo lygis, kadangi analizuojant ES BŽŪP įtaką ekonomikai, netgi vertinant bendrą įstojimo į Sąjungą naudą bet kuriai valstybei, būtina atsižvelgti į valstybės narės sugebėjimą įsisavinti Sąjungos teikiamą naudą. Sugebėjimas tinkamai išnaudoti gaunamas lėšas itin priklausomas nuo efektyvaus suinteresuotų institucijų darbo, taigi didelė atsakomybė tenka paramos gavėjos šalyje esančioms institucijoms, jos turi dirbti efektyviai ir itin operatyviai, kad procesai nebūtų vilkinami, vyrautų kuo mažesnė biurokratija, bet tuo pačiu būtų užtikrintas skaidrus pramos gavimo procesas (Brazdžius, 2014). Lietuvoje už žemės ūkio politikos įgyvendinimą atsakingos šios pagrindinės institucijos: ŽŪM įgaliota

Nacionalinė mokėjimo agentūra, Lietuvos žemės ūkio ir maisto produktų rinkos reguliavimo agentūra ir Lietuvos muitinė (Muitinės departamentas prie LR finansų ministerijos, 2014). Šis veiksnys yra vienas iš dviejų, kurie būtini lėšų įsisavinimo sėkmei, antrasis veiksnys susijęs su darbo rinka ir jos potencialu, kuomet turi būti sprendžiami darbo rinkos pasiūlos klausimai, tačiau apie tai plačiau bus nagrinėjama tolesniuose poskyriuose.

Neabejojama, kad ES gana ženkliai prisidėjo prie Lietuvos ekonomikos augimo, tačiau analizuojant atliktus tyrimus susidaro įspūdis, jog perteikiama tik teigiama įtaka ir geroji praktika. Nepaisant to galima įžvelgti ir kitą pusę, Lietuvos laisvosios rinkos instituto duomenimis (2011) naudojantis ES parama ir gaunant specializuotas išmokas susiformuoja potencialios neigiamos pasekmės:

- Dėl viešojo sektoriaus investicijų efektyvumo - viešosiose investicijose rinkos dėsniai neveikia, projektai pasirenkami pagal nustatytus kriterijus, o ne pagal rinkoje atsirandantį poreikį. Kiekvienos ES finansuojamos programos ir kiekvieno fondo panaudojimas yra gana aiškiai apibrėžtas, ir tie prioritetai nebūtinai atitinka svarbiausius šalies gyventojų poreikius;
- Konkurencijos iškreipimas ir privačių investicijų išstūmimas. Struktūrinės lėšas gauna ne visi ir jas įsisavina tik tie sektoriai, kuriems skiriamas prioritetas gauti ES paramą. Tuo tarpu tiems, kurie finansavimo negavo, tampa gerokai sunkiau konkuruoti rinkoje;
- ES valstybei skirtos lėšos turi įtakos kainų augimui šalyje. Spartus Lietuvos ekonomikos augimas buvo susijęs su kainų augimu, buvo ieškoma įvairių būdų, kaip stabdyti infliaciją, neretai siūlyta pasitelkti kainų reguliavimų mechanizmus. Taigi, ES finansinė pagalba yra vienas iš išorinių pinigų srautų, didinančių pinigų kiekį Lietuvoje ir prisidedančių prie kainų augimo;
- Paramos kapitalizavimas. ES paramos realiaisiais gavėjais dažnai tampa ne tie rinkos dalyviai, kuriems ji yra skiriama. Toks paramos perkėlimas įvyksta tuomet, kai didelės vienam sektoriui nukreiptos lėšos padidina to sektoriaus vartojamų išteklių paklausą, taigi – ir kainas;
- Privataus sektoriaus motyvacijos iškreipimas, išteklių nukreipimas į neproduktyvią veiklą. ES lėšų įsisavinimas reikalauja daug biurokratinio, administracinio darbo. Todėl tiek privatus, tiek valstybinis sektorius skiria daug dėmesio ir išteklių ES fondų lėšų įsisavinimui;
- Prielaidos korupcijai ir piktnaudžiavimui. Siekdami naudos sau rinkos dalyviai gali siekti daryti įtaką ES lėšas administruojančių institucijų sprendimams dėl lėšų skyrimo ir jų panaudojimo kontrolės.

ES vykdoma BŽŪP veikia tarsi rezervatas, kadangi jame gyvenimas vyksta kiek kitaip negu įprastuose sektoriuose, esminis politikos tikslas – žemdirbių pajamų garantavimas. Tad siekiant užtikrinti valstybių – narių socialinę gerovę, konkurencingumą ir saugumą teikiamos subsidijos žemės ūkio sektoriui. Laisvosios rinkos šalininkai ypatingai nesutinka su vyriausybės kišimusi, tai pagrindinė BŽŪP kritika - susijusi su jos protekcionistiniu pobūdžiu. Pasak šalininkų laisva rinka žymiai efektyviau susitvarko su resursų paskirstymu. Reformuojant BŽŪP pasikeitė ir tikslai – pereita nuo siekio užtikrinti maisto produktų tiekimą, rinkos ir kainų stabilumą prie ūkininkų gerovės užtikrinimo, tvarios kaimo plėtros, maisto kokybės, įskaitant genetiškai modifikuotus produktus, aplinkosaugos, gyvulių teisių. Niekas neabejoja, kad šie tikslai svarbūs, bet iškyla klausimas ar siekiant jų būtina paminti laisvosios rinkos principus ir riboti konkurenciją. Ekonomisto N. Mačiulio teigimu itin sunku atsisakyti protekcionizmo ir išskirtinių sąlygų, taikomų šiam sektoriui. Ši problema susijusi su šio sektoriaus tiekama gėrybe – maistu. Tai būtinoji prekė, kurios prieinamumas ir kaina labai aktualūs mažiausias pajamas gaunantiems gyventojams. Bandymai mažinti subsidijas ar kitokią žemės ūkio sektoriaus apsaugą sulaukia bauginančių įspėjimų, kad tai ne tik nustums ūkininkus į skurdą, bet ir labai padidins maisto produktų kainas (Andrulevičiūtės, 2015). Dar vienas svarbus argumentas, pabrėžiantis žemės ūkio subsidijų įtaką dirbtinai aukštų maisto kainų palaikymui yra Kelly (2015) cituojama D. Grybauskaitės mintis: „Dėl bendrosios žemės ūkio politikos vartotojai moka du ar tris kartus daugiau nei mokėtų nesant BŽŪP.“

BŽŪP priemonės iškreipia ekonomiką, teikia pajamų turtingesniems ūkininkams, diskriminuojant smulkiuosius žemės ūkio gamintojus. Daug diskusijų kelia dabartinis politikos biudžeto paskirstymas atsižvelgiant į ES plėtros procesus, mokėjimų apimčių šalims susiejimas su praėjusių laikotarpių mokėjimais. Radzevičiūtės (2012) kalbinto „Swedbank“ ekonomisto samprotavimais, Europos ekonomikai žemės ūkis nėra labai svarbus, vidutiniškai sudaro 2 % BVP, tačiau besivystančioms valstybėms žemės ūkis yra pagrindinė ekonomikos šaka. Svarbu paminėti, jog BŽŪP yra neproporcingai palanki kai kuriems ES regionams, būtent, Prancūzijai, Ispanijai ir Portugalijai. Šios šalys gauna dideles sumas pinigų kitų šalių sąskaita, ypatingai Vokietijos. Pastarosios šalies ūkininkų padėtis, remiantis Vokietijos ūkininkų federacija DBV, krentant kainoms „drastiškai blogėja“ ir artimiausioje ateityje nesitikima jokio pagerėjimo. Pagrindinės to priežastys Rusijos embargas Europos produktams ir gerokai sulėtėjęs paklausos augimas daugelyje Azijos šalių (Baltic News Service, 2015).

Taip pat teigiama, kad BŽŪP sukuria žemės ūkio produkcijos perteklių, kuris parduodamas trečiojo pasaulio šalims, tokiu būdu užkertant kelią mažiau išsivysčiusiems šalims ne tik eksportuoti savo produkciją į kitas šalis, bet tuo pačiu ir smukdo žemyn į skurdą (Kazėnas, 2005). Diskutuojant šiuo klausimu keliama mintis, jog pagrindinis įrankis siekiant sukurti ilgalaikį ekonomikos augimą Afrikoje yra nebevykdyti BŽŪP Europoje. Daugumos mokslininkų ir Lietuvos agrarinio ekonomikos

instituto nuomonės sutampa su įžvalgomis, jog I ramstyje yra ką tobulinti. Pasak Kazėno (2005) visų pirma iš tiesioginių išmokų daugiausiai naudos turi dideli ūkiai, pats paskirstymo mechanizmas neefektyvus, kadangi remiami tie, kurie tuo metu nebūtinai gamina, bet vis tiek gauna paramą kaip žemės ūkio subjektai. Be to I ramstyje trūksta efektyvaus rinkos apsaugos mechanizmo. II ramstis taip pat neapseina be kritikos, kadangi vyrauja požiūris, jog yra nepakankamai aiški žemės ūkio ir kaimo plėtros paramos priemonių takoskyra. Prie viso to reikėtų subalansuoti priemones, kuriomis siekiama kaimo gyvybingumo išlaikymo, gyvenimo kokybės kaime gerinimo ir užimtumo didinimo.

Žvelgiant į ateitį žemės ūkio politiką tikimasi paversti darnaus teritorinio vystymosi įrankiu, tuo pačiu metu daug dėmesio skiriant visos Sąjungos žemės ūkio konkurencingumui, lyginant su subsidijuojamu JAV, Japonijos ar Europos Laisvosios prekybos asociacijos šalių žemės ūkiu (Vaznonis, Vaznonis, 2011). ES esančių narių žemės ūkis ir vykdomos politikos turi tapti modernesnėmis, gebančios pasiekti iškeltus tikslus, vienas iš tokių yra vartotojų pakankamas aprūpinimas maistu ir augančio gyventojų skaičiaus išmaitinimas. Dėl didelės ekologijos svarbos BŽŪP po truputėlį persiorientuoja į socialiai atsakingą politiką ir stengiasi kuo daugiau prisitaikyti prie ES strategijos, manoma, kad politika turi labiau atitikti žmonių lūkesčius: tikimasi, kad tiesioginiai mokėjimai bus sąžiningesni ir labiau susieti su aplinkos tausojimu. Pasak Europos Komisijos (2013) pranešimo spaudai, pagal šią politiką remiamas į rinkos poreikius orientuotas žemės ūkis, konkrečiai nebebus eksporto subsidijų, jų pamažu bus atsisakyta. 2013 m. žemės ūkio produkcija sudarė didelę ES eksporto dalį – 7 %, o jos vertė viršijo 100 mlrd. Eur. Ši suma viršija automobilių ar vaistų eksporto vertę, todėl BŽŪP yra svarbi darbo vietų kūrimo, pažangaus, tvaraus ir integracinio augimo skatinimo priemonė. Kadangi tai tikra Bendrijos politika, daugiau kaip 70 % žemės ūkiui skiriamo finansavimo yra iš ES biudžeto, o nebe iš nacionalinio ar regioninio biudžeto. Pagal Europos Komisijos (2013) BŽŪP 2014–2020 m. daugiametėje finansinėje programoje numatyta skirti: 312,7 mlrd. eurų su rinka susijusioms išlaidoms ir tiesioginei pagalbai (I ramstis) ir 95,6 mlrd. eurų kaimo plėtrai (II ramstis).

Itin aktualus klausimas sukeliantis daug diskusijų – suvienodintos tiesioginės išmokos ES mastu. Įgyvendinus šį siekį tikėtina, kad, kuomet apie 30 % ūkininkų pajamų sudaro tiesioginės išmokos (Volkov ir Drożdž, 2013), esant tokiam rėmimo lygiui žemdirbių vidutinės disponuojamos pajamos būtų apie 50 % didesnės nei kaimo gyventojų pajamos bei 15 % didesnės nei miestiečių pajamos. Tokiu būdu gali iškilti grėsmė, kad tokie pajamų skirtumai galėtų pagilinti socialinę atskirtį kaime bei paaštrinti socialinį konfliktą. Pasak Volkov (2012) Taip pat svarbu pažymėti, kad dirbamos žemės hektarai Lietuvoje taptų itin vertingi, o tai nulėmė staigų žemės kainos šuolį. Ir netgi, jeigu tiesioginės išmokos nebūtų kapitalizuotos gamybos priemonių kainose ar tiekimo grandinėje, padidėjusi žemės kaina atliktų kapitalizacijos funkciją.

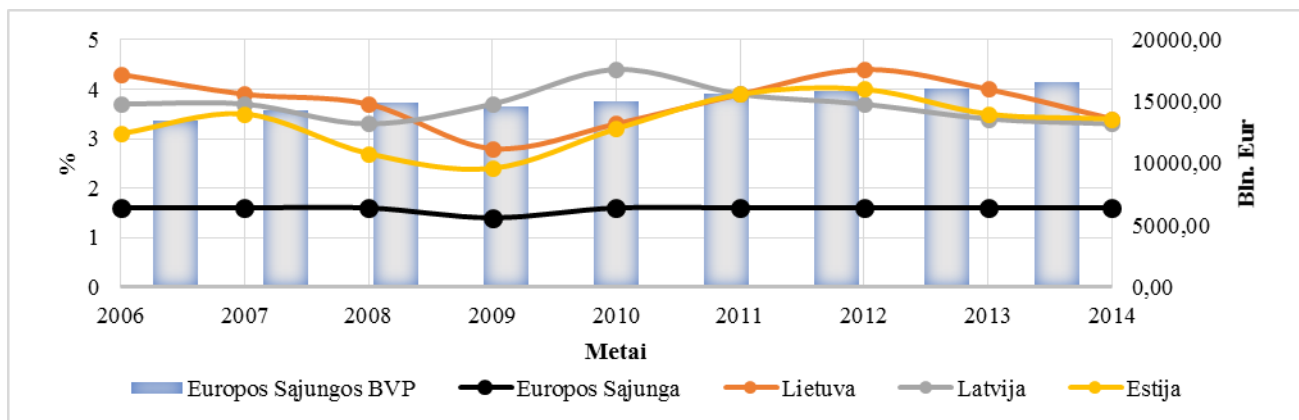
Šiuo metu Briuselyje yra ruošiamasi naujai 2020 m. ES BŽŪP reformai. Europos kooperatyvų organizacijos COGECA vadovo T. Magnusono nuomone pagrindiniai reformos prioritetai yra susiję su ES politikos sričių paprastinimu, darančių tiesioginę įtaką žemės ūkio kooperatyvų veiklai (Fermer, 2015). Gyvybingumo ir konkurencingumo užtikrinimas yra kooperatyvų sėkmės raktas. Organizacijos vadovo manymu kainų svyravimo stiprėjimas žemės ūkio rinkose reikalauja sukurti naujus gerus svirtus, kurie padėtų ūkininkams valdyti riziką. Tai galima pasiekti skatinant žemės ūkio kooperatyvų plėtrą, nes jie yra svarbi priemonė, siekiant pagerinti ūkininkų pozicijas rinkoje.

Kaip buvo minėta, pastaruju metu mažiau nei pusė ES biudžeto yra skiriama BŽŪP, nepaisant to, kad šios politikos vykdymo pradžioje jai buvo skiriama 70 % biudžeto lėšų, ši dalis yra reikšmingai didelė. BŽŪP kritikai politikos mechanizmą ir lėšų skirstymą vadina neefektyviu, Zahrt (2011) pagrindine išeitimi laiko politikos pritaikymą suteikiant visuomenei daugiausia naudos. Kitas aspektas, skatinantis susidomėjimą yra didelė lėšų koncentracija, ES ūkininkai sudaro tik 5,4 % populiacijos, be to jų generuojamos lėšos sudaro 1,6 % Sąjungos BVP, nepaisant to šis sektorius sulaukia arti 40 % ES biudžeto lėšų (Debating Europe, 2016). Toks didžiulis finansavimas skatina pasidomėti lėšų panaudojimo efektyvumą ir įtaką investicijas gaunančios valstybės ekonomikai.

Vienas iš ES fondų principų yra programavimas, anot Nakrošio (2003) parama skirta integruotoms, daugiamečioms ir gaires atitinkančioms programoms, o pastarosios numatomos ilgalaikio planavimo pagrindu. Lietuvai įstojus į ES, ir papuolus į 2000-2006 m. laikotarpį buvo sudėtinga per trumpą laiką pasinaudoti ES teikiamomis galimybėmis, reikėjo paruošti ir suderinti daug teisės aktų bei dokumentų, tačiau antrasis, 2007 – 2013 m., programavimo laikotarpis šiuo metu yra užbaigtas ir skatina atlikti galutinį BŽŪP įtakos ekonomikai vertinimą nagrinėjamu laikotarpiu. Nepaisant to, kad politika tiesiogiai orientuota į žemės ūkį ir kaimo plėtrą, neužtenka išanalizuoti poveikio tik žemės ūkiui, kadangi Europos Komisijos atlikto tyrimo „Žemės ūkio ir kaimo vietovių svarbos suvokimas“ (2013a) rezultatais ES BŽŪP paveikia ne tik žemės ūkio sektorių, tačiau visą visuomenę. 2013 m. duomenimis net 90 % Lietuvos gyventojų yra girdėję apie paramą, kurią ES teikia ūkininkams, remiantis Bendrąja žemės ūkio politika, ES šis žinomumas siekia tik 64 %. Daugiau nei 2/3 apklaustųjų iš visos ES teigė, kad BŽŪP nauda paliečia visus Europos piliečius, ne tik ūkininkus ir kaimo gyventojus. Šis stiprus požiūris skatina panagrinėti kiek žemės ūkio ir kaimo plėtrą lemeni politika įtakoja kitas ekonomikos sritis, Lietuvoje net 88 % respondentų mano, kad BŽŪP poveikis juntamas plačiau, neapsiribojant ūkininkais. Šie tyrimo rezultatai gali būti įvardijami kaip „pašalinio poveikio efektas“, kuomet ES lėšos ekonominę naudą atneša ne tik tiems sektoriams ar įmonėms, kuriems ji yra teikiama (Lietuvos laisvosios rinkos institutas, 2011). Šis efektas pasireiškia išleidžiant didelę lėšų dalį perkant prekes, paslaugas, darbus, atliekant kitas investicijas, kurių kainos dažniausiai pakyla. Vienas iš ryškiausių pavyzdžių yra statybos sektorius, kuomet už padidėjusius įkainius statybos paslaugomis naudojasi ne tik paramą gaunantys, tačiau priversti naudotis išteklių naudotojai.

Prieinama išvada, jog ES paramos teikiamos naudos ar neigiamo poveikio negalima sukaustyti ir išlaikyti konkrečiai tame sektoriuje, kuriam ji yra skiriama.

Grafiškai pavaizduotoje schemeje, identifikuojančioje žemės ūkio dalį ES ir Baltijos šalių BVP, tendencingai mažėjant žemės ūkiui skiriamų lėšų daliai Sąjungos biudžete, šios ūkio šakos dalis bendrame šalies produkte nemažėja, išlieka pastovus – 1,6 %, išskyrus 2008 m. finansų krizę.

2 pav. Žemės ūkio dalis ES ir Baltijos šalių BVP (sudaryta pagal The World Bank duomenų bazę, 2016)

Svarbu pabrėžti, kad paveiksle pateikta ES sukurta vertė absoliučia išraiška vaizduoja neblogėjančią, o kaip tik pastaruoju metu gerėjančią situaciją. Taigi išryškėja paradoksas, kuomet ES mažina lėšas žemės ūkiui, šio sektoriui sukuriama pridėtinė vertė Baltijos šalyse nemažėja, o kai kuriais laikotarpiais netgi drastiškai auga. ES Prognozuojamu 2015-2020 m. laikotarpiu tikimasi išlaikyti panašią tendenciją, kuomet BŽŪP skirtos lėšos biudžete sudaro nors ir mažėjančią, bet reikšmingą dalį - iki 40 %. Kaip buvo minėta šiai politikai skirtos lėšos yra labai koncentruotos, nes jas generuoja maža dalis Sąjungos populiacijos, todėl siektina visapusiškai įvertinti kokią įtaką visos valstybės ekonomikai turi tokia lėšų koncentracija įvertinant tiek teigiamą, tiek neigiamą įtaką ir šalutinius efektus.

Lygiai taip pat kaip žemės ūkis susiduria su daugybe iššūkių ir problemų stengiantis prisitaikyti ne tik prie rinkos pasikeitusių poreikių, bet ir ekonominių sąlygų, taip ir BŽŪP sukelia daugybe diskusijų ir įvairiausių priešingų nuomonių, pradedant reformų sąlygotais pasikeitimais ir baigiant tinkamų tų reformų metu iškeltų tikslų įgyvendinimu. Dažniausiai tyrimai ir analizės yra atliekamos orientuojantis į struktūrinius fondus, tačiau itin svarbu išnagrinėti daugiau kaip 50 metų ES vykdomos politikos įtaką paramą gaunančios valstybės narės ekonomikai, kadangi būtent šiai politikai skirtų ES biudžeto lėšų dalis drastiškai mažėja nuo 1993 m.

2. EUROPOS SAJUNGOS BENDROSIS ŽEMĖS ŪKIO POLITIKOS POVEIKIS VALSTYBĖMS NARĖMS

Šioje dalyje aprašoma ES BŽŪP raida, išskiriant aplinkybes, įtakojušias politikos svarbą tuometinėj pokario Europai. Atsižvelgiant į besikeičiančią Europos ekonomiką ir politinę situaciją aktualius tikslus analizuojamos BŽŪP įvykdytos reformos, daugiausia paveikusios šios politikos struktūrą. Didžiausias dėmesys skiriamas žemės ūkio politikos daromai įtakai ES paramą priimančios valstybės ekonominiams rodikliams ir žmonių gyvenimo gerovei, išreikštai per socialinius rodiklius.

2.1. ES BŽŪP samprata ir raida

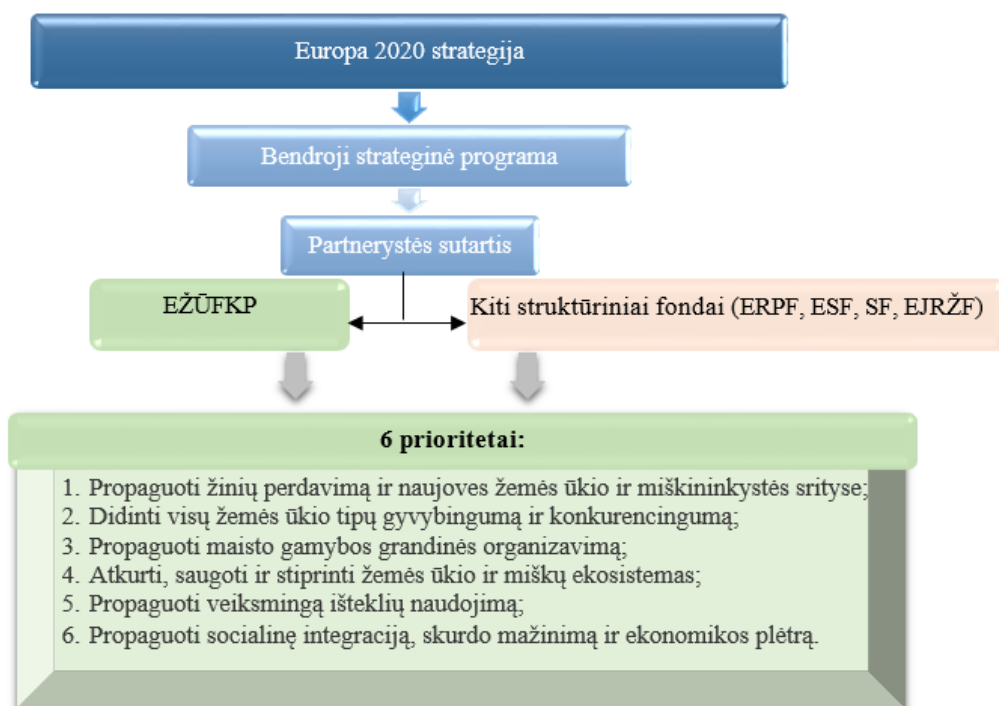
Nuo pat ES istorijos pradžios, kuria galima laikyti 1957 m., kuomet šešios valstybės pasirašė Romos sutartį, žemės ūkio klausimai buvo opūs ir aktualūs visoms narėms. Laisvas prekių judėjimas turėjo įtraukt ir žemės ūkio sektoriaus produktus, tačiau kartu turėjo būti išlaikytos nacionalinės valstybių įtakos žemės ūkio sektoriuje (Dumčiuvienė, 2010). Šiam tikslui pasiekti buvo būtina pakeisti nacionalines intervencines priemones ir jas perkelti į Bendrijos lygį, tai buvo pagrindinė priežastis, dėl kurios pradėta kurti BŽŪP. Anot Jurkėnaitės ir kt. (2011) BŽŪP, padėjusi spręsti svarbius žemės ūko produkcijos gamybos, prekybos ir maisto perdirbimo klausimus bendroje rinkoje, buvo suformuota praėjus 5 metams nuo ES įkūrimo - 1962 m.

Nagrinėjant žemės ūkio politiką neužtenka apsiriboti ES įsteigimu, reikia sugrįžti į senesnius laikus, visų pirma žemės ūkis nuo seno suprantamas kaip veikla kaime, todėl svarbu pabrėžti demografinę statistiką, pagal kurią XVIII a. pasaulyje gyveno apie 900 milijonų žmonių, visi jie buvo kaimų gyventojai. Tolesni urbanizacijos ir industrializacijos procesai sumažino kaimo gyventojų skaičių, tačiau dar XX amžiaus pabaigoje ¾ Europos valstybių piliečių gyveno kaime (Paulikas, Kazėnas, 2012). Nepaisant to, kad šie procesai nulėmė sėkmingą žemės ūkio mechanizavimą ir gamybos intensyvinimą, tačiau patenkinus žmonių maisto poreikius, susiformavo požiūris, kad žemės ūkis skirtas tik maisto produktams gaminti ir tiekti į rinką. Tai sumažino šio sektoriaus poveikį socialiniams bei ekonominiams procesams, kadangi sumenko požiūris į žemės ūkį kaip į verslą.

Anot Pauliko ir Kazėno (2012) BŽŪP tapo itin aktualia po antrojo pasaulinio karo, kai Europos gyventojai susidūrė su bado problema, kuri tik dar labiau sustiprino įsivyraujantį požiūrį, jog žemės ūkio sektoriaus tikslas tik užtikrinti gyventojams pakankamą maisto kiekį. Nenuostabu, jog dėmesį koncentruojant į ūkininkus bei kitus asmenis, kurie verčiasi žemės ūkio produktų auginimu, jų rėmimo laipsnis išaugo ir susiformavo produktų perteklius, šią situaciją dar galima įvardyti kaip perprodukciją, kuri šiuo metu yra itin aktuali problema, lemianti aplinkosauginius aspektus. Nepaisant to, kad Europoje vyrauja perprodukcija, didelė dalis pasaulio gyventojų netgi šiuo metu badauja. Atsižvelgiant

į tai, kad ateityje numatomas žmonių skaičiaus didėjimas, žemės ūkis išliks itin aktualus sektorius, kuriam keliami didžiuliai iššūkiai, kadangi žemės plotui nesikeičiant ateityje reikės išmaitinti vis daugiau žmonių. Viena iš išiečių yra išauginti daugiau produktų, tai galima pasiekti arba greitinant augimo procesą arba modifikuojant žemės ūkio produkciją (Firbank, 2011). Genetiškai modifikuoti produktai nėra pardavinėjami parduotuvėse, jais yra šeriami gyvūnai, kurių mėsa patenka ant žmonių stalo, be to atliekama daugybė bandymų ir tyrimų, kuriais siekiama poveikį žmogaus organizmui sumažinti iki minimalaus. Vienareikšmiškai žemės ūkis negali stovėti vietoje, ES žemės ūkiui yra skiriamas itin didelis dėmesys.

Tradiciskai BŽŪP buvo finansuojama tik iš EŽŪOGF, kuris 2007 m. sausio 1 d. buvo pertvarkytas į Europos žemės ūkio garantijų fondą (EŽŪGF) ir Europos žemės ūkio fondą kaimo plėtrai (EŽŪFKP) (Massot, 2016a). ES kaimo plėtros politika antruoju ramsčiu nustatyta įgyvendinant reformą, žinomą kaip „2020 m. darbotvarkė“. Ji finansuojama iš EŽŪFKP lėšų, kadangi šio fondo tikslas – prisidėti prie strategijos „Europa 2020“ įgyvendinimo skatinant tvarią kaimo plėtrą kaimo teritorijose. EŽŪFKP turi padėti kurti žemės ūkio sektorių, kuris būtų suderintas regioniniu ir aplinkos požiūriais, nedarytų žalos klimatui ir būtų atsparus klimato kaitos poveikiui, konkurencingas ir naujoviškas. ES kartu su visomis narėmis 2015 m. pasirašė globalų susitarimą, kuriuo bus siekiama 2°C sumažinti į atmosferą išmetamų šiltnamio efektą sukeliančių dujų kiekį lyginant su prieš-industriniais laikais (European Network for Rural Development, 2016). Dabartinė EŽŪFKP vieta Europa 2020 metų strategijoje pateikta žemiau.

3 pav. BŽŪP II ramsčio vieta Europa 2020 strategijoje (adaptuota pagal Europos Komisija, 2014b)

Siekiant tinkamai užtikrinti pagrindinių ES strateginės darbotvarkės tikslų perkėlimą į nacionalinę darbotvarkę, tarp Europos Komisijos ir kiekvienos ES narės sudaromos partnerystės sutartys, kuriose apibrėžiamos sąsajos su strategijos „Europa 2020“ tikslais ir nacionalinėmis reformų programomis, pasirenkami konkretūs teminiai tikslai. Partnerystės sutartis yra vienas iš pagrindinių nacionalinio lygmens dokumentų 2014-2020 m. programavimo laikotarpiu, siejasi su bendrais pažangaus, tvaraus ir integracinio augimo strategijos „Europa 2020“ tikslais (Leichteris, 2015):

- Sumaniosios ekonomikos – ekonomikos augimo ir inovacijų skatinimo, darnaus vystymosi bei teritorinės plėtros – iššūkiai;
- Sumanios visuomenės – atvirumo ir kūrybingumo stokos bei skurdo ir socialinės atskirties – iššūkiai;
- Sumanaus viešojo valdymo iššūkiai.

Taip pat partnerystės sutartyje išskiriami struktūriniai fondai: Europos regioninės plėtros (ERPF), Europos socialinis (ESF), Sanglaudos (SF). Europos jūrų reikalų ir žuvininkystės (EJRŽF) bei atskiras Europos žemės ūkio fondas kaimo plėtrai (EŽŪFKP) neįvardijami kaip struktūriniai, jie tampa ES sanglaudos politikos dalimi, 2014 – 2020 m. laikotarpiu jiems skirta 20 % Europos struktūrinių investicijų. EŽŪFKP fondui keliami 6 prioritetai, kuriais siekiama sukurti žinių pagrindą kaimo vietovėse, stiprinti žemės ūkio, miškininkystės ir mokslinių tyrimų sąsajas, propaguoti naujoviškas žemės ūkio technologijas ir remti tvarią miškotvarką. Prie maisto gamybos grandinės organizavimo reikia pridėti gyvūnų gerovės užtikrinimą ir rizikos valdymą žemės ūkio sektoriuje, be to būtina palaikyti biologinę įvairovę, saugoti vandenį ir dirvožemį. Prie veiksmingų išteklių (vandens ir energijos) naudojimo reikia pridėti perėjimo prie mažo anglies dioksido kiekio technologijų tikslą, daugiausia dėmesio skirti atsinaujinančios energijos naudojimui, išmetamo šiltnamio efekta sukeliančių dujų kiekio mažinimui, anglies dioksido surinkimui ir saugojimui (Ragonnaud, 2016). Siekiant ką tik paminėtų tikslų bus sudarytos sąlygos kurtis naujoms darbo vietoms, kas grandininio principu skatins vietos vystymąsi, ko pasėkoje gerės informacijos sklaida, o viso to pasekmė – sėkminga ekonomikos plėtra.

Pasak Massot (2016b) šiandien išsivysčiusiose šalyse, įskaitant ES, žemės ūkis užima tik nedidelę ekonomikos dalį, pastaruoju metu šios ūkio šakos įtaka sustiprėjo pradėjus vykdyti žemės ūkio ir kaimo politiką, kuria remiama ne tik tradicinė pirminės veiklos funkcija, tai yra žemės ūkio maisto produktų gamyba, bet ir kitos sritys, kaip antai tvarus vystymasis, teritorijų ir kraštovaizdžio planavimas, kaimo ekonomikos atgaivinimas ir įvairovės didinimas arba energijos ir biologinių medžiagų gamyba. ES lėšos neprekybinėms, tai yra rinkoje neatlyginamoms, žemės ūkio veiklos funkcijoms pastaruoju metu tapo pagrindine žemės ūkio ir kaimo politikos kryptimi.

Europos Komisijos (2014) išleistame rankraštyje „Apie Europos Sąjungos politiką. Žemės ūkis“ pateikiama informacija, jog maisto produktų paklausa yra nelanksti, kadangi ji į kainų pasikeitimus

reaguoja nelanksčiai. Kita vertus, dėl gamybos ciklų trukmės ir nekintamų gamybos veiksnių labai nelanksti ir bendroji žemės ūkio produktų pasiūla. Dėl tokių rinkos dėsnių šioje sferoje esant didelei pasiūlai kainos krenta, o pasiūlai sumažėjus, kainos smarkiai didėja. Taigi esant ne itin stabiliai žemės ūkio rinkai, sektorių prižiūrinčios valdžios institucijos intervencijos siekiant reguliuoti žemės ūkio rinkas ir kainas yra priimtinos.

Šiuo metu 28 ES šalyse vykdoma BŽŪP vien iš pavadinimo nusako pagrindinį bruožą - užtikrinanti žemės ūkio politikos tinkamą vykdymą. BŽŪP yra itin reglamentuota ir integruota ES protekcionistinė priemonė, kuria siekiama užtikrinti 12 milijonų ūkininkų deramą pragyvenimo lygį bei 500 milijonų gyventojų pastovų saugią ir įvairių maisto produktų tiekimą. Nuo pradinių politikos įgyvendinimo laikų, kuomet tikslas buvo užtikrinti, kad badas niekada daugiau nepasikartos, BŽŪP pasistūmėjo į priekį ir dabartiniai tikslai orientuojasi į ekonomines sąlygas, numatomi vieningai bendrijai priimtini tikslai, orientuojantis į du subjektus, visų pirma siekiama ES piliečius aprūpinti maistu už prieinamą kainą bei ūkininkams užtikrinti tinkamą pragyvenimo lygį, o antra skatinama ekonominė plėtra kaimo vietovėse įsikūrusiems subjektams kuriant ir gilinant žinių pagrindą.

2.2. ES BŽŪP struktūra

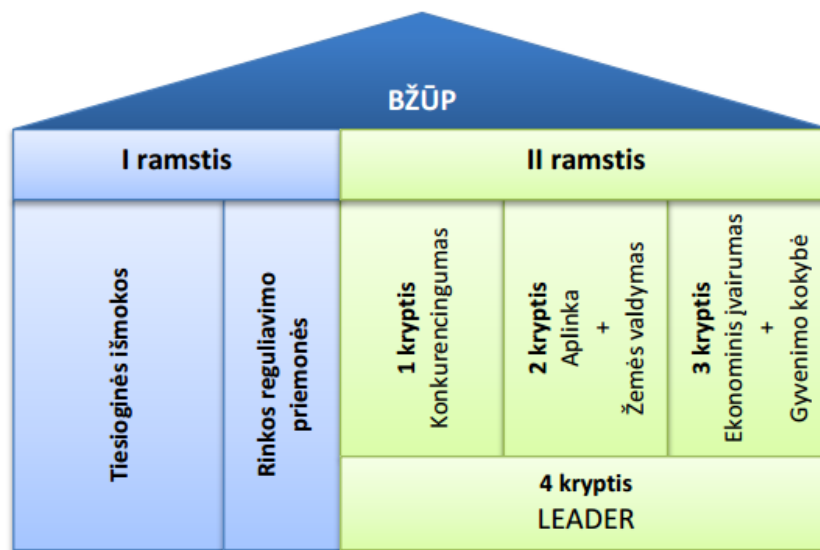
Nuo BŽŪP atsiradimo buvo įgyvendinta keletas reformų, kurios, kintant ūkininkų ir visuomenės poreikiams, didino BŽŪP priemonių efektyvumą. Politikos tikslais, kurie kartu pasak Massot (2016a) yra ekonominiai ir socialiniai, siekiama apsaugoti gamintojų ir vartotojų interesus:

- didinti žemės ūkio našumą, skatinant technikos pažangą bei užtikrinant tinkamiausią gamybos veiksnių, ypač darbo jėgos, panaudojimą;
- užtikrinti deramą žemės ūkiu besiverčiančios bendruomenės pragyvenimo lygį;
- stabilizuoti rinkas;
- garantuoti pakankamą tiekimą;
- užtikrinti vartotojams priimtinas kainas.

BŽŪP tikslai reformų metu stipriais nesikeitė, liko tokie patys kaip Romos sutartyje, kadangi jie suformuluoti labai lanksčiai ir sutapo su daugelio reformų, pradėtų įgyvendinti 9-ajame dešimtmetyje, tikslais. Reikia pabrėžti, kad, remiantis nusistovėjusia teismų praktika, visų BŽŪP tikslų visapusiškai ir vienu metu įgyvendinti neįmanoma, taigi ES teisės aktų leidėjas, atsižvelgdamas į rinkų pokyčius ir Europos institucijų konkrečiu momentu nustatytus prioritetus, turi teisę savo nuožiūra pasirinkti reformų priemones ir jų mastą.

Didelis užimtumas, aplinkos apsauga siekiant skatinti tvarią plėtrą, vartotojų apsauga, gyvūnų gerovės reikalavimai, visuomenės sveikatos apsauga arba ekonominė, socialinė ir teritorinė sanglauda įtraukti į BŽŪP tikslus ir visi kartu padeda įgyvendinti ES politikos prioritetus. BŽŪP struktūrą sudaro du ramsčiai (žr. 4 pav.): I ramstis, t. y. tiesioginės išmokos ūkininkams ir rinkos reguliavimo

priemonės, pavyzdžiui žemės ūkio produkcijos intervenciniai pirkimai, kvotos, eksporto ir importo reguliavimas, istoriškai yra labiau orientuotos į ūkininkų poreikius. Po 2008 m. įvykęs staigus maisto kainų augimas rodo dabartinių BŽŪP priemonių bejėgiškumą įgyvendinti vieną iš Romos sutarties tikslų: užtikrinti, kad maistas pasiektų vartotojus už prieinamas kainas. Anot Radzevičiūtės (2012) kalbinto buvusio žemės ūkio viceministro A. Macijauskas vieniems produktams yra nustatomos žemutinės kainos, pavyzdžiui, grūdams, cukriniams runkeliams, o kitiems mokamos priemokos, geriausias pavyzdys - pienas. ES įvedus muitus importuojamam maistui, bei pradėjus taikyti kitus apribojimus ginant savo rinką, ES labai greitai iš importuotojos tapo viena didžiausių pasaulyje žemės ūkio produktų eksportuotojų.

4 pav. BŽŪP struktūra (Jurkėnaitė, Volkov, Martišiūnaitė 2011)

9-ajame dešimtmetyje pasaulio galingieji pradėjo spausti ES politikus mažinti paramą gaminamai žemės ūkio produkcijai. Anot ŽŪM (2012) bei buvusio žemės ūkio viceministro A. Macijausko norint bent vizualiai parodyti, kad mažinamos išmokos pagal gamybos kiekį, 1992 m. nuspręsta vietoj nustatytų grūdų kainų įvesti tiesiogines išmokas už hektarą. Išmokos dydis apskaičiuotas labai paprastai. Kadangi pasaulinės grūdų kainos buvo žemesnės už nustatytas ES viduje, atsisakius kainos reguliavimo, grūdai atpigo iki 63 eurų už toną. Kiekvienam ūkiui buvo pradėta mokėti tiesiogines išmokas, kurios kompensavo šį kainos kritimą, tai yra išmoka už hektarą buvo lygi 63 eurams, padaugintiems iš hektaro derlingumo (Radzevičiūtė, 2012).

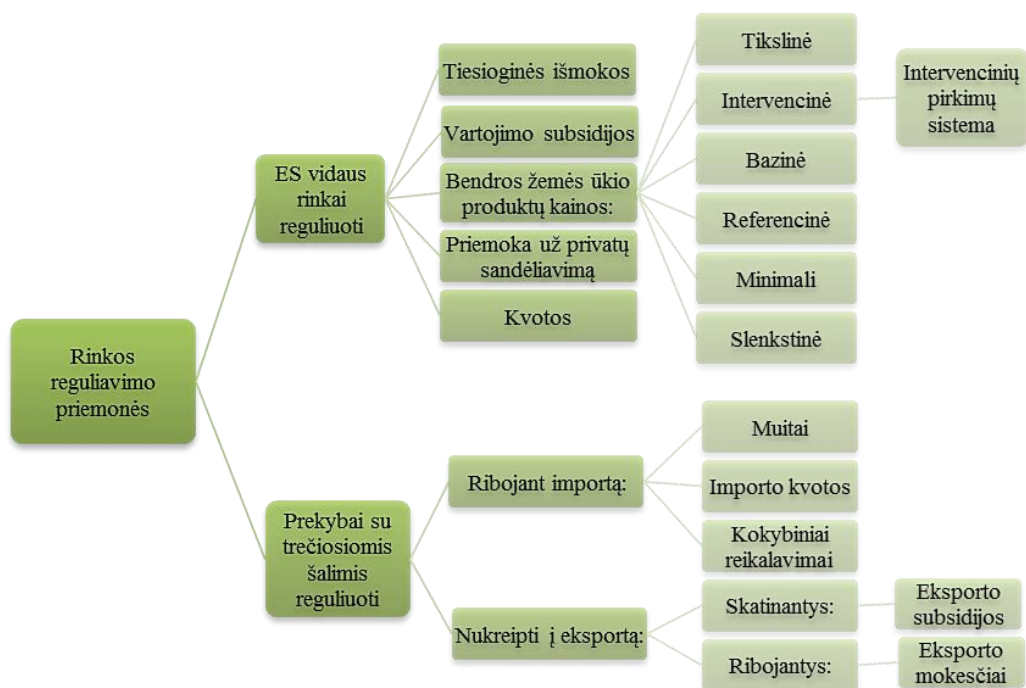
Kaimo gyventojų ambicijos ir jų raidos skatinimas įgyvendinimas II ramsčiu, konkrečiai tikslinėmis žemės ūkio konkurencingumo, aplinkosaugos ir kaimo ekonomikos diversifikavimo bei socialinio gyvenimo aktyvinimo priemonėmis, kurios įgyvendinamos per keturias ašis, pavaizduotas 4 paveiksle (Jurkėnaitė, 2011). Antruoju ramsčiu nustatyta įgyvendinant reformą, žinomą kaip „2020 m. darbotvarkė“, kuri finansuojama iš EŽŪFKP lėšų. Šio fondo tikslas – prisidėti prie strategijos „Europa

2020“ įgyvendinimo skatinant tvarią kaimo plėtrą kaimo teritorijose. Pasak Ragonnaud (2015) EŽŪFKP turi padėti kurti žemės ūkio sektorių, kuris būtų suderintas regioniniu ir aplinkos požiūriais, nedarytų žalos klimatui ir būtų atsparus klimato kaitos poveikiui, konkurencingas ir naujoviškas.

2014–2020 m. daugiamečiame finansinėje EŽŪFKP perspektyvoje 99,6 mlrd. Eurų lėšos skirstomos tarp visų ES valstybių narių, tačiau keturios pagrindinės lėšų gavėjos yra Prancūzija (11,4 mlrd.), Italija (10,4 mlrd.), Vokietija (9,4 mlrd.) ir Lenkija (8,7 mlrd.). Jeigu įtraukiami nacionaliniai įnašai iš bendro finansavimo, BŽŪP antrajam ramsčiui skirtos lėšos sudarys 161 mlrd. eurų visam laikotarpiui. Mažiausiai 30 % EŽŪFKP bus skiriama investicijoms į aplinkos ir klimato sritis, taip pat miškingų teritorijų plėtrą ir miškų gyvybingumo didinimą, žemės ūkio, aplinkos ir klimato priemonės, ekologišką ūkininkavimą ir mokėjimams pagal programą „*Natura 2000*“. Be to, bent 6 % EŽŪFKP įnašo turi būti skirta veiksniams, skatinančiams kaimo ekonomikos plėtrą, tarpusavio ryšio (pranc. *Leader*) metodui įgyvendinti (Ragonnaud, 2016). Pavyzdžiui, paramai jauniems ūkininkams pradėti verslą skirta ne daugiau kaip 70 000 eurų, pagalbai kokybės sistemoms – 3 000 eurų per metus, o pagalbos ekologiškam ūkininkavimui srityje daugiamečiams augalams skiriama 900 eurų per metus.

ES BŽŪP struktūra dažniausiai analizuojama per I ir II ramstį, tačiau abu ramsčiai yra sudėtiniai, nepaisant to, kad jų įgyvendinimui yra naudojamos skirtingos priemonės, abu yra sudaryti iš kelių priemonių ir krypčių. I ramstis susidedantis iš tiesioginių išmokų, kurios orientuotos į ūkininkus ir jų pajamų pakankamo lygio užtikrinimą, ir rinkos reguliavimo priemonių, skirtų palaikyti vienodas sąlygas visiems ES ūkininkams. II ramstis, kurį sudaro 4 kryptys, skirtas alternatyvioms veikloms kaimo vietovėse ir suinteresuotų asmenų informavimui, pradedant konkurencingumo, aplinkos, gyvenimo kokybės palaikymu ir baigiant ryšių, skatinančių kaimo plėtrą, stiprinimu.

Kiekvienam ramsčiui keliamų tikslų įgyvendinimui yra naudojamos skirtingos priemonės, per visą gyvavimo laikotarpį politikos tikslams pasiekti buvo sukurta nemažai rinkos reguliavimo mechanizmų. Pasak Pauliko ir Kazėno (2012) tokias priemones kaip kainų reguliavimas, pagalba įvairių produktų gamybai ir pardavimui, jų laikymas ir likučio tvarkymas bei bendras importo ir eksporto stabilizavimo mechanizmas, pasireiškus perprodukcijai pakeitė kvotos ir kitos gamybą ribojančios priemonės (žr. 5 pav.).

5 pav. BŽŪP rinkų reguliavimo priemonės (sudaryta pagal Paulikas ir Kazėnas, 2012)

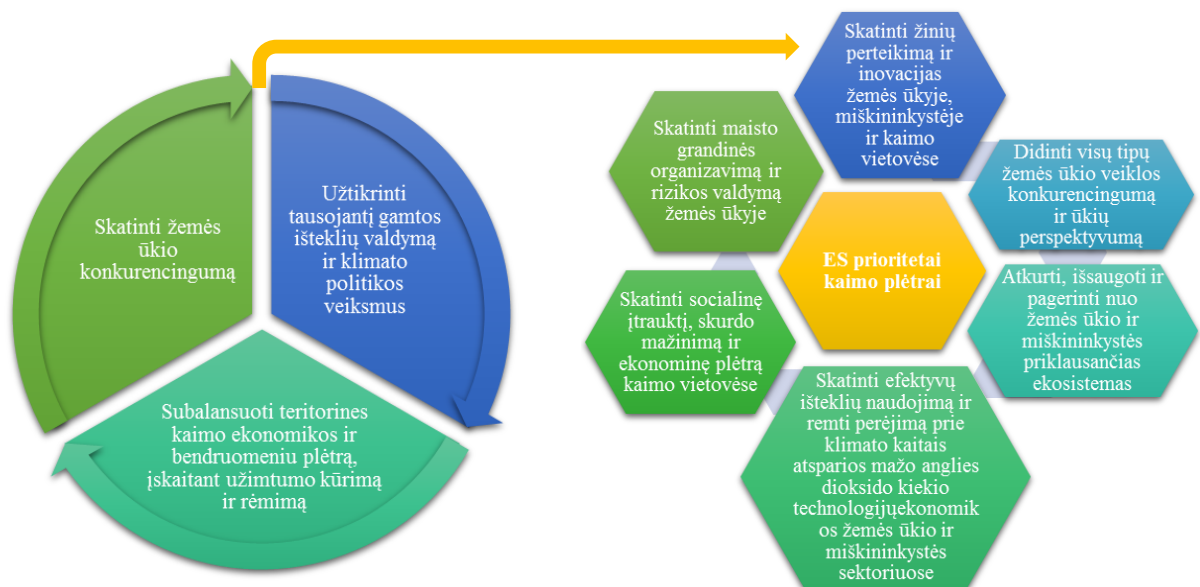
Įkūrus ES buvo siekiama suvienodinti sąlygas šalyse, todėl natūralu, kad vidaus rinkai reguliuoti priemonių yra daugiau ir jos yra sudėtingesnės. Pasak Pauliko ir Kazėno (2012) pirmiausia įvedant bendras kainas žemės ūkio produktams daromas tiesioginis poveikis ūkininkų pajamoms. Dažnai šios kainos įvardijamos kaip „institucinės“, dėl to, kad jos nustatomos teisės aktais, vietoj to, kad natūraliai nusistovėtų rinkoje. Kadangi žemės ūkis yra sudėtinė šaka, todėl ir nustatant kainas reikėjo remtis skirtingais metodais bei privaloma atsižvelgti į žemės ūkio produktų rinkos specifiką. Tikslinė kaina suprantama kaip orientacinė, už kurią tiek vidaus, tiek užsienio rinkose galima parduoti produkciją, šio tipo kaina realybėje naudojama retai, dažniausiai pasirenkama intervencinė kaina, kurios esmė – užtikrinti kainos grindis, kurios pasitarnauja esant perprodukcijai ar staigiai padidėjus pasiūlai, neleidžia kainoms nukristi žemiau minimalios ribos. Ne ką mažiau svarbios slenkstinės kainos, kurios neleidžia importuoti žemės ūkio produktus iš trečiųjų šalių žemiau vietinės kainos, tai tarsi pagrindas papildomiems muitų mokesčiams taikyti. Šių trijų tipų kainos naudojamos daugumai žemės ūkio produktų, o bazinės, minimalios ir referencinės kainos mechanizmai skirti specifinėms rinkoms. Mėsos produktų rinkoje perprodukcija nėra didelė, todėl nustatomos tik bazinės kainos, kurios yra žemesnės nei rinkos kaina, todėl nesukuria sąlygų gaminti daugiau nei reikia. Referencinė kaina atspindi ES valstybių rinkų kainų vidurkį, taip nuo kainos ant „popieriaus“ pereinama arčiau realios rinkos kainos. Minimali kaina dažniausiai pasireiškia cukraus rinkoje, apsaugant cukrinių runkelių augintojus. Siekiant užtikrinti intervencines kainas vykdoma intervencinė pirkimo sistema, kuri ir užtikrina minimalios kainos išlaikymą rinkoje, tam sukurtas mechanizmas, kurio esmė – perviršio supirkimas, sandėliavimas ir reikalui esant – pardavimas. Iš pradžių už šio mechanizmo įvykdymą buvo atsakinga

įgaliota institucija, tačiau vėliau buvo pasirinkta privataus saugojimo paslauga, dažniausiai naudojama mėsos, pieno, cukraus ir kitose rinkose.

Antra dalis vidaus rinkai skirtų reguliuoti priemonių buvo įvestos susiformavus produkcijos pertekliui, Pauliko ir Kazėno (2012) išskiriamos vidinės priemonės: kvotos, pirmą kartą panaudotos 1967 m. cukraus sektoriui sureguliuoti, dirbamos žemės pūdymas, kurio esmė už nenaudojamą žemę mokamos išmokos, kompensuojančios prarastas pajamas, bei kitos rinkos reguliavimo priemonės, siekiančios sukontroliuoti gamybos kiekį. Autoriai taip pat išskiria 1992 m., kuomet pradėtas įgyvendinti BŽŪP I ramsčio didžiąją dalį užimantis mechanizmas – tiesioginės išmoko. Esminis išmokų tikslas atskirti finansinę paramą nuo gamybos apimties, tiesioginių išmokų mechanizmas yra specifinio pobūdžio, nes turi kiekybinius apribojimus, verčiančius mažinti dirbamos žemės plotus ar bent neskatina jų didinti. Pertekliui rinkoje reguliuoti bei kitu atveju remti ir skatinti produkcijos vartojimą yra skirtos vartojimo ir perdirbimo subsidijos, tinkamiausias pavyzdys nuo 2009-2010 m. pradėta taikyti mokyklose nemokamai skiriamų vaisių ir daržovių programa (European Commission, 2015a).

Kiekviena ES valstybė gali imtis išorinių reguliavimo priemonių tik su trečiosiomis šalimis, esančiomis už ES ribų, kadangi tarp narių yra pasirašyta muitų sąjunga. Autoriai skaido šias priemones į importą ribojančias ir nukreiptas į eksportą (žr. 5 pav.). Aptarsime tik svarbiausias ir dažniausiai naudojamas, tai visų pirma yra muitai, nepaisant to, kad jų klasifikacija yra plati, dažniausiai naudojami išlyginamieji mokesčiai, labiausiai pabloginantys situaciją norintiems importuoti į ES. Plačiai yra naudojamos ir importo kvotos, leidžiančios importuoti labai apibrėžtą kiekį tam tikrų produktų. Atitinkamai eksportas dažniausiai remiamas subsidijomis, išlyginantis kainų skirtumus tarp sandorio šalių. Šia priemone didinamas ES produktų konkurencingumas pasaulinėje žemės ūkio produktų rinkoje (Paulikas, Kazėnas, 2012).

Pereinant prie II ramsčio, skatinančio kaimo plėtrą, būtina išskirti šios dalies išskirtinumą – ramstis yra tik iš dalies finansuojamas lėšomis iš Sąjungos biudžeto, likusį įnašą turi investuoti valstybė narė arba tiesioginiai paramos gavėjai. Panašumą su I ramsčiu galima įžvelgti dinamikoje, kadangi laikui bėgant kaimo plėtros politika taip pat kito, dabartiniu finansiniu laikotarpiu yra numatyti 3 dideli tikslai, aprėpiantys 6 prioritetus kaimo plėtrai (žr. 6 pav.)

6 pav. ES 2014-2020 m. Kaimo plėtos tikslai ir prioritetai (adaptuota pagal Kuklierius, 2014)

Nuo 2000 m. pradėtos naudoti kaimo plėtos priemonės buvo traktuojamos kaip pagalbinės I ramsčiui, tačiau vėliau buvo atsižvelgta į alternatyvias veiklas kaime ir gyvenimo kokybės jame gerinimą. 3 pagrindiniai kaimo plėtos tikslai išskaidomi į prioritetus, kurie toliau įgyvendinami per kaimo plėtos priemones. Valstybės narės ruošdamos savo nacionalines kaimo plėtos programas turi pagrįsti bent 4 iš 6 bendrų ES prioritetų kaimo plėtrai, pateiktų 6 paveiksle. Pasirinkti prioritetai įgyvendinami suskaidant juos į tikslines sritis, dar vadinamas veiklos sritimis (European Network for Rural Development, 2015). Kaip pavyzdys pateiktos Lietuvos 2014 – 2020 m. Kaimo plėtos programos priemonės (Nacionalinė mokėjimo agentūra, 2016a):

- Žinių perdavimas ir informavimo veikla;
- Konsultavimo paslaugos, ūkio valdymo ir ūkininkų pavadavimo paslaugos;
- Žemės ūkio ir maisto produktų kokybės sistemos;
- Investicijos į materialųjį turta;
- Ūkio ir verslo plėtra;
- Pagrindinės paslaugos ir kaimų atnaujinimas kaimo vietovėse;
- Investicijos į miškų plotų plėtrą ir miškų gyvybingumo gerinimą;
- Gamintojų grupių ir organizacijų įsisteigimas;
- Agrarinė aplinkosauga ir klimatas;
- Bendradarbiavimas.

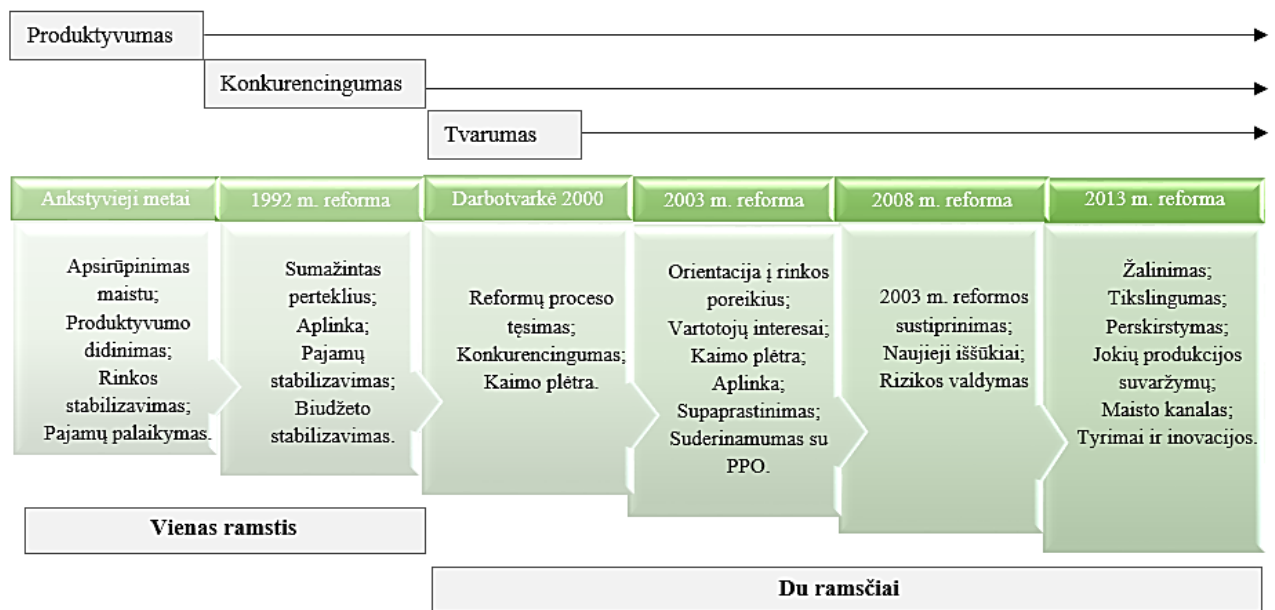
Kiekviena iš aukščiau minėtų priemonių skirstomos į investicinius, kompensacines arba vienkartinės išmokas, jos yra skirtos tik specifiniam tinkamų pareiškėjų ratui ir kiekvienai nustatomos atskiros tinkamumo sąlygos bei įsipareigojimai. Sąrašas nėra baigtinis, kiekviena priemonė

detalizuojama į atskiras veiklos sritis, kurioms taiko atitinkami kriterijai ir balai, pagal tikslus ir prioritetus.

Vyraujant industrializacijos ir urbanizacijos procesams vis daugiau ekonominės vertės sukuriama miestuose ir aplink juos, tačiau daugelyje ES kaimo vietovių pagrindinė ekonominė veikla yra ūkininkavimas, šalia kurio diversifikuojant užsiimama maisto produktų gamyba ir kaimo turizmu. Būtent šias veiklas remia BŽŪP, kadangi pusei ES populiacijos gyvenant kaimo vietovėse būtų sunku išlaikyti bendruomeniškumą ir susitelkimą be ūkininkavimo veiklos. ES BŽŪP labai aiškiai išskaidyta į dvi dalis, I ramstis garantuoja ūkininkams atitinkamą pragyvenimo lygį, II – priklauso nuo ūkininkų, kaimo gyventojų ir kitų suinteresuotų asmenų pastangų ir poreikių, kadangi siekiant gauti paramą pagal kurią nors veiklos sritį reikia įdėti ne tik laiko, bet ir dalį asmeninių finansinių išteklių. Tikslai, kurie keliami ramsčiuose pasiekiami, įgyvendinant skirtingas ir gana įvairias priemones, tačiau tiek I, tiek II ramsčiui naudojamos priemonės dažniausiai nėra naudojamos kartu, svarbu suvokti, kad jos atsirado palaipsniui, siekiant pasiekti esamą ar naujai iškeltą ES BŽŪP tikslą. Politikos struktūra ne visuomet buvo suskaidyta, per 50 gyvavimo metų įvyko daug pokyčių palietusių tikslus, o pastaruosius geriausiai nagrinėti per reformas, kuriomis stengtasi prisitaikyti prie pakitusių ekonominių, socialinių bei gamtinių sąlygų.

2.3. Reformų sąlygoti BŽŪP prioritetų pokyčiai

BŽŪP buvo reformuota ne vieną kartą, nuo politikos atsiradimo praėjus 30 metų suorganizuota pirmoji reforma, nors reformomis siekiamų išspręsti problemų pobūdis nuolat keitėsi, kartu su pokyčiais tobulėjo bei evoliucionavo ir BŽŪP. Anot Jurkėnaitės (2011) ankstyvųjų metų BŽŪP didžiausią dėmesį skyrė maisto kainų stabilizavimui, o apsirūpinimo maistu problema buvo sprendžiama didinant žemės ūkių produktyvumą bei užtikrinant tinkamą ūkininkų pajamų šaltinį. Šiems tikslams pasiekti valstybės intervencija buvo neišvengiama ir užėmė didelį vaidmenį (žr. 7 pav.). Pasirinktos intervencijos priemonės suponavo kitas problemas, viena iš esminių tai žemės ūkio produkcijos perteklius, kas savaime suprantama buvo didinamo produktyvumo pasekmė. Pastarasis produktyvumas iššaukė neigiamą aplinkos poveikį, todėl **1992 m.** įgyvendinta BŽŪP buvo siekiama išspręsti biudžeto paskirstymo problemą, kuris akivaizdžiai buvo neveiksmingas (Vitkauskaitė Bernard, 2013). Vienintelė tikėtina išeitis tuo metu atrodė apriboti paramą, taigi grūdų ir jautienos gamintojams buvo įvestos susietos su gamyba tiesioginės išmokos, traktuojamos kaip laikina kompensacija už mažesnę gaunamą paramą. Atsirado „atidėtos žemės“ sąvoka, kuri traktuojama kaip išmoka, kuria kompensuojami nuostoliai, patirti sutinkant nenaudoti žemės gamyboje.

7 pav. BŽŪP reformos ir jų įtaka politikos tikslams (adaptuota pagal European Commission, 2015b)

Atsiradus klimato kaitos ir aplinkosaugos veiksniams buvo būtina reformuoti sektorių dėl politikai iškilusių naujų uždavinių: klimato kaitos stabdymas, bioenergijos naudojimas, vandentvarka bei biologinės įvairovės saugojimas. Nauji iššūkiai sudarė poreikį BŽŪP reformuoti dar kartą, proceso pradžia galima laikyti nuo „Darbotvarkės 2000“ išleidimą, kuri inicijavo politikos, aprėpiančios žemės ūkį, struktūros ir turinio pokyčius. Abu šiuo aspektus apėmė BŽŪP padalinimas į du ramsčius, taip pasimatė aiški orientacija į kaimo gyventojų poreikius. Prioritetu tapo ne produktyvumas, o saugus ir kokybiškas maistas, todėl atskiros priemonės suteikė didesnę reikšmę produkcijos vartotojų poreikiams.

ES BŽŪP evoliucijoje reikšminga išskirti 2004 m., kuomet ES išsiplėtė nuo 15 iki 25 valstybių narių, kurios įnešė į nagrinėjamą politiką naujus iššūkius, kadangi ūkininkų skaičius ES išaugo daugiau kaip 70 %. Vienas iš tikslų, skatinęs įstoti valstybes į Sąjungą, buvo geresnio gyvenimo siekiamybė, todėl normalu, kad didelis dėmesys buvo skirtas išmokų suvienodinimui tarp visų valstybių narių. Nepaisant to, kad visose šalyse vyrauja skirtingi niuansai, bei susiduriama su skirtingomis problemomis, tačiau vienija ir bendri interesai, kaip pavyzdžiui jaunimo nedarbo mažinimas visoje Sąjungoje. Anot Massot (2016b) **2003 m.** Berlyne įvykusiame aukščiausiojo lygio susitikime penkiolika valstybių narių patvirtino „Darbotvarkės 2000“ pasiūlymus ir suteikė pagrindą tapti ambicingiausia visų laikų BŽŪP reforma, iškėlusia keturis pagrindinius tikslus:

- Europos žemės ūkį dar labiau susieti su pasaulinėmis rinkomis;
- Pasirengti ES plėtrai;
- Geriau reaguoti į naujus visuomenės poreikius, susijusius su aplinkos apsauga ir produktų kokybe;

- BŽŪP dar labiau suderinti su trečiųjų šalių poreikiais.

Kitas žemės ūkio politikos evoliucijos etapas **2008 m.** reforma, inicijuota po būklės patikrinimo, dar vadinamo „Sveikatingumo patikra“, kurią atliekant persvarstyta daug priemonių, taikytų po 2003 m. BŽŪP reformos. Šia reforma buvo siekiama toliau vykdyti visišką paramos atsiejimą nuo gamybos kiekio, laipsniškai atsisakant paskutinių su gamyba susietų išmokų, šias išmokas įtraukiant į bendrosios išmokos ūkiui schemą. Taip ūkiai buvo skatinami tapti labiau orientuotais į rinką, kartu sumažinami žemės ūkio produktų gamybos ir prekybos iškraipymai, tačiau užtikrinamas atitinkamas pajamų lygis ūkiui, garantuojant jo išlaikymą. Paramos atsiejimą lydėjo iš dalies perskirstytos pirmojo ramsčio lėšos, prioritetą skiriant kaimo plėtrai, didinant moduluojamos tiesioginės paramos dalį bei sušvelninti valstybės intervencijos taisyklės ir pasiūlos kontrolės taisyklės, siekiant neriboti ūkininkų gebėjimo reaguoti į rinkos poreikius (Massot, 2016b).

2013 m. reforma tapo paskutiniu šio atviro ir neužbaigto BŽŪP reformos proceso etapu. Remiantis Vitkauskaitės Bernard (2013) teigimu, reformuotoje BŽŪP yra išlaikoma dviejų ramsčių struktūra. Europos Parlamento narės teigimu pirmasis ramstis apima tiesiogines išmokas, ūkininkų paramą ir krizių valdymą, o antrasis ramstis - Kaimo plėtros programą. Šios reformos metu išliko pagrindiniai BŽŪP tikslai užtikrinti aprūpinimą maistu, jo saugą, kokybę ir tinkamas kainas, be to dėmesys skiriamas aplinkos apsaugai, orientuojantis į klimato kaitos prevencinių priemonių diegimą. Pagrindiniai pasikeitimai apėmė išmokų ūkiams susiejimą su žalinimo elementu, nustatant aplinkai palankios ūkininkavimo praktikos sąlygas, pavyzdžiui, pasėlių įvairinimą, ir išsaugant ekologinius požiūriu vertingus kraštovaizdžio elementus bei minimalų daugiamečių ganyklų plotą. Taip pat didesnę lygybę skirstant paramą siekiant sumažinti didžiausius ūkininkų gaunamos pajamų paramos sumų skirtumus visoje ES ir tam tikrą sumą viršijančių išmokų didžiausiems ūkiams sumažinimą (Europos Vadovų Taryba, 2015). Pastarasis siekis, sukurti tikslingą pajamų paskirstymo mechanizmą labiausiai paveiks tuos, kuriems politikos skirtos lėšos aktualiausios ir labiausiai reikalingos – tai jaunuosius ūkininkus, sektorius, kuriuose gaunamos nedidelės pajamos bei vietovės, kuriose esama gamtinių ar kitokių kliūčių ūkininkauti.

Ateityje tiesioginių išmokų paketai, skirstomi I ramstyje, bus tikslinami taip, kad 2019 m. visų valstybių – narių ūkininkai gautų minimalią išmoką vienam hektarui. Bus išlaikyta ir sutvirtinta dviejų ramsčių sistema. Pirmasis ramstis, pagal kurį finansuojamos tiesioginės išmokos ir rinkos priemonės, bei antrasis ramstis, pagal kurį skatinama kaimo plėtra. 2015 ir vėlesniais metais mokėjimai iš BŽŪP vis labiau bus skirstomi per nacionalinius vokus, t. y. BŽŪP fondus, kuriuos šalys narės gali išleisti su tam tikra veiksmų laisve (Tangermann, 2011). Iki šiol nacionaliniai vokai daugiausia buvo nustatomi remiantis praėjusių laikotarpių mokėjimais, tačiau tokio tipo lėšų skirstymas yra mažai susiję su reformuotų BŽŪP tikslų įgyvendinimu.

Per visą ES BŽŪP gyvavimo laikotarpį buvo įvykdytos 4 reformos, neskaičiuojant nežymių pakeitimų ir politikos būklės patikrinimų. Neabejojama, kad visos jos buvo būtinos, siekiant paversti politiką tinkama ir atitinkančia suinteresuotų asmenų poreikius ir rinkos sąlygas. BŽŪP labai pasikeitė, lyginant su politika, kuomet subsidijos buvo mokamos už pagamintą produkcijos kiekį, šiuo metu reikia užtikrinti kokybės, maisto saugos bei aplinkosaugos ir kitus reikalavimus. Žemės ūkio politika traktuojama kaip dinaminis ES įrankis, todėl reikia suvokti, kad ateityje šiam įrankiui bus keliami nauji tikslai, jau dabar naujos ES strategijoje „Europa 2020“ BŽŪP keliami dideli uždaviniai, nes tikima, kad politikos indėlis į strategijos įgyvendinimą turi būti reikšmingas. BŽŪP glaudžiai susijusi su 2020 m. strategijoje siektiniais rodikliais: padidinti gaunamą energijos kiekį iš atsinaujinančių energijos šaltinių, bei padidinti užimtumo lygį žemės ūkio sferoje. Reformos keičia prioritetus, o į pastaruosius kreipiamas dėmesys skirstant lėšas, nes kiekviena ES valstybė narė nacionaliniu lygiu suformuoja atitinkamus prioritetus, kurių pasiekimo lygis yra vėliau vertinamas. Bendruoju atveju ekonominė situacija šalyse neabejotinai gerėja, žmonėms sukuriamos geresnės sąlygos ūkininkauti ar vykdyti alternatyvią veiklą kaime. Nors tikslai susiję su žemės ūkio sektoriumi, tačiau jie daro įtaką visų valstybių ekonominiams rodikliams, todėl toliau nagrinėjamas žemės ūkio politikos ryšys su pagrindiniais ekonominiams rodikliais.

2.4. ES BŽŪP įtaka lėšas priimančios valstybės ekonominiams rodikliams

Ekonominių rodiklių tikslas apibendrintai prateiti turimus ekonominius ir finansinius duomenis šalyje, taip sujungiant informaciją gautą iš viešojo ir privataus sektoriaus. Rodikliai skirti ekonominiai būklei valstybėje nustatyti, nuolat skaičiuojami prognoziniai rodikliai, dar vienas iš pagrindinių bruožų yra palyginamumas, kadangi rodikliai yra skaičiuojami pagal tarptautiniu mastu nustatytas metodikas, todėl yra lengvai palyginami tarp šalių. Lietuvos bankas reguliariai skaičiuoja ir skelbia ekonomikos raidos perspektyvas, prognozėse išskirti pagrindiniai makroekonominiai rodikliai – infliacija, BVP ir nedarbo lygis.

Į pastaruosius ir bus atkreipiamas didžiausias dėmesys, bendrąja prasme ES lėšos jas priimančios valstybės ekonomikai turi teigiamą įtaką, visų pirma anot Lietuvos laisvosios rinkos instituto (2011) ES lėšų panaudojimo prioritetai keičia bendrą ekonomikos struktūrą, kadangi turi poveikį konkurencijai tarp sektorių ir atskirų įmonių. Šiuo metu ES investicijoms įvertinti rodikliai nagrinėjami makro lygyje, kadangi šalys narės yra raginamos planuoti ES lėšų naudojimą atsižvelgiant į didžiausią naudą ir siekti labai konkrečių, apčiuopiamų rezultatų bei probleminių situacijų šalyje pagerinimo. Išnagrinėjus ES BŽŪP struktūrą matomas griežtas skirstymas tarp I ir II ramsčių, jiems keliami skirtingi tikslai, o įgyvendinimui ir skirtingos priemonės. Nuo pat BŽŪP gyvavimo pradžios išskirti pamatiniai tikslai yra aktualūs ir šiandienai, kadangi yra paslankūs ir dinamiški, tačiau jų vertinimą gali tekti atlikti skirtingais būdais.

Nors tarp autorių Graham (2016) ir Snieškos, Baumilienės, Bernatonytės ir kitų autorių (2006) išleistų publikacijų praėjo dešimtmetis, tačiau jų nuomonės sutampa, kad geriausiai ekonominę būklę atvaizduoja ir palyginimui tarp valstybių labiausiai tinkami yra pagrindiniai makroekonominiai indikatoriai:

- *Infliacija;*
- *Nedarbo lygis;*
- *BVP.*

Darbo jėga yra neatsiejama ekonomikos sudėtinė dalis, kadangi tai yra pagrindinis ekonomikos išteklius, be to dažnai šio išteklių tinkamas užimtumo užtikrinimas tampa ekonomikos politikos vienu iš tikslų. Neabejotina, kad iškėlus tikslus būtina juos vertinti, tačiau ne visada lengva teisingai įvertinti daugialypę atitinkamos valstybės ekonomiką, vienas iš rodiklių, padedančių sekti ekonominių pulsą yra infliacija, kuri apibūdinama kaip pinigų nuvertėjimas, kuomet prekių ir paslaugų už tą pačią pinigų sumą galima įsigyti mažiau nei prieš nagrinėjamą laikotarpį. Tačiau infliacija yra tik matas apibūdinantis žmonių perkamąją galią, siekiant nustatyti visos ekonomikos situaciją skaičiuojamas BVP, kuris su nežymiom korekcijom leidžia įvertinti ir tarptautiniu mastu lyginti ekonominę gerovę. Rakauskienė ir Servetkienė (2011) savo monografijoje be BVP, infliacijos, darbo rinkos ir gyventojų pajamų rodiklių išskiria valdžios sektoriaus balansą, tačiau pastarojo sektoriaus finansiniai rodikliai, tokie kaip deficitas, bendroji valdžios sektoriaus skola, pajamos bei išlaidos yra kaip galutinis rezultatas visos rinkos ekonomikos veikimo. Taip pat ES valstybės – narės yra įsipareigojusios, kad jų deficitas neviršytų 3 %, o valstybės skola 60 % BVP

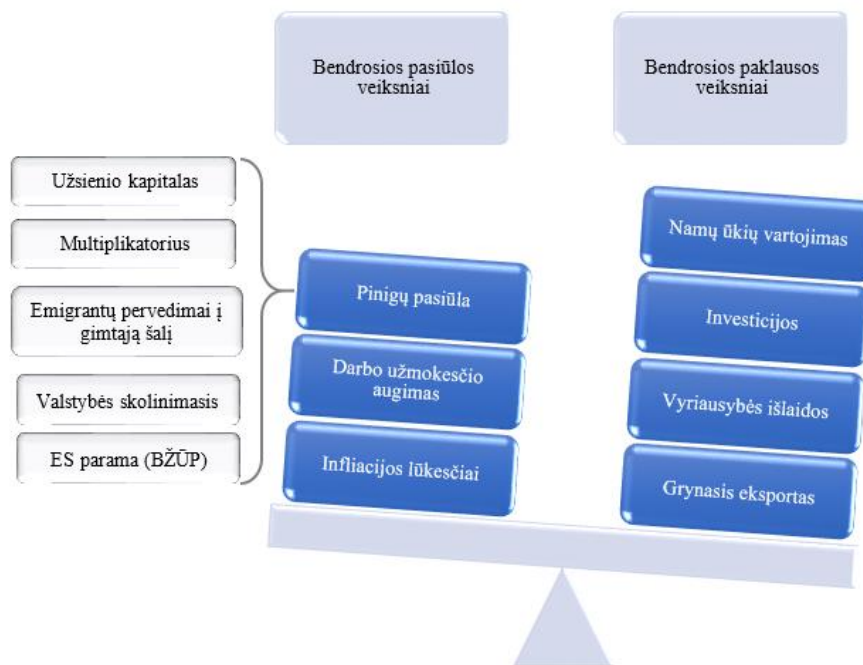
Išnagrinėjus ES BŽŪP struktūrą ir naudojamas priemones keliamiems tikslams pasiekti bei nustatčius, kad pagrindiniai indikatoriai, parodantys valstybės ekonomikos pulsą yra infliacija, arba rinkos rodikliai ir BVP, naudinga iširti ryšį tarp politikos ir šalies gerbūvio. Visų pirma ES paramos poveikis pasireiškia padidėjusiu pinigų kiekiu, kuris lemia kainų lygio didėjimą, be to BŽŪP keliamas tikslas užtikrinti priimtinas kainas padidina šalies žemės produktų konkurencingumą tarptautinėje rinkoje ir teigiamai veikia eksportuojamų prekių kiekį, taip gerinant visus tris makroekonominis rodiklius. Nepaisant to kiekvienas rodiklis reikalauja gilesnės analizės, išnagrinėjant tarpusavio ryšius, taigi toliau išnagrinėta kiekvieno makroekonominio rodiklio sąsają su ES BŽŪP.

2.4.1. ES BŽŪP įtaka kainų lygiui

Visose ES narėse vyrauja rinkos ekonomikos modelis, pagal kurį ekonominei sistemai, nusistovint tarp rinkos subjektų, paliekama savireguliacijos laisvė. Atskirose rinkose remiantis paklausos ir pasiūlos dėsniai susiformuoja ir nusistovi tam tikros kainos, tačiau dėl nuolatinių vidinių bei išorinių rinkų pokyčių jos kinta. Taigi kuomet kalbame apie ekonominio tikslo – kainų stabilumo, pasiekimą, turime suvokti, kad pastovių kainų išlaikyti neįmanoma, siekis yra išvengti staigių kainų

kritimų - ypač kilimų. Pasak Dudzevičiūtės (2015) abu staigūs kainų pokyčiai daro neigiamą poveikį tiek verslui, tiek visuomenei ir visai ekonomikai. Staigūs kainų pokyčiai visuomet atneš neigiamų padarinių, tačiau žemės kainų lygio išaugimas, dar vadinamas infliacija, gali būti traktuojamas kaip teigiamas reiškinys, kadangi skatina ekonomikos augimą, iš dalies padeda spręsti užimtumo problemą. Tuo tarpu net minimalus priešingas reiškinys, defliacija, gali sukelti neigiamų padarinių, kuomet pirkėjai tikisi tolesnio kainų mažėjimo ir atideda prekių ar paslaugų įsigijimą ateičiai.

Infliaciją sukeliančias priežastis galima skirstyti į sukeltas paklausos ir pasiūlos, pastaruoju atveju lengvai gautos lėšos ekonomikoje sukelia bendrosios paklausos padidėjimą didesniu laipsniu nei padidėja bendrosios pasiūlos galimybės (Šaputienė, 2012). Pagal bendrosios paklausos charakteristiką išskiriami 4 įtaką darantys veiksniai (žr. 8 pav.). Taigi paklausos sąlygotą infliaciją gali sukelti paklausą skatinančios priežastys, įskaitant vyriausybės monetarinės ir fiskalinės politikos naudojamų priemonių efektus. Būtina įvertinti ir kitą ekonomikos pusę, tai bendrosios pasiūlos augimą, kurios sudėtinėmis dalimis dažniausiai įvardijamos pinigų pasiūlos pasikeitimai, valstybės biudžeto deficito dydis, noras išvengti mokesčių didinimo, disbalansas tarp kà tik aptartų dviejų ekonomikos sudėtinių dalių formuojantis infliacijos lūkesčius (Mishkin, 2013). Vertinant pasiūlos faktorius būtina išskirti pinigų pasiūlą, kadangi pagrindinės infliacijos priežastys yra pinigų kiekio didėjimas, dalį šio augimo lemia ES paramos panaudojimas ir kiti faktoriai (žr. 8 pav.).

8 pav. Infliaciją įtakojančių veiksnių ir ES BŽŪP sąsaja (adaptuota pagal Mishkin, 2013)

Užsienio kapitalo komercinių bankų pinigų pervedimai, banku sukurti multiplikatoriaus efektai, užsienyje gyvenančių žmonių pinigų pervedimai artimiesiems ir valstybės skolinimasis užsienyje bei ES skirtos lėšos yra išoriniai pinigų srautai, didinantys pinigų kiekį šalyje ir prisidedantys prie kainų

augimo. ES BŽŪP skirtos lėšos žemvaldžiams ir kaimo plėtrai turi įtakos kainų augimui šalyje, stengiantis pasiekti deramą žemės ūkiu besiverčiančios bendruomenės gyvenimo lygį įgyvendinamos I ramsčio priemonės, kurios tiesiogiai lėšų injekcijomis įtakoja pinigų kiekį šalyje. Pasak Lietuvos laisvosios rinkos instituto (2011) infliacija susiformuoja, kai ekonomikoje sukuriama produkto kiekis auga lėčiau nei ekonomikoje esančių pinigų kiekis.

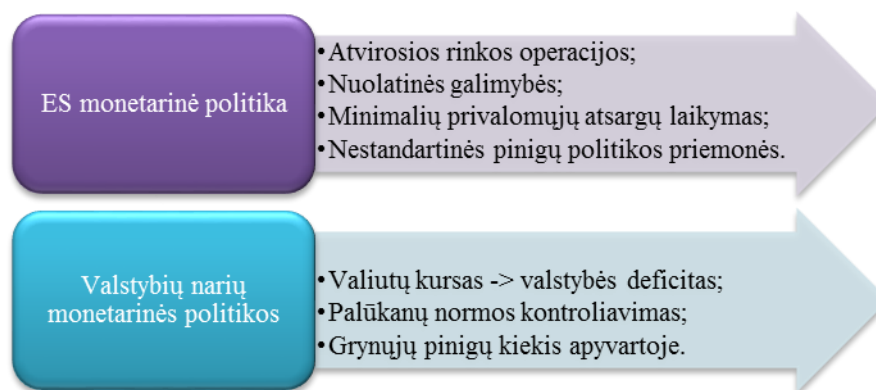
Pati infliacija kaip reiškinys neturėtų būti vertinama neigiamai, kadangi tai neatsiejama ekonomikos augimo dalis, skatina didinti kainas bei sukuria sąlygas augti darbo užmokesčiui. Pasak Parkin, Powell, Matthews (2014) jei tas augimas itin spartus, infliacija gali būti sunku pažaboti, netikėta infliacija sąlygoja problemas: perskirsto pajamas ir gerovę, sumažina realųjį BVP ir darbo lygį, todėl neretai siūloma pasitelkti kainų reguliavimo mechanizmus. Dudzevičiūtė (2015) išskaido pagrindinius ekonominio augimo veiksnius į dvi kategorijas, atitinkamai gali būti skaidomi ir kainų reguliavimo mechanizmai

- Tiesiogiai, reguliuojant paslaugų ar prekių pasiūlos ir paklausos santykį bei nustatant konkrečias prekių kainas;
- Netiesiogiai, poveikį darant ne kainoms, o kainodaros veiksniams, t.y. per fiskalinę, monetarinę, dar kitaip vadinamą pinigų politiką. Šis būdas yra naudojamas daugelyje valstybių, kadangi taip nepažeidžiamas laisvos rinkos mechanizmas.

ES siekiant politinės vienybės yra neišvengiamas valiutų sujungimo žingsnis, einama prie bendrų, visoje bendrijoje vartojamų pinigų, kadangi įgyvendinant ES keliamą 5 laisvių idėją padidėja prekyba Europos viduje, šiam procesui palengvinti reikalinga bendra atsiskaitymo sistema. Trečiasis ir itin aktualus motyvas – saugumo užtikrinimas, ES sukūrus didelį ir stabilų pinigų centrą ekonomika bus apsaugota nuo JAV pinigų sistemos sukrėtimų, kuris ir pasireiškė 2008 m. Taigi pereinant prie bendros valiutos Sąjungoje yra vykdoma bendra monetarinė politika, kuri teoriškai turi dvi kryptis: skatinančioji arba ribojanti. Europos centrinių bankų sistemą sudaro Europos centrinis bankas (toliau ECB) bei visų ES valstybių narių nacionaliniai centriniai bankai, šios sistemos pagrindinis tikslas – palaikyti kainų stabilumą, tikslui pasiekti įgyvendinamos 3 pagrindinės monetarinės politikos priemonės (žr. 9 pav.). Svarbiausios priemonės yra atvirosios rinkos operacijos, kuriomis valdomos palūkanų normos ir likvidumas rinkoje (Parkin, Powell, Matthews, 2014). Kita priemonė yra nuolatinės galimybės pasiskolinti arba padėti indėlių, taip siekiant garantuoti sklandų pinigų rinkos veikimą, esant paklausos ar pasiūlos perviršiui. Itin svarbus minimalių privalomųjų atsargų laikymas, kuriuo stabilizuojamos trumpų laikotarpių palūkanų normos, ribojančios bankų multiplikatoriaus efektą (Paternoster, Verbeken, 2016). Išskiriamos ir kitos nestandartinės monetarinės politikos priemonės, pasireiškusios kaip atsakas į 2008 m. prasidėjusią finansų krizę.

Šiuo metu ECB vykdoma skatinančiąją monetarinę politiką, kiekybiniu skatinimu siekiama išjudinti visą ES ekonomikos mechanizmą ir paskatinti skolinimą ir vartojimą. Taigi kiekybinis

skatinimas - nauja ir itin daug prieštaringų nuomonių sulaukianti monetarinės politikos priemonė. Po krizės susiformavus stagnacijai euro zonoje, kuomet itin sumažinus bazines palūkanų normas pinigai „atpigo“, tačiau bankai nebuvo linkę skolinti, o sėdėjo ant ekonomikos specialistų vadinamo „pinigų maišo“. Įmonės negaudamos skolintų lėšų negalėjo investuoti, o žmonės po krizės nebuvo linkę leisti lėšų naujiems pirkiniams, taigi ekonomikos augimui neegzistuojant kilo pavojus susiformuoti pavojingai mažai infliacijai. Šiuo tikslu ir buvo priimtas sprendimas vykdyti būtent skatinančiąją politiką, kuomet į ekonomiką įvedamos papildomos lėšų injekcijos vyriausybės obligacijų ir privačių institucijų vertybinių popierių supirkimo būdu (Europos Parlamentas, 2015). Čiegis (2012) pateikia pastebėjimus, sutampančius su ECB šiuo metu vykdoma monetarine politika, jo nuomone ekspansinė fiskalinė ir „pigų“ pinigų politika didins visuminę paklausą ir leis pasiekti žemesnį nedarbo lygį, tuo pačiu sukeldama aukštesnę infliaciją.

9 pav. ES ir jos narių monetarinės politikos priemonės (adaptuota pagal Paternoster, Verbeken, 2016)

Nacionalines monetarines politikas vykdo ir pačios valstybės palaikydamos valiutos kursą, kontroliuodamos palūkanų normą, grynujų pinigų kiekį apyvartoje, kuris užtikrinamas pinigų spausdinimu (žr. 9 pav.). Vienas iš dažniausiai naudojamų valstybės valiutos kurso kontroliavimo būdų yra reguliavimas per valdžios biudžeto deficitą, koreguojamos palūkanos arba panaudojus užsienio valstybių valiutą superkama nacionalinė valiuta. Kita minėta priemonė yra palūkanų normų reguliavimas, valstybės skolinimosi galimybė yra ne naujiena, tad valstybė gali skolintis pinigus už nacionalinę valiutą, tokiu būdu nustatydamas orientacines palūkanų normas bankiniame sektoriui. Grynujų pinigų kiekio apyvartoje kontroliavimas yra būtinas, nepaisant to, kad vis labiau siekiama pereiti prie elektroniniame pavidale laikomų pinigų. Šis kontroliavimas užtikrinamas valdžios įgaliotai institucijai nustatčius privalomą rezervų normą, kurią finansų institucijos turi būti laikoma rezervo pavidalu. Atitinkamai didinant rezervų normą, mažinamas multiplikatoriaus efektas ir taip tiesiogiai įtakojama infliacija. Reikia paminėti, kad valstybė rūpinasi pinigų saugumu, kuria ir modernizuoja technologinius pinigų aspektus nuo valiutos klastojimo, taip pat numato kupiūrų dydį ir nominalą. Šalyse, kuriose įtvirtintas valiutų valdybos modelis, pinigų kiekis tiesiogiai priklauso nuo to, kiek

rezervinės valiutos (eurų) yra iškeičiami į nacionalinę valiutą, ir kiek tos valiutos iškeičiama į eurus. Taip pat reikšmingą įtaką daro nacionalinės valiutos „surišimas“ su patikima valiuta, dažniausiai tai būna doleriai arba eurai. Valiutų valdybos modelio esmė, jog vietos valdžia negali laisvai didinti pinigų kiekio ir taip sukelti kainų augimo.

Dėl susiklosčiusių aplinkybių padidėjęs kainų lygis sukelia tam tikras pasekmes ekonomikai, visų pirma pasunkėja ekonominių operacijų apskaita, auga pinigų laikymo kaštai, tai reiškia pinigai greitai nuvertėja. Nagrinėjant neigiamus infliacijos padarinius reikia priskirti augančių mokesčių efektą, kadangi augant kainoms bei nominaliam atlyginimui sumokama daugiau mokesčių, nors gali pasireikšti ir trumpalaikis mokesčių mažėjimo efektas, nes mokesčiai apskaičiuojami anksčiau, o sumokami po tam tikro laiko. Jau minėti darbo užmokesčio pasikeitimai sumažina realųjį užmokestį, kadangi už tas pačias lėšas neįmanoma nusipirkti tokio pat prekių krepšelio. Nesunku pastebėti, kad infliacija turi poveikį visiems visuomenės sluoksniams, nors stipriausiai paliečiami vartotojai, jų perkamoji galia. Anglų mokslininkas Filipsas pastebėjo, jog vyrauja atvirkštinė priklausomybė tarp darbo užmokesčio ir nedarbo lygio, o kadangi tarp darbo užmokesčio ir infliacijos yra tiesioginis ryšys nuspręsta Filipo kreivę vadinti priklausomybe tarp infliacijos ir nedarbo lygio (Davulis, 2009, Čiegis, 2012). Anot autorių Fišerio pateikta priklausomybė yra savaimė suprantama, esant dideliame užimtumui didėja darbo užmokestis, kadangi kvalifikuotų darbuotojų pasiūla maža ir jie gali reikalauti geresnių sąlygų. Darbdaviui sukantis iš padėties jis padidina atlyginimus, tačiau tą padidėjimą perkelia ant silpniausios grandies pečių – vartotojų, tokiu būdu išauga kainos – infliacija.

Labai tikėtina, kad šiuo metu ECB vykdoma skatinančioji monetarinė politika, per padidėjusią pinigų pasiūlą padidins infliaciją. Tokia pats schema veikia ir ES BŽŪP I ramstis, ūkininkų gaunamos lėšos didina pinigų pasiūlą šalyje. Susiformavusios verslo tendencijos su didesnėmis kainomis ES lėšomis perkamai technikai taip pat įtakoja infliaciją. Ekonomikoje vykstantys reiškiniai turi grandininę reakciją, nes yra glaudžiai susiję ir persipynę, todėl svarbu atkreipti dėmesį, kad infliacija kaip reiškinys paveikia nedarbo lygį. Ši taisyklė nėra absoliuti, dažniausiai suveikianti trumpame laikotarpyje, praktikoje nėra visiškai nekintančių sąlygų, taigi infliaciją veikia ne tik nedarbo lygis, bet ir daugybė kitų veiksnių. Vienas iš jų yra pinigų injekcijos į šalį, dėl šios priežasties naudinga toliau paanalizuoti ar ES BŽŪP paveikti infliacijos tempai įtakos nedarbo lygį ir ar šios tendencijos sutampa su XX a. I pusėje suformuotomis teorijomis.

2.4.2. ES BŽŪP įtaka nedarbo lygiui

Nedarbo lygio mažinimas priskiriamas prie svarbių ekonomikos tikslų, kadangi jis nusako kokia dalis valstybės gyventojų nedalyvauja kuriant BVP arba ekonominę šalies gerovę. Procentine dalim išreikštas žmonių kiekis ir jų nesukurta pridėtinė vertė negali būti kažkaip sukaupta ir panaudota vėliau, todėl šį rodiklį siekiama kuo labiau mažinti. Natūralioje ekonomikoje neįmanoma pasiekti 100

% užimtumo, todėl visiško užimtumo sąvoka naudojama apibūdinant situacijai, kuomet ekonomikoje vyrauja natūralus nedarbo lygis, dažniausiai įvardijamas kaip 5 % (Šaputienė, 2012). Darbo jėgos sąvoka susideda iš bedarbių, 16-74 m. amžiaus asmenys intensyviai ieškantys darbo, bei užimtieji, gaunantys atlygį už darbą. Gyventojų sluoksniš, kuris nedirba ir neieško darbo nėra priskiriamas darbo jėgai, vietoj to vadinami „neaktyviais gyventojais“. Darbo jėgos išraiška reikalinga apskaičiuojant nedarbo lygį, kuris apibūdinamas kaip bedarbių skaičiaus ir darbo jėgos santykis.

Darbingų žmonių skaičiumi yra apriboti darbo išteklių, kurių nepanaudota dalis apibrėžiama kaip nedarbas, matuojamas procentine dalimi. Pagal nedarbo susidarymo priežastis išskiriamos trys nedarbo rūšys (Dudzevičiūtė, 2015):

- *Ciklinis* nedarbas – tai nedarbo rūšis, kurią lemia ekonomikos ciklai, o pastarieji glaudžiai susiję su verslo ciklais. Ši nedarbo forma neigiamai veikia tiek visą valstybę, tiek konkrečius asmenis ir šeimas. Dėl ekonominių ciklų susiformavęs nedarbas dažniausiai pasireiškia ekonomikos nuosmukio metu, kuomet darbo pasiūla yra didesnė už laisvų darbo vietų skaičių. Atkreiptinas dėmesys, kad šis nedarbas gali pasireikšti ir ekonomikos augimo laikotarpiu;
- *Migracinis* nedarbas dar vadinamas frikcinio arba laikinuoju nedarbu. Ši nedarbo rūšis susijusi su visuomenės dalimi, kuri laikinai nedirba, nes dėl tam tikrų priežasčių keičia darbo vietą savo arba darbdavio iniciatyva, ieško geresnio darbo, keičia gyvenamąją vietą, gyvenimo būdą. Taigi darbuotojas turi visas sąlygas ir pasirinkimo laisvę pasirinkti norimą ir tenkinantį darbą. Dažniausiai tai trumpalaikis nedarbas, sąlygotas darbuotojų, kurie išeina iš darbo, tikėdamiesi rasti geresnę darbo vietą, todėl dažnai įvardijamas netgi pageidautinu, kadangi tai normalus neišvengiamas reiškinys, skatinantis ekonomikos pažangą;
- *Struktūrinis* nedarbas, kitaip dar vadinamas technologinės pažangos sukeltu nedarbu, atsirandanti dėl gamybos pažangos, pavyzdžiui naujų technologijų atsiradimo ar automatizuotos gamybos. Struktūrinis nedarbas yra ilgalaikio nedarbo rūšis, egzistuojanti net ir tada, kai yra laisvų darbo vietų rinkoje. Tokiam nedarbui mažinti vykdomos programos, skirtos kelti kvalifikacijai ar jai pakeisti.

Nepaisant dominuojančios nedarbo rūšies kiekviena valstybė stengiasi mažinti šį ekonominį rodiklį, kuris apskaičiuojamas susumuojant ciklinį, migracinį ir struktūrinį nedarbą, kadangi jis susijęs su ekonominiais ir socialiniais nuostoliais. Struktūrinį ir laikinąjį nedarbą galima šiek tiek kontroliuoti, dėl to jų suma vadinama natūraliu nedarbu, kuri įtakoja darbo jėgos struktūrą, vyrauja tendencija, kad kuo daugiau darbo jėgos sudaro moterys, vaikai ir senyvo amžiaus žmonės, tuo nedarbo lygis yra didesnis (Čiegis, 2012). Netolygios situacijos darbo rinkoje susiformavimą galima nagrinėti dviem pjūviais, išskiriant du priežasčių blokus:

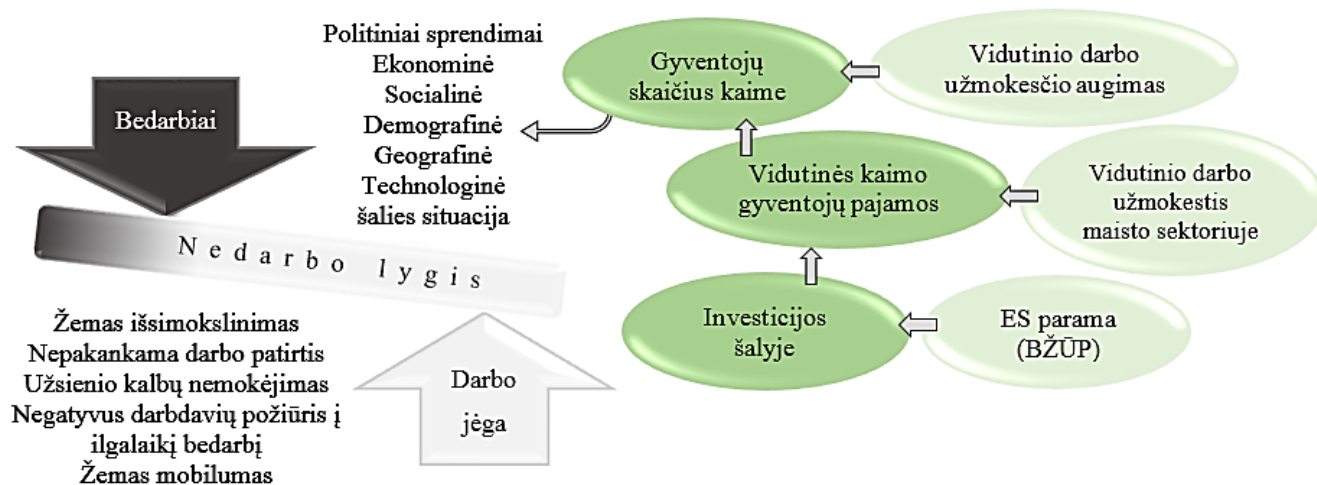
- Vidinės priežastys, apimančios gyvenimo kokybę, pasitenkinimą ir kitus psichologinius aspektus, kuriems ištirti reikalinga gilesnė analizė. Taip pat Beržinskienė, Būdvytytė-Gudeliene (2010) išskiria subjektyvias ilgalaikio nedarbo priežastis: darbo patirties trūkumas, žemas išsilavinimo lygis, įtraukiantis užsienio kalbų spragas, įtarus požiūris į ilgalaikį bedarbį, žalingi įpročiai, žemas mobilumas ir kt.;
- Išorinės, įtraukiančios ekonominius, socialinius, demografinius, geografinius ir politinius aspektus.

Svarbu atkreipti dėmesį, kad nedarbo lygis yra labai dinamiškas ekonomikos reiškinys, kuriam įtaką darančių reiškinų yra labai daug ir visų išmatuoti neįmanoma, bus paminėti svarbiausi ir aktualiausi. Ekonominė būklei šalyje įtakos daro verslo produktyvumas, kadangi esant žemiam rodikliui pagaminta produkcija tampa nekonkurencinga tarptautiniu mastu, kadangi ne itin efektyviai išnaudojama techninė bazė. Susiklosčiusios sąlygos mažina pardavimų apimtį, o tai gali sumažinti darbuotojų skaičių. Kitas veiksnys yra darbo užmokestis, kuriam esant nelanksčiam neužtikrinama pusiausvyra darbo rinkoje, gali susiklostyti situacija, kuomet įstatymais numatytas minimalus darbo užmokestis viršija pusiausvyros tašką susidariusį užmokestį. Anot Šaputienės (2012) tam tikroje verslo srityje susiformavus stiprioms darbuotojų profsajungoms didelė tikimybė, kad jos darys įtaką ir reikalaus didesniu nei nusistovėjusio atlyginimo, o nesutikus dirbti už esamą – ieškos geriau apmokamo darbo. Darbo užmokesčio nelankstumą galima paaiškinti ir darbdavių mokamu „per dideliu“ darbo užmokesčiu, kuriuo skatinama pritraukti geriausius specialistus, motyvuoti ir sumažinti darbuotojų kaitą.

Vieni iš aktualiausių politinių sprendimų yra minimalios mėnesinės algos ir kitų darbo sektorių liečiančių dydžių apribojimas. Taip pat būtina paminėti socialines išmokas, kadangi nedarbas tiesiogiai susijęs su mokamų išmokų dydžiu. Simanavičienės ir Užkurytės (2009) teigimu nedarbo lygio matavimui būtina įvertinti demografinius duomenis, kadangi mažėjant šalies gyventojų skaičiui, mažėja ir darbingo amžiaus gyventojų skaičius, o kartu – ir darbo jėgos pasiūla. Atsivėrus sienoms tarp ES valstybių – narių buvo įgyvendintos ES laisvės, tarp kurių laisvas žmonių judėjimas, kuris kartu su skirtingom valstybių ekonominėm ir socialinėm sąlygom paskatino migraciją, kuri turi reikšmingos įtakos nedarbo lygiui, tačiau būtina teisingai įvertinti natūralią gyventojų kaitą ir tam tikrų veiksnių įtakotą migraciją.

Prie išvardintų išorinių priežasčių nepaminėtas technologijų panaudojimas. Gerovė per šį aspektą kuriama didinant jau anksčiau minėta produktyvumą, tausoiant turimus gamtinius, fizinius ir žmogiškuosius išteklius arba diegiant inovacijas. Pastarasis skatina techninę pažangą, ko pasekoje plečiamos rinkos, skatinamos investicijos ir kuriamos naujos darbo vietos. Pagal ES BŽŪP II ramsčio reikalavimus beveik visos investicijos yra skiriamos inovatyviam, visapusiškai išteklius tausančiam ūkiui, verslui ar kitam subjektui. Pasak Pauliko ir Kazėno (2012) tausojantis, dar kitur vadinamas

organiniu, ekologiniu, biologiniu ar alternatyviu, žemės ūkis apibūdinamas kaip sistema, kuri remiasi sėjomainomis, pačiame ūkyje sukauptomis organinėmis trąšomis, kenkėjų necheminės kontrolės metodais.

10 pav. Nedarbo lygį įtakojantys veiksniai ir ES BŽŪP sąsaja (sudaryta pagal Beržinskienė, Būdvytė - Gudalienė, 2010 ir LR Žemės ūkio ministerija, 2013)

ES BŽŪP siekiama didinti žemės ūkio našumą, skatinama techninė pažanga ir užtikrinamas gamybos veiksnių panaudojimas. Kol kas pagrindinis žemės ūkio gamybos veiksnys yra darbo jėga, taigi siekiama didinti kaimo gyventojų ir žemės ūkio sektoriaus darbo užimtumą, o tai atsiliepia visos valstybės gyventojų užimtumui. Vertinant BŽŪP atsisukama į situaciją kaime, kadangi pagal I ramstį remiami ūkininkai, o pagal II – kaimo gyventojai. Gyventojų skaičius kaime ilguoju laikotarpiu labai priklauso nuo bendro gyventojų skaičiaus. Jį teigiamai veikia užimtųjų kaime gausėjimas ir vidutinių kaimo gyventojų pajamų augimas, o vidutinio darbo užmokesčio šalyje tiesioginis poveikis yra neigiamas, kadangi atotrūkis tarp pajamų mieste ir kaime skatina vidinę migraciją (žr. 10 pav.). Vertinant kaimo gyventojų vidutines pajamas reikia pažymėti, kad trumpuoju laikotarpiu ši makroekonominė rodiklį labiausiai įtakoja vidutinio darbo užmokesčio šalyje ir nedarbo lygio šalyje pokyčiai. Tuo tarpu ilguoju laikotarpiu tiesiogiai ir reikšmingai veikia darbo užmokesčio maisto sektoriuje ir bendrųjų investicijų šalyje pokyčiai, į kuriuos įtraukiamos BŽŪP injekcijos.

Visų pirma kaime gyvenantys žmonės gyvena geriau nei vidutinis miesto gyventojas, tai itin atsispindėjo sunkmečio laikotarpiu, bendruoju atveju BŽŪP lėšos didina kaimo gyventojų ir žemdirbių pajamas, tuo pačiu mažinama socialinė atskirtis (LR žemės ūkio ministerija, 2013). Tačiau iš kitos pusės iškyla visuomenės senėjimo problema, kuomet provincijoje didžiąją dalį gyventojų sudaro senyvo amžiaus žmonės. Siekiant kaimą paversti patrauklesniu būtina užtikrinti modernią infrastruktūrą, apimančią švietimo, medicinos, socialines ir kultūrines paslaugas.

Ūkininkas ES traktuojamas kaip verslininkas, kuriam jo veikla tapo gyvenimo būdu. Vertinant kaime gyvenančių ir žemės ūkiu užsiimančių gyventojų struktūrą, pagal I ramstį teikiamos subsidijos

pritraukia žmones atsisukti į žemės ūkį, o pagal II -ąją - tikėtinas jaunų ūkininkų skaičiaus didėjimas, kadangi investicijos, pažangi technologija ir dideli pinigų srautai privilioja jaunus žmones dirbti šiame sektoriuje. Iš kitos pusės, dėl padidėjusių investicijų į gamybą ir naujas technologijas, kuriomis dažniausiai modernizuojami ūkio ir kiti darbai, sumažėja „rankų“ darbo poreikis. Tai gali būti vertinama, kaip darbuotojų skaičiaus žemės ūkio sektoriuje mažėjimas, tačiau visgi nepripažįstamas neigiamu aspektu, kadangi padidėja poreikis specializuotai technikai ir mechanizmams prižiūrėti reikalingos darbo jėgos.

Neoklasikinės teorijos šalininkai įsitikinę, kad darbo rinka pati nusistovi pusiausvyroje ir esant tam tikrai situacijai per laikotarpį susireguliuoja. Jų pasiūlymai garantuoja laisvą darbo rinką, esant neribotai minimaliai algai ir kiek įmanoma sumažinus kitų veiksnių daromą poveikį. Tuo tarpu Keinsistinės teorijos šalininkai mano priešingai, nedarbą laiko bendrosios paklausos nepakankamumo rezultatu ir siūlo vyriausybei vykdyti skatinančiąją fiskalinę, sumažinant mokesčius ir padidinant savo išlaidas, ir monetarinę politikas. Čiegio (2012) teigimu priemonių pasirinkimas priklauso nuo nedarbo rūšies: mažinant ciklinį vykdomos jau minėtos fiskalinės ir monetarinės politikos priemonės, o kuomet tikslas – struktūrinio nedarbo sumažinimas, vykdoma darbo rinkos politika, kuri gali būti pasyvi, mažinanti nedarbo pasekmes arba aktyvi, ieškanti ir šalinanti priežastis.

ES BŽŪP keliami tikslai yra apgalvoti ir aktualūs valstybių narių ekonominėms situacijoms, todėl nuostabos nekelia 2014-2020 m. programiniu laikotarpiu ambicingas tikslas – padidinti socialinę įtrauktį ir sumažinti skurdą kaimo vietovėse. Ankstesniame laikotarpyje dėmesys buvo skirtas gyvenimo kokybės kaimo vietovėse gerinimui ir ekonominės veiklos įvairinimui, todėl tai glaudžiai susiję su nedarbo mažinimu. Bedarbių skaičiaus mažėjimui įtakos turi BŽŪP priemonės, pradedant tiesioginių išmokų garantavimu, kuomet smarkiai padaugėja ūkininkų, ir baigiant naujų įmonių steigimu, kuomet įkuriamos naujos darbo vietos. Žemės ūkio politika turi įtakos darbo užmokesčiui, kuris dažnai lemia gyventojų apsisprendimą dirbti ar būti išlaikomam valstybės, žinoma tai itin priklauso nuo valstybės vykdomos socialinės politikos. Taigi nedarbą ir jo pasekmes galima nagrinėti tiek socialiniu, tiek ekonominiu požiūriu, nagrinėjant pastarąjį reikia suvokti, kad nedarbas neigiamai veikia visą šalies ekonomiką, kadangi neišnaudojamas gamybinis potencialas ir šalyje dalis BVP nėra pagaminama ir suvartojama. JAV makroekonominių procesų tyrinėtojas A. M. Okunas nustatė dėsnį, pagal kurį dėl 1 % ciklinio nedarbo šalyje prarandama 2 % potencialiojo BVP (Daly, Fernald, Jorda, Nechio, 2014). Prieš nedarbo įtakos BVP įvertinimą reikia nustatyti kokius kriterijus daro lemiamą įtaką pastarojo rodiklio pokyčiams ir kiek svarbūs yra darbo rinkos pokyčiai.

2.4.3. ES BŽŪP įtaka BVP

Beveik visų valstybių ilgalaikiuose strateginiuose tiksluose atsispindi ekonomikos augimo tikslas, kuris yra vienas iš pagrindinių ekonomikos plėtros tikslų. Plačiąja prasme ekonomikos augimas tiesiogiai siejamas su plėtra, sudarančia sąlygas didinti prekių ir paslaugų gamybą, o siaurąja kaip ilgalaikis nacionalinio produkto apimties didėjimas (Dudzevičiūtė, 2015). Tokiu būdu ekonomikos augimas yra išreiškiamas kiekybiniais matais, dažniausiai tiek šalies augimui įvertinti tiek tarptautiniam palyginimui yra naudojamas BVP. Taigi gerėjanti valstybės ekonominė būklė vaizduojama augančiu BVP, kuris išreiškia visų per metus šalyje pagamintų galutinių prekių ir paslaugų vertę, kadangi įvertina vartotojų išlaidas, investicijas, valdžios išlaidas ir grynąjį eksportą (Staveren, 2015). BVP apibrėžia laiko intervalas, griežtai skaičiuojami tik vieneri metai, taip pat į šį matą įskaitomos tik galutiniam naudojimui skirti produktai. Reikia pažymėti, kad palyginimui ir įvertinimui yra skaičiuojami ir kiti, išvestiniai rodikliai, kaip pavyzdys yra bendrasis nacionalinis produktas, kuris nuo BVP skiriasi, įtraukiant tik produkcijos vertę, pagamintą panaudojant nacionalinius, t.y. nuosavybės teise priklausančius tiriamos šalies gyventojams, gamybos veiksmus. Tačiau dėl plačiausio tarptautinio naudojimo ir palyginamumo bus vertinamas BVP, kuris skaičiuojamas trimis būdais:

- Gamybos metodu skaičiuojamas BVP gaunamas prie visų ekonomikos subjektų sukurtos pridėtinės vertės pridėjus mokesčius bei atėmus subsidijas produktams (Šaputienė, 2012);
- Pajamų metodu, sudedant per metus laiko šalies subjektų gautą darbo užmokestį, palūkanas, pelną ir rentą bei nepamirštant pridėti amortizacinių atskaitymų ir netiesioginių mokesčių (King, 2012);
- Išlaidų metodu, kuris yra plačiausiai paplitęs, kadangi įvertina visus ekonominius sektorius: namų ūkių vartojimas + privačių įmonių investavimas + vyriausybės išlaidos + grynasis eksportas, traktuojamas kaip skirtumas tarp eksporto ir importo. Išsivysčiusiose šalyse namų ūkių vartojimas sudaro didžiausią BVP dalį, kadangi į jį įtraukiamos ilgalaikio ir trumpalaikio vartojimo prekės bei paslaugos. Kita nemaža BVP dalis yra investicijos, atliekamos privačių subjektų, jos taip pat klasifikuojamos pagal įsigijimo tikslą į fizinio kapitalo plėtimą, atsargų didinimą ir kapitalines investicijas, dažniausiai į pastatus (Čiegis, 2012). Detalizuojant vyriausybės išlaidas būtina pabrėžti, kad įtraukiamos ne tik vyriausybės, bet ir municipalinės išlaidos. Davulis (2009) išskiria neatlygintinas išmokas, kurios tik didinama pirmąjį elementą – namų ūkių pajamas, tai būtų pensijos, pašalpos, stipendijos ir kt. Tuo tarpu net esant dideliam eksportui, grynasis eksportas paprastai neviršija 1 % BVP.

BVP sąsaja su infliacija yra labai glaudi, kadangi į ekonomikos dydžio matavimą įtraukiamos prekių kainos, kurių didėjimas labai įtakoja paties rodiklio reikšmę. Dėl šios priežasties yra išskiriami

nominalieji ir realieji rodikliai. Skaičiuojant realųjį BVP eliminuojama infliacijos įtaka, siekiama pamatyti koku realiu procentu padidėjo prekių ir paslaugų suvartojimas. Šiam tikslui pasiekti yra nustatomi baziniai metai, kurių kainomis įvertinamas realusis BVP (Čiegis, 2012). Tokiu atveju realiojo BVP augimą galima traktuoti kaip ekonomikos augimą, o pastarąjį veikia labai daug veiksnių, pagrindiniai pateikti 11 paveiksle.

11 pav. BVP įtakojantys makroekonominiai veiksniai (adaptuota pagal Dudzevičiūtę, 2015)

Didesnis **gamtinių išteklių** kiekis didina ekonomikos augimo galimybes šalyje, nes iš praktinių pavyzdžių žinoma, kad esant teigiamam technologinės bazės panaudojimui gamtinius išteklius galima naudingai panaudoti ir palengvinti valstybių ekonominę būklę, nepaisant to vadovaujantis pasaulio valstybių patirtimi netgi neturint brangių ir naudingų gamtinių išteklių įmanoma pasiekti aukštą ekonomikos lygį.

Jeigu tikėtume prielaida, kad visi kiti veiksniai pastovūs, galima teigti, kad BVP tiesiogiai priklauso nuo nedarbo lygio, kuo jis mažesnis, tuo efektyviau panaudojami tiek žmogiškieji, tiek technologiniai išteklių, sukuriama daugiau produkto, be to žvelgiant iš pajamų pusės, darbuotojai gautą atlyginimą panaudoja perkant kitas prekes. Taigi **darbo išteklių** tiesiogiai susiję su gyventojų skaičiumi šalyje, nors pastarasis nėra ekonomikos ar BVP augimo veiksnys, o tik prielaida. Esant dideliame gyventojų skaičiui mažėja bendrojo produkto dalis, tenkanti vienam žmogui, taigi jei žvelgtume per šio rodiklio prizmę – tai neigiamas reiškinys, tačiau daug didesnis nuostolis esant darbo išteklių trūkumui, nepagaminti potencialios produkcijos.

Trečiasis veiksnys, įtakojantis ekonomikos augimą matą - kapitalas, dar kitaip vadinamas ekonominio augimo pagrindu, apie jį jau šiek tiek užsiminta ties darbo išteklių, tačiau dabar konkrečiai išskiriami du tipai:

- Visų pirma - **gamybinis kapitalas**. Kuo daugiau mašinų ir įrenginių naudojama gamybos procese, tuo didesnis bendrasis produktas sukuriamas, žinoma turime įvertinti prielaidą, kad kiti veiksniai nekinta. Net tokiomis teorinėmis sąlygomis šalies gerovės augimas yra ribotas dėl kapitalo ribotumo, bei kito svarbaus faktoriaus įvertinimo – to kapitalo panaudojimo efektyvumo, dar kitaip pavadinamo kokybe, kuri skatina technologinę pažangą.
- Gamybinis, net ir kokybiškas kapitalas, nėra tiek modernizuotas, kad veiktų be žmogaus pagalbos ir įsikišimo, todėl modernios ekonomikos šalyse būtent **žmogiškasis kapitalas** tampa vienu iš pagrindinių ekonomikos augimo veiksnių. Tarptautinėse kompanijose daug investuojama į darbuotojų kvalifikaciją, tuo pačiu keliama motyvacija ir siekiama mažinti darbuotojų kaitą.

Šiuolaikiniame globaliame pasaulyje kapitalas drąsiai keliauja tarptautiniu mastu, todėl užsienio investicijos vaidina svarbų vaidmenį atitinkamų ekonomikos šakų plėtroje ir konkurencingumui didinti, kuris pasiekiamas efektyvinant gamybą. Šiuolaikinėje ekonomikos teorijoje ir moksliniuose tyrimuose **tiesioginių užsienio investicijų** sąvoka yra vis dažniau sutinkama, traktuojamos, kaip vienas iš veiksnių valstybės ekonomikos plėtrai.

Ekonomikos struktūrinių pokyčių sąvoka suprantama kaip lyginamųjų svorių persiskirstymais tarp šalies ekonominių sektorių. Visiem žinoma, kad vieni sektoriai yra produktyvesni ir sukuria daugiau pridėtinės vertės palyginus su kitais, žinoma reikia atsižvelgti į šalį ir jos specifiką. Taigi keliama prielaida, kad BVP didėjimas bus pastebimas, jei didesnę lyginamąją svorį įgis sektoriai, kurie daugiau vertės ekonomikoje.

Nepaisant to, kad daugumoje ES valstybių narių vyrauja rinkos ekonomika, **vyriausybės vykdoma politika** neišvengiamai turi didelį poveikį ekonomikos augimui, dažniausiai pasireiškia per priimtus įstatymus bei kitus teisės aktus, taip numatydami gaires verslui ir kitiems subjektams. **Makroekonominės aplinkos reguliavimas** turi galimybę sukurti sąlygas stabilioms kainoms, efektyviam išteklių paskirstymui, tarptautinei prekybai bei investicijoms skatinti.

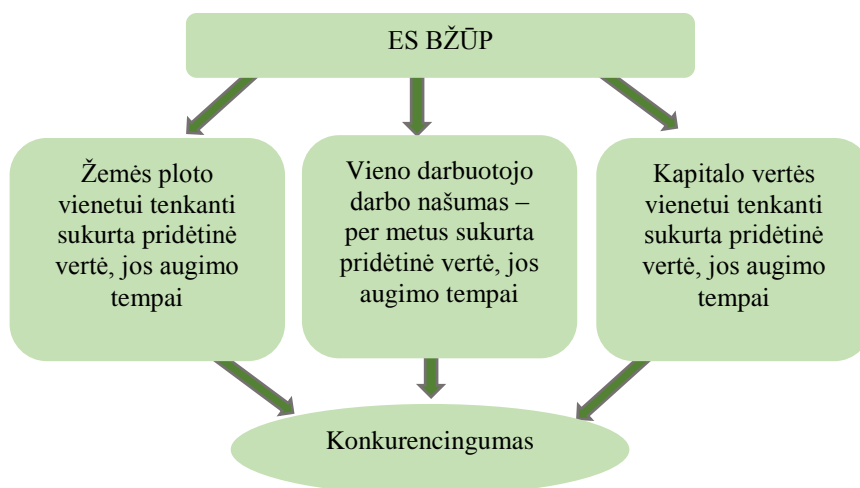
Valstybės mikroekonominė aplinka yra lygiai tiek pat svarbi, kadangi sąryšis tarp ekonomikos augimo ir stabilios finansų sektoriaus yra itin glaudus. Visų pirma šis ryšys yra abipusis, jei finansų sektorius stabilus yra galimybė teigiamiems procesams susiformuoti ir ekonomikai augti ir atvirkščiai jei ekonomika auga „sveikai“, tuomet galima tikėtis stabilios finansų sektoriaus plėtros. Atvirkštinė priklausomybė yra diskusinis aspektas, nepaisant to turint duomenų apie vieną iš faktorių galima prognozuoti sekantį.

Minėtomis rinkos ekonomikos sąlygomis **smulkaus ir vidutinio verslo plėtros** įtaka šalies gerovei yra neiginčijama, pasireiškianti per nedarbo mažinimą, gyvenimo kokybės kėlimą, netgi didina tarptautinį visos šalies konkurencingumą. Tai galima paaiškinti, kad šiuolaikinės rinkos sąlygomis

smulkus verslas yra dinamiškesnis ir linkęs greitai ir efektyviai reaguoti į rinkos pokyčius, apimančius tiek vartotojų, tiek technologines naujoves, įskaitant inovacijas.

Su verslu glaudžiai susijęs paskutinis, bet ne mažiau svarbus ekonomikos augimo veiksnys - **tarptautinė prekyba**, pastaroji sukuria palankesnes sąlygas įmonėms panaudoti žmogiškuosius ir gamybinius išteklius. Bendradarbiaujant su labiau išsivysčiusiomis šalimis vystoma atitinkamos srities specializacija, tikėtinas išteklių našesnis panaudojimas bei dar neminėtas gamybos apimčių augimas. Įmonėms prekiaujant tarpusavyje didėja ne tik šalies žinomumas, bet ir pačios įmonės konkurencingumas, kuris gali būti analizuojamas daugybe pusių, kadangi tai daugia-aspektis reiškinys. Mokslinėje literatūroje išskiriami įvairūs tarptautinį konkurencingumą lemiantys veiksniai, tačiau Valodkienė ir Snieška (2012) kaip pagrindinius veiksnius išskiria: mokslinių tyrimų ir technologijų plėtrą, žmogiškojo kapitalo išteklius, patentus, aukštąsias technologijas, kurių dėka vyksta inovacijų plėtra pramonėje.

Lietuvos agrarinės ekonomikos instituto pateiktais duomenimis nustatant žemės ūkio sektorių konkurencingumo lygį naudojami vertinimo rodikliai, galintys apibūdinti sektoriaus pagrindinio produkto rinkos situaciją: kainos, apsirūpinimas produktais, produktų eksporto ir importo balansas, produktų gamybos apimtys (Gapšys, Mikelionytė, Lukošiuotė, Petrauskaitė-Senkevič, 2013). Šie rodikliai yra tarptautiniai, todėl jais naudinga vadovautis lyginant valstybes tarptautiniu mastu, tačiau atliekant konkrečios valstybės žemės ūkio ekonominio konkurencingumo vertinimą daugiausia dėmesio skiriama darbo ir kapitalo produktyvumui (žr. 12 pav.). Žemės ploto ir kapitalo vertės vienetai tenkanti sukurta pridėtinė vertė bei vieno darbuotojo darbo našumas, kuris apibūdinamas kaip per metus sukurta pridėtinė vertė, geriausiai identifikuoja produktyvumą, kuris įtakoja konkurencingumą.

12 pav. ES BŽŪP ir konkurencingumo sąsaja (adaptuota pagal Kriščiukaitę, 2008)

ES žemės ūkio politikai daugiausia orientuojantis į ūkininkus ir žemvaldžius pastebimos tam tikros tendencijos, visų pirma specializuotos BŽŪP lėšos įtakoja materialinių investicijų modernizavimą, ko pasekoje padidėja darbo našumas. Pasinaudojus šiomis investicijomis sukuriama

galimybės gaminti geresnės kokybės produktus, o tai savo ruožtu didina konkurencingumą ne tik vietinėje, bet ir tarptautinėje rinkoje. ES BŽŪP skirtos lėšos turi įtaką žemės ūkio sektoriaus darbuotojų vidutiniam darbo užmokesčiui, tačiau per šį poveikį daugiausiai pajaučia specialistai, kurie moka dirbti su nauja ir modernia technika. Tiesioginis ES BŽŪP indėlis į pridėtinės vertės maisto sektoriuje kūrimą yra išties didelis, tačiau svarbus ir šio sektoriaus papildomas poveikis, pasireiškiantis per eksportą, nes jo pajamos didina šalies pinigų masę ir per multiplikatorių skatina investicijas ir vidaus vartojimą.

ES BŽŪP įgyvendinami tikslai glaudžiai susiję su ekonomikos augimą lemiančiais veiksniais. Visų pirma tai žemės ūkio politika, todėl glaudžiai susijusi su gamta, nepaisant to, brangiųjų iškasenų ar kitų svarbių gamtos išteklių ji nekuria, tačiau vykdant šią politiką stengiamasi užtikrinti tvarų augimą daug dėmesio skiriant darniam vystymuisi ir gerajai ūkininkavimo praktikai. Pasinaudojant kaimo plėtros programomis kuriamos naujos darbo vietos taip mažinamas nedarbo lygis, bendrąja prasme ES lėšos skirtos BŽŪP įgyvendinti gerina darbo išteklių kokybę šalyje, jau vien pakankamam paramos administraciniam aparatui sukurti įdarbinama daugiau darbuotojų. Didelė dalis šiai politikai skirtų lėšų keliauja materialiam turtui įsigyti, tokiu būdu atnaujinamas gamybinis žemės ūkio kapitalas, kuriuo naudojantis galima pasiekti didesnę žemės ūkio našumą ir užtikrinti darbo jėgos panaudojimą. Neabejotina naudą pajaučia visi šalies gyventojai, kadangi stabilizuojamos rinkos, žemės ūkio produktų kainų svyravimai yra nežymūs, tai savo ruožtu prisideda prie finansų sektoriaus stabilumo. II ramstyje numatyti tikslai gerina verslo aplinką, numato lengvinančiąsias sąlygas smulkiam ir vidutiniam, „startupams“, šeimos verslui kurtis kaimo vietovėse. Tokios politikos naudojamos priemonės kaip eksporto ir importo reguliavimas įtakoja tarptautinės prekybos veiksnį, kuomet išlyginamas skirtumas tarp eksportuojamo produkto pasaulinės ir ES rinkos kainos, naudą pajaučia ir žemdirbiai, kadangi sudaro sąlygas žemės ūkio produkcijos tiekėjams mokėti didesnę kainą už produkciją. Šiomis ir adekvačiomis priemonėmis užtikrinamas deramas žemės ūkiu besiverčiančios bendruomenės gyvenimo lygis.

BVP kaip ekonominio mato augimas yra teigiamas ir pageidautinas reiškinys, tačiau ekonomikai būdingi cikliškumai bei sezoniškumai, todėl skaičiuojant BVP reikia eliminuoti sezoninius svyravimus susijusius su gamybos ypatumais. Rodiklio augimas dar nereiškia gyvenimo kokybės gerėjimo, todėl vertinant šalies gyventojų gerovę reikia įvertinti į rodiklį neįtrauktų aspektų, tokių kaip ekonomikos augimo žala gamtai ir socialinės problemos, mastą. Apibendrintai tai įvardijama kaip ekologiško tvarumo, socialinės pažangos bei įtraukties neįvertinimas (Europos Parlamentas, 2011). Žvelgiant giliau į socialines problemas, Čiegio (2012) išskiriamas netolygus pajamų pasiskirstymo motyvas bei neįtraukiamos paslaugos ir prekės sunaudotos neatlygintinai, be to BVP neįvertinami neatlygintinai atlikti darbai, nelegalios veiklos bei šešėlinės ekonomikos rezultatai.

Nepaisant to, kad BVP nėra tobulas jis yra patikimiausias ir tinkamiausias rodiklis palyginimui tarptautiniu mastu. Priklausomai nuo nagrinėjamo atvejo reikia įvertinti kokią lyginamąją dalį ekonomikos sudaro žemės ūkis ir kaime vykdoma ekonominė veikla, kadangi ES BŽŪP orientuojasi būtent į šią sritį. Nepaisant to, kad ji kai kuriose ES valstybėse yra ganėtinai menka, tačiau ji neišvengiama, nes tiek kiekvienai valstybei, tiek šiuo atveju integraciniam susivienijimui kaip ES, naudingiau yra pasigaminti ir užsiauginti reikalingą maistą ar medžiagas viduje nei importuoti. ES žemės ūkio politikos įtaka BVP stipriausiai pasireiškia per modernizuojamą technologinę bazę, kuomet ūkininkai skatinami įsigyti naujos, modernios, aplinkai draugiškos technikos, tuo pačiu per I ramsčio priemones garantuojamos ūkininkų pajamos ir jie yra linkę tas lėšas išleisti fiziologiniams ir ūkio poreikiams. Atkreiptinas dėmesys, kad visi trys makroekonominiai indikatoriai yra glaudžiai susiję, be to BŽŪP vykdomos tiesioginių išmokų, rinkos reguliavimo priemonės ir tikslinga parama paveikia žmonių gyvenimo kokybę materialiniu ir socialiniu aspektu. Dėl šių priežasčių toliau nagrinėjami priežastiniai– pasekminiai makroekonominių rodiklių ryšiai.

2.4. Bendras ES BŽŪP skirtų lėšų poveikis ekonominiams rodikliams

Siekiant tiksliai įvertinti kokią įtaką BŽŪP turi makroekonominiam rodikliam, būtina įvertinti šių pagrindinių rodiklių sąsają vienas su kitu, kadangi šią priklausomybę yra būtina įvertinti. Interpretuojant atitinkamo rodiklio reikšmę būtina įvertinti ekonominį ciklą, kuriame vertinimo metu yra ekonomika.

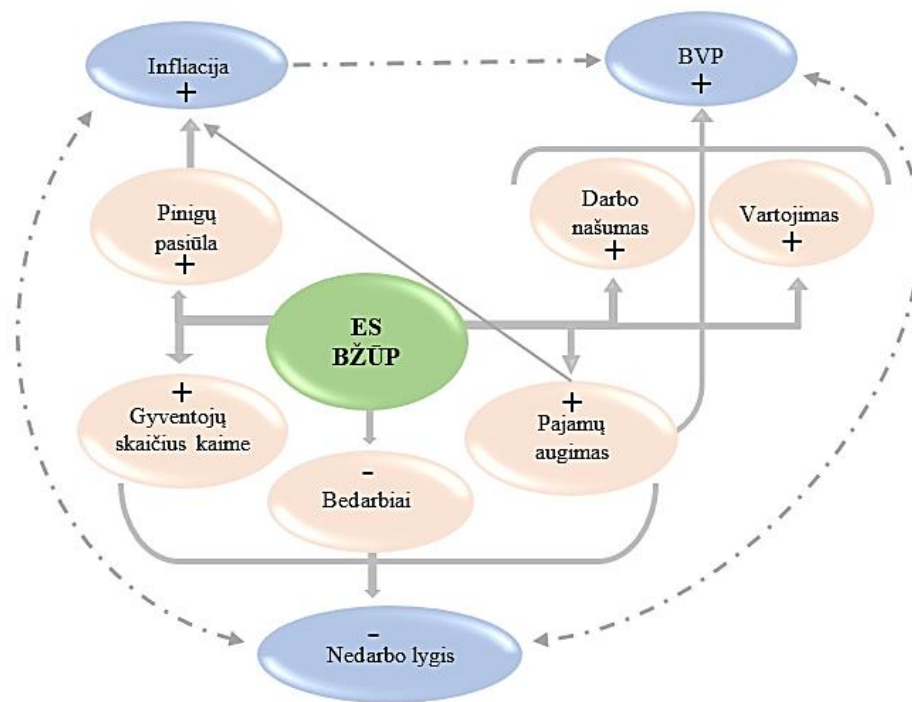
Remiantis Powell (2003) pastebėjimais vertinant paramos, investicijų ar kitokios formos lėšų įplaukų į ekonomiką įtaką svarbu įvertinti efektyvaus įsisavinimo faktorių. Siekiant kuo naudingiau įsisavinti ES paramos lėšas didelė reikšmė turi būti teikiama vidiniams procesams, vykdomiems šalies viduje. Tai reiškia neužtenka pritraukti ES BŽŪP lėšas į atitinkamą šalį, būtina užtikrinti patrauklią valstybės fiskalinę ir mokesčių politiką, sukurti sąlygas verslui ir investicijoms bei kitiems vidaus ekonominės politikos veiksniams plėtotis (Barry, Bradley, Hannan, 2001). Taigi siekiant pasiekti ES iškeltą uždavinį - ekonominį šalių augimą ir išsivystymų skirtumo mažinimą būtina vertinti BŽŪP ir kitas lėšas kaip pagalbą, skirtą papildyti protingą į augimą orientuotą ekonominę politiką. Paulikas ir Kazėnas (2012) be nacionalinių valdžios sprendimų svarbos prideda žemės ūko ministerijų, intervencinių agentūrų, muitų tarnybų, mokesčių inspekcijų ir kitų suinteresuotų institucijų svarbą įgyvendinant BŽŪP. Todėl labai svarbu, kad vietos valdžia tinkamai vykdytų savo pareigas, kadangi netinkami procesai gali sukelti rinkų iškraipymą ir netgi riboti ekonominę šalies plėtrą ir teritorinių išsivystymo skirtumų mažėjimą (Lietuvos laisvosios rinkos institutas, 2011). Kadangi tai traktuojama kaip pagalba, todėl lėšų iš ES gavimas neturėtų paveikti nacionalinių biudžetų skirstymo ir panaudojimo kryptį.

Lėšų panaudojimo efektyvumo ir sukurtos institucinės bazės veikimas yra neabejotinai svarbus, ypač žvelgiant į ateities iššūkius, tačiau vertinant poveikį dėl praeities įvykių makroekonominiams rodikliams prie panaudojimo efektyvumo nebus prisirišta. Ekonominę situaciją galima vertinti nagrinėjant daugybę rodiklių, pasirinkti trys dažniausiai įvardijami kaip probleminiai: infliacija, nedarbas ir BVP. Ankstesniuose skyreliuose nustatytos BŽŪP poveikis atitinkamiems rodikliams yra skirtingas. Dėl ūkininkams užtikrinamo pragyvenimo šaltinio ir neatlygintinai gautų kaimo plėtros pajamų šalyse padidėja pinigų pasiūla, tokiu būdu didėja infliacija. Iš kitos pusės, dažnam interesantui tenka susidurti su dvigubomis kainomis, kuomet technika, įranga ar elementariausios paslaugos turi dvejopas kainas, vienos skirtos rinkai, kitos – ES projektams. Viena vartus dvigubos kainos yra mažesnis nuostolis nei situacija, kuomet didesnės kainos pradedamos taikyti visiems rinkos dalyviams. Nepaisant to praktikoje stebimas kainų kilimas, kuris ir yra įvardijamas kaip infliacija.

Kitas labai svarbus BŽŪP poveikis ekonomikai yra sukuriama naujos darbo vietos, ES injekcijos mažina nedarbo lygį dėl kelių svarių priežasčių (žr. 13 pav.):

- Pirmiausia pagal I ramstį siekiant gauti tiesiogines ir kitas išmokas reikia atitikti specialias tinkamumo sąlygas, viena iš jų – būti ūkininku, taigi gyventojai, tarp jų ir bedarbiai, skatinami pereiti prie žemės ūkio veiklos ir taip bent patiems susikurti darbo vietą;
- Kaimo gyventojų verslumo galimybės yra skatinamos II ramstyje, didelis dėmesys skiriamas ne tik naujų įmonių steigimui, tačiau ir esamų plėtrai, pastaroji dažnai apibūdinama darbuotojų skaičiumi, įmonėms tenka įsipareigoti įdarbinti atitinkamą kiekį bei atitinkamos lyties darbuotojų. Šie kriterijai nustatomi valstybių nacionalines partnerystės sutartis derinant su ES institucijomis;

Be įdarbinti planuojamų asmenų skaičiaus dažnai tenka įsipareigoti mokėti atitinkamą darbo užmokestį, be to BŽŪP lėšos padidina prekių bei paslaugų paklausą, kuri teigiamai veikia vidutines pajamas kaime. Pastarajam rodikliui didėjant žmonės bus linkę užsiimti pelninga žemės ūkio veikla ir gyventojų skaičių kaime augs. Taip pat II ramsčių skiriama žemės ūkio politikos parama skatina jaunųjų ūkininkų įsikūrimą bei naujų įmonių, kitaip vadinamų „start-up“ steigimą, tokiu būdu mažinama migracija ir bedarbių skaičius.

13 pav. Pagrindinių makroekonominių rodiklių tarpusavio ir BŽŪP sąsaja

Taigi BŽŪP mažina nedarbą ir gerina ekonomikos situaciją šalyje, tai galima pagrįsti ir BVP rodikliu, kadangi padidėjus darbo jėgai efektyviau išnaudojamas gamybinis kapitalas, šiuo atveju tai galėtų būti žemė, patalpos ar kitas materialus ir nematerialus turtas ir pan. Tokiu būdu sukuriama daugiau pridėtinės vertės, kuri pasireiškia per kelis svarbiausius elementus:

- Modernizuotos materialinės investicijos neša didesnę naudą jas panaudojant efektyviau ir didinant darbo našumą. Tai atitinkamai paliečia konkurencijos augimą tiek vidaus tiek tarptautinėje rinkoje. Reikia pažymėti, kad pagal ES BŽŪP II ramsčio reikalavimus beveik visos investicijos yra skiriamos inovatyvei, visapusiškai išteklius tausojančiai veiklai;
- Žemės ūkio sektoriaus darbuotojų vidutinis darbo užmokestis (DU) auga, tokiu būdu didėja sunaudojami išteklių ir didėja bendrasis produktas;
- BŽŪP naudojamos eksporto ir importo reguliavimo priemonės išlyginant eksportuojamos prekės ir ES rinkos kainas, skatina eksportą, taip didinama pinigų masė, o pastaroji skatina investicijas ir vidaus vartojimą.

Didėjant užimtumui nedarbingų asmenų mažėja ir dirbantieji tai žinodami gali reikalauti geresnių darbo sąlygų, kas dažniausiai liečia darbo užmokestį, susiklosčius tokiai situacijai keliami atlyginimai, o tas padidėjimas perkeliamas ant vartotojų pečių didinant kainas, taigi esant kitom sąlygom pastoviom, didėja infliacija. Tokia situacija susiklosto vertinant BŽŪP įtaką nedarbui, kuris sumažėja ir tokiu būdu prisideda prie kainų didėjimo, tačiau žvelgiant į šią priklausomybę iš kitos pusės, infliacija taip pat gali įtakoti nedarbą. Tačiau tokiu atveju didėjant infliacijai pasireiškia žmonių

fiziologinis poreikis uždirbti daugiau, kad galėtų gyventi pilnavertį gyvenimą, taigi žmonės pradeda dirbti daugiau, ieškosi geresnio darbo ar kitų alternatyvių galimybių padidinti šeimos ūkio pajamas.

BVP su nedarbu turi atvirkštinę priklausomybę, kadangi įdarbinus daugiau žmonių didėja suvartojamos, tuo pačiu pagaminamos prekės arba iš kitos pusės galima sakyti, kad išmokama daugiau darbo užmokesčio, kuris išleidžiamas kasdienėms prekėms pirkti ir poreikiams tenkinti (žr. 13 pav.). Šis sąryšis yra abipusis, kadangi didesnis užimtumas tai ekonominės situacijos gerėjimo rezultatas. Taigi kuo nedarbas mažesnis tuo didesnis prekių ir paslaugų kiekis šalyje sukuriama ir suvartojama. Tuo metu infliacija tiesiogiai įtakoja BVP, kadangi nepaisant to koku metodu yra skaičiuojamas šis makroekonominis rodiklis, kainoms esant didesnėms, jis bus didesnis. Net jei vertinamas realusis BVP, kurio skaičiavime infliacijos įtaka eliminuojama, galima teigti, kad kainų augimo reiškiniai vyraujant asmenys nėra linkę kaupti pinigų grynuoju pavidalu, todėl investuojama arba išlaidžia, nes neturi pagrindo tikėtis kainų mažėjimo. Todėl infliacijos sukeltas psichologinis poreikis leisti pinigus didina šalies BVP.

Išnagrinėjus ekonomikos mokslo atstovų tyrimus, nuomones, mokslinius straipsnius ir kitą literatūrą nustatyta, kad ES BŽŪP yra vienas iš veiksnių įtakojančių trijų pagrindinių makroekonominių rodiklių pokyčius. Vadovaujantis nustatytais priežastiniais ryšiais tarp pačių rodiklių bei tarpinių dedamųjų, galima praktiškai įvertinti politikos poveikį bet kurioje ES narėje. Pabrėžtina tai, jog makroekonominių rodiklių analizėje neįmanoma tiksliai nustatyti ES intervencijos lygio, kadangi analizuojant praktiškai nėra galimybės izoliuoti BŽŪP nuo kitų, ekonomiką ir rodiklius veikiančių, parametrų. Dar vienas aspektas – makroekonominių rodiklių specifika, neįtraukianti duomenų ir procesų, vykstančių mikroekonomikos lygyje.

3. LIETUVAI SKIRTŲ EUROPOS SĄJUNGOS BENDROSIOS ŽEMĖS ŪKIO POLITIKOS LĖŠŲ POVEIKIO EKONOMIKAI TYRIMO METODOLOGIJA

Viena iš pamatinių ES politikų, vykdoma daugiau kaip 50 m., aprėpanti žemės ūkio ir kaimo plėtros klausimus, nuolat susiduria su iššūkiais, nulemtais daugybės dinamiškos aplinkos faktorių. BŽŪP skiriamasis bruožas – finansavimas, kuris daugiausia remiamas iš ES biudžeto, jokia kita ES politika, neturi tokios privilegijos. Ne vieną kartą reformuota žemės ūkio politika kiekvienų pokyčių metu stengėsi prisitaikyti prie pasikeitusių ekonomikos, rinkos ar vartotojų poreikių, išanalizavus praėjusius programavimo laikotarpius galima statistiškai įvertinti kaip keliami tikslai paveikė konkrečias valstybes.

Dėl BŽŪP protekcionistinio požymio ES susiformavo specifinė žemės ūkio rinka, kuri neveikia kaip laisvos rinkos mechanizmas. Ūkininkams garantuojamas pajamos, užtikrinančios bent minimalų pragyvenimo lygį, ko pagrindu ūkininkai ne itin suinteresuoti atsižvelgti į vartotojų poreikius ir rinkos tendencijas. Šią situaciją nulėmė gana didelės ES biudžeto lėšų dalies koncentracija, nors BŽŪP skirtų lėšų dalis ES biudžete pastaruoju metu yra sumažėjusi ir nuo 70 % artėja link 30 %, jos vaidina svarbų vaidmenį šalyse, kuriose žemės ūkis yra viena iš pagrindinių šalies ūkio sferų. Nepaisant to, kad lėšų dalis biudžete mažėja, tačiau tokioms šalims kaip Lietuva, Latvija ir Estija BŽŪP skirtų lėšų dalis tik didėjo, nes ūkininkams skirtų tiesioginių išmokų dydis šiose šalyse nuo įstojimo į Sąjungą yra vienas iš žemiausių. Laikantis ES principų visiems ūkininkams turėtų būti sudarytos vienodos, sąžiningos ir teisingos konkurencinės sąlygos, todėl 2013 m. Lietuvos, Latvijos ir Estijos žemės ūkio reikalų komitetų susirinkime priimta Bendra Deklaracija „Dėl Europos Sąjungos bendrosios žemės ūkio politikos po 2013 m.“ (Michelbertas, 2013), pagal kurią prašoma suvienodinti paramos gavimo sąlygas ir atsižvelgti į Baltijos šalių indėlį į apleistų žemių įsisavinimą.

Esminiai ekonominę situaciją šalyje atspindintys rodikliai yra BVP, nedarbo lygis ir infliacija, tačiau dėl didelės ekonominių veiklų įvairovės šie rodikliai ne itin tiksliai atvaizduos poveikį žemės ūkio sektoriuje, į kurį ir yra nukreiptos BŽŪP lėšos. Taigi nagrinėjami sudėtiniai makroekonominiai rodikliais, siekiant įvertinti kokią įtaką politikos intervencija, pasireiškusi per finansinę pagalbą, turėjo Lietuvos pagrindiniams 3 makroekonominiams bei konkrečiai žemės ūkio rodikliams.

Baigiamojo magistro darbo praktinės dalies **tikslas** - nustatyti BŽŪP vykdomų priemonių poveikį Lietuvos makroekonominiams rodikliams ir atsakyti į klausimą ar makroekonominiuose rodikliuose atsispindi ES BŽŪP poveikis šalies ekonominiam lygiui? Tikslui pasiekti reikalinga kiekybiškai įvertinti pagrindinių makroekonominių rodiklių ir BŽŪP sąveiką, todėl pasirinkti tokie kiekybiškai įvertinami rodikliai, kurių svarba yra įrodyta mokslinėje literatūroje: BVP, infliacija, nedarbo lygis, neapseita be smulkesnių indikatorių, geriau atspindinčių žemės ūkio sektoriaus

situaciją: produktyvumas žemės ūkyje, nedarbo lygis kaime, ūkininkų ir ūkių struktūra, vidutinis darbo užmokestis kaimo vietovėse bei užimtųjų pasiskirstymas šalyje.

BŽŪP naudą Lietuva pajuti po įstojimo į ES, todėl makroekonominių rodiklių analizei pasirinktas 11 metų laikotarpis, t. y. analizuojami 2005-2015 metų duomenys. Statistiniams duomenims pateikti naudojami Europos valstybių raidžių kodai, patvirtinti ISO 3166 2 standartu (žr. 1 PRIEDAS).

Tyrimo eiga, apimanti ES BŽŪP poveikio Lietuvos makroekonominiams rodikliams analizę, atliekama keturiais etapais:

- I etape kiekybiškai įvertinama nauda, kurią Lietuva gavo iš žemės ūkio politikos nuo įstojimo į Sąjungą bei pateikiami tyrimui atlikti reikalingi Lietuvos statistiniai duomenys. Taip pat įvertinami duomenų pokyčiai iš retrospektyvinės pusės;
- II etapas skirtas tarpusavio ryšiams tarp BŽŪP įliejamų lėšų į ekonomikas ir pasirinktų makroekonominių indikatorių nustatyti, tam atliekama koreliacinė analizė;
- Išanalizavus poveikį III etape įvertinus esama Lietuvos ekonominę situaciją retrospektyvinių požiūriu bei naudojantis regresine analize bei trendo projekcijomis atlikta prognozė būsimoms tendencijoms numatyti.

Tyrimo metodai: atliekamas kiekybinis tyrimas, kuriuo siekiama įvertinti kokį realų poveikį ES BŽŪP turėjo Lietuvos pagrindiniams makroekonominiams rodikliams. Ryšiui tarp Lietuvai skirtų ir įsisavintų ES BŽŪP lėšų ir pagrindinių ekonominę situaciją apibūdinančių rodiklių įvertinti naudota koreliacinė analizė, o pasinaudojus regresine analize nustatyti rasto ryšio priežastinis pobūdis. Koreliacinei regresinei analizei atlikti naudojami 2005-2015 m. Lietuvos statistikos departamento bei tarptautinių duomenų bazių, tokių kaip Eurostat, pateikti duomenys, tuo tarpu informacija apie Lietuvai skirtas žemės ūkio politikos lėšas paimta iš Europos Komisijos duomenų bazės.

Tyrimo instrumentarijus: tyrimo duomenys nagrinėjami matematinės statistikos metodais naudojantis IBM SPSS Statistics 23.0 programinė įranga., o duomenis bei rezultatams atvaizduoti naudojama Microsoft Office – Excel programa. Tyrimui naudoti duomenys iš Lietuvos statistikos departamento ir Eurostat duomenų bazių.

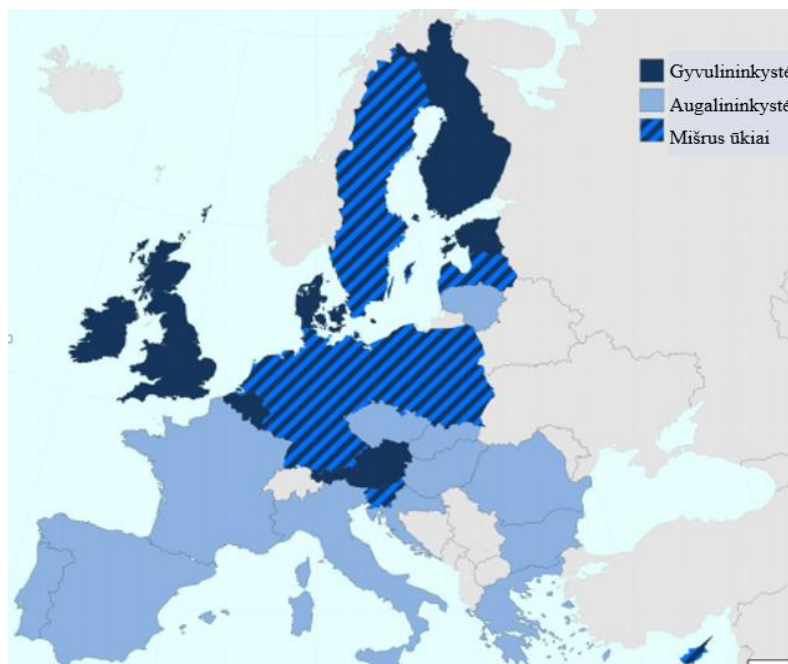
Tyrimo problematika: atliekant tyrimą neišvengta nesklandumų, dažniausiai susijusių su pateiktais nepilnai statistiniais duomenimis arba klaidomis, kuomet oficiali statistikos svetainė nebegali pateikti tokių duomenų. Nagrinėjant ūkininkų Lietuvoje struktūra rasti tik kelių metų duomenys, kadangi žemės ūkio surašymai atliekama kas 10 metų, atitinkamai 2003 m. ir 2013 m., todėl su ne visais ekonominiais rodikliais galima atlikti koreliacinę analizę. Be to ne visi išskiriami rodikliai yra skaidomi pagal ekonominių veiklos rūšių klasifikatorių (EVRK). Nagrinėjant tokius rodiklius kaip bendroji žemės ūkio produkcija ar eksporto apimtys šalyje nepavyko rasti ketvirtinių duomenų, kuriais remiantis buvo siekiama atlikti tikslesnę regresinę analizę.

4. LIETUVAI SKIRTŲ EUROPOS SAJUNGOS BENDROSIOS ŽEMĖS ŪKIO POLITIKOS LĖŠŲ POVEIKIS PAGRINDINIAMS MAKROEKONOMINIAMS RODIKLIAMS

Skyriuje pateikiami ES BŽŪP išreikšta skaičiais ir kiekybinės analizės rezultatai, apimantys minėtos politikos Lietuvai skirtų lėšų įtaką šalies makroekonominiams rodikliams. Būtent šie rodikliai įvertinami retrospektyviniu požiūriu, kas leidžia išvystyti įstojimo į Sąjungą ir bendrosios žemės ūkio politikos įtaką, kurią atskleidžia koreliacinė analizė. Išanalizavus poveikį numatomos 2014 – 2020 m. vykdomų BŽŪP priemonių tikėtinos teigiamos įtakos gairės, be to tyrime akcentuojama ne tik geroji praktika, tačiau išskiriami ir neigiami padariniai ekonomikai ir priimančios investicijas valstybės gyventojams. Remiantis išnagrinėtais aspektais suformuojamos tikėtinos Lietuvos ekonomikos vystymosi tendencijos, įtraukiant numatomas 2016 – 2020 m. ES BŽŪP lėšas.

4.1. BŽŪP skirtų lėšų įsisavinimas ir ekonominis augimas Lietuvoje

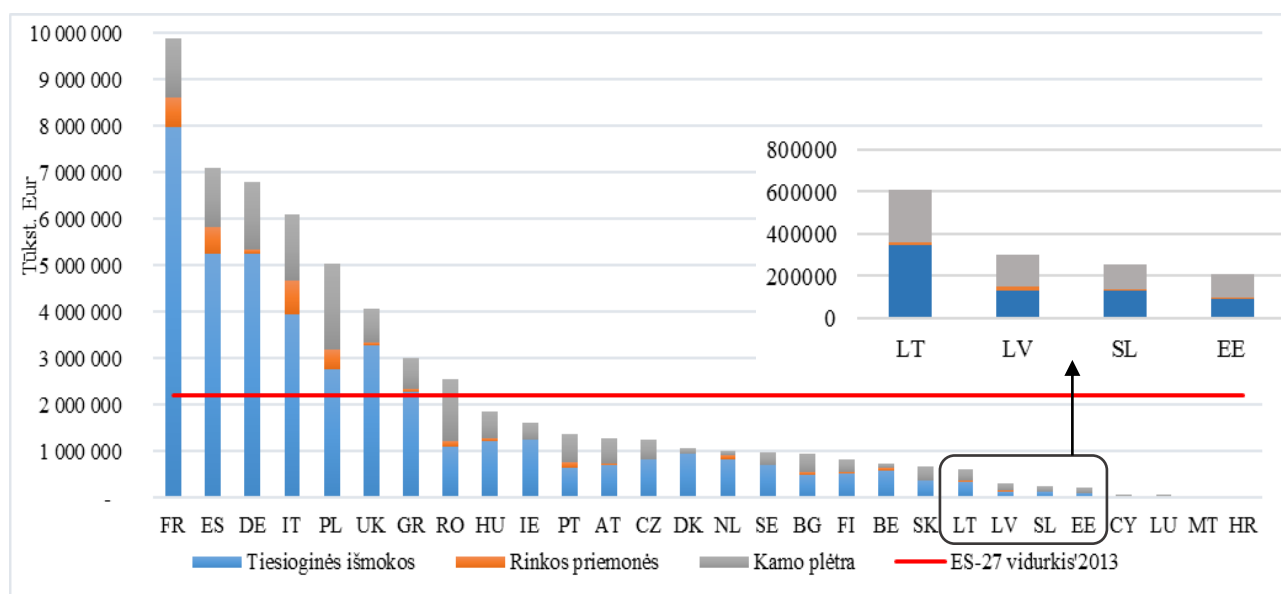
Nuo ES BŽŪP taikymo praėjus 5 metams buvo užtikrintas vienas iš esminių politikos tikslų – užtikrintas pakankamas maisto kiekis atitinkamomis kainomis, garantuojant ūkininkams padorų pragyvenimo šaltinį. Pasirašius Romos sutartį palaikyti darnų žemės ūkį įsipareigojo 6 valstybės, nepaisant to, kad Sąjungos plėtimasis laikomas teigiamu žingsniu, tačiau šiuo metu susiduriama su iššūkiais siekiant suderinti skirtingus žemės ūkio sektoriaus interesus tarp 28 valstybių narių. Lietuvos žemės ūkis užima 46,10 % teritorijos, tuo tarpu Didžiojoje Britanijoje šis rodiklis viršija 71 %, o Norvegijoje nesiekia 3 %, panaši situacija Suomijoje bei Švedijoje (Destatis, 2013).

14 pav. Žemės ūkio produkcijos rūšių pasiskirstymas ES (Eurostat, 2015)

Didžiojoje dalyje Europos Sąjungos vyrauja augalininkystė, į šį sektorių papuola ir Lietuva, tačiau tokiose didžiosiose šalyse kaip Lenkija, Vokietija, Norvegija vyrauja mišrus žemės ūkio sektoriai (žr. 14 pav.). Atkreiptinas dėmesys, kad homogeniškomis vadinamosiose Baltijos šalyse vyrauja skirtingos ūkio šakos, atitinkamai Estijoje – gyvulininkystė, Latvijoje – mišrus, apimantis abi žemės ūkio šakas.

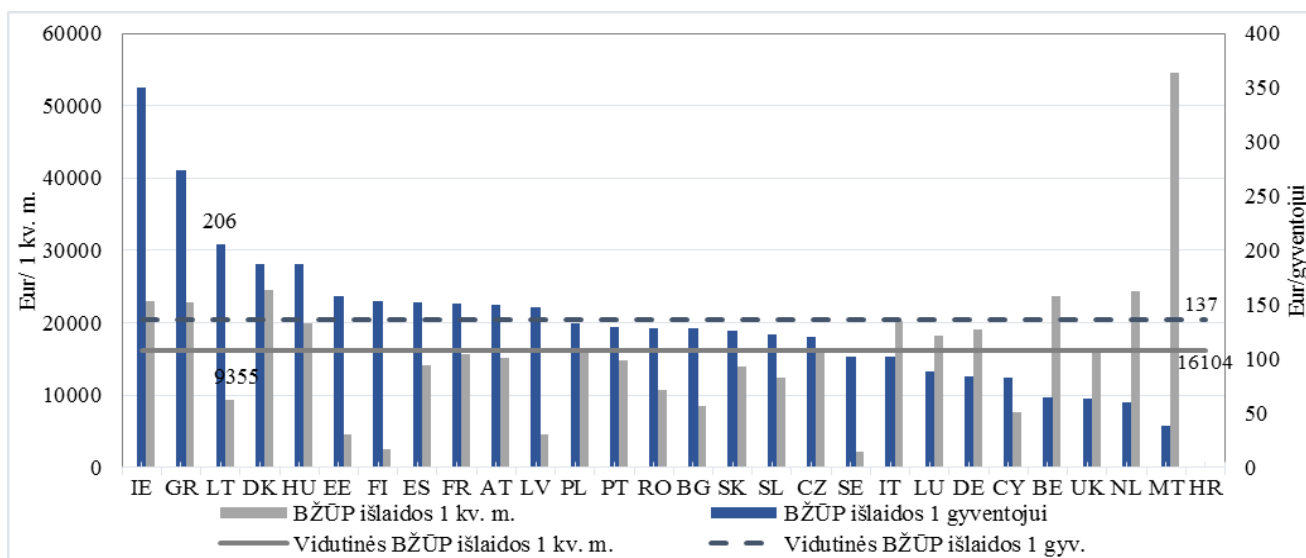
Bendras ES tikslas, apibūdinamas kaip sanglauda, numatantis išsivystymo skirtumų tarp šalių narių mažinimą, įgyvendinamas per struktūrinę politiką, kurios pagrindiniai instrumentai yra finansinės priemonės, pagal kurias Lietuvai 2004 – 2006 m. laikotarpiu buvo skirta 895 mln. Eur ES lėšų, skirtų įgyvendinti 5 prioritetus: socialinės ekonominės infrastruktūros, žmogiškųjų išteklių, gamybos, kaimo plėtros ir žuvininkystės bei techninės pagalbos. Tarp šių tikslų įtraukta specialioji žemės ūkio ir kaimo plėtros pasirengimo narystei ES (SAPARD) programa. Žemės ūkio politika nuo 2007 m. nebėra sanglaudos politikos dalis ir yra finansuojama iš dviejų fondų: Europos žemės ūkio fondą kaimo plėtrai (EŽŪFKP) ir Europos žuvininkystės fondu (EŽF). 15 paveiksle pateikta šios politikos 2014 m. biudžeto paskirstymas tarp valstybių narių, akivaizdu, kad daugiausia lėšų nagrinėjamais metais teko Prancūzijai, sekanti yra Ispanija, Vokietija ir Italija.

15 pav. BŽŪP biudžeto pasiskirstymas tarp valstybių - narių 2014 m. (adaptuota pagal European Commission, 2016)

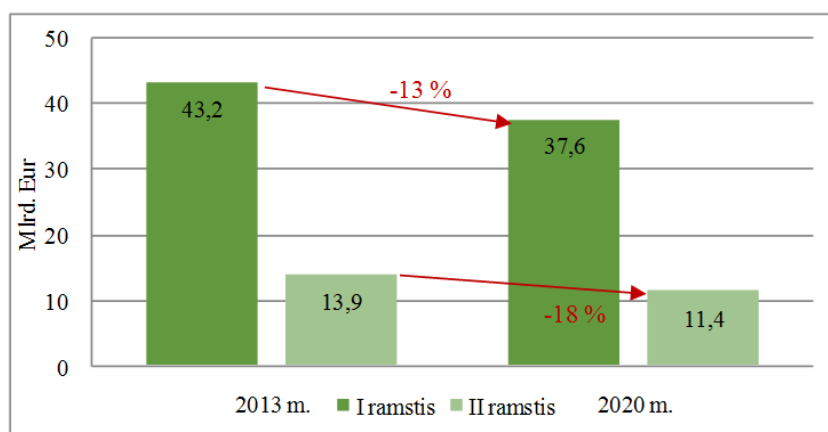
Lituvai tenkas 1,1 % ES BŽŪP lėšų, pagal atitinkamų metų biudžetą šalis lenkia tik Latvija, Slovėnija, Estija, Kiprą, Liuksemburgą, Malta ir Kroatiją, kuri į ES įstojo 2013 m. liepos 1 d. Išlaidos I ramsčiui sudaro didžiąją dalį BŽŪP biudžeto, nors tokiose šalyse kaip Lietuva, Lenkija ir Rumunija, II ramstis sudaro arti 40 proc. visų valstybei skirtų lėšų. Europos Sąjunga yra skirtingų 28 valstybių ekonominė bei politinė sąjunga, tad absoliučiais matais valstybes lyginti netikslinga dėl geografinių ir demografinių skirtumų. Nepaisant to, kad Baltijos šalys kartu su daugeliu kitų šalių nesiekė vidutinio

BŽŪP išmokų dydžio, kuris 2013 m. buvo 2,21 mlrd. Eur, tačiau vertinant išmokų dydį, tenkanti vienam gyventojui, visų Baltijos šalių rodikliai viršija ES-27 vidurkį, atitinkamai vienam Lietuvos gyventojui tenka 1,5 karto didesnė suma, sudaranti 205,56 Eur (žr. 16 pav.).

16 pav. BŽŪP išlaidų dalis tenkanti 1 gyventojui ir 1 kv. metrui pagal šalis 2013 m. (adaptuota pagal European Commission, 2016)

Iš kitos pusės žemės ūkio politikos biudžetą suskirsčius pagal išlaidas, tenkančiam vienam kvadratiniam metrui, atsižvelgiama į valstybės teritorijos dydį. Baltijos šalys kartu su daugeliu kitų šalių, nesiekia ES-27 vidurkio, kuriam didelės įtakos turi Maltai tenkanti politikos biudžeto dalis skirta paremti tik 516 kv. m. plotą. Taigi 1 Lietuvos teritorijos kvadratiniam metrui tenka 9355,15 Eur, panaši tendencija Rumunijoje bei Bulgarijoje. Apibendrinant gautus duomenis Lietuva pagal ES BŽŪP 2014 m. biudžeto lėšas, tenkančias vienam gyventojui yra 3 vietoje visoje Sąjungoje. Vertinant retrospektyvinius duomenis, žemės ūkio politikai skirtos lėšos ES biudžete sudaro vis mažesnę dalį, iki 2020 m. numatyta, kad politika sudarys iki 33 % ES biudžeto, atitinkamai lėšos I ramsčiui sumažės 13 %, o II net 18 % (žr. 17 pav.).

17 pav. ES BŽŪP lėšų pasiskirstymas tarp ramsčių 2013 m. ir 2020 m. (ARC 2020, 2013)

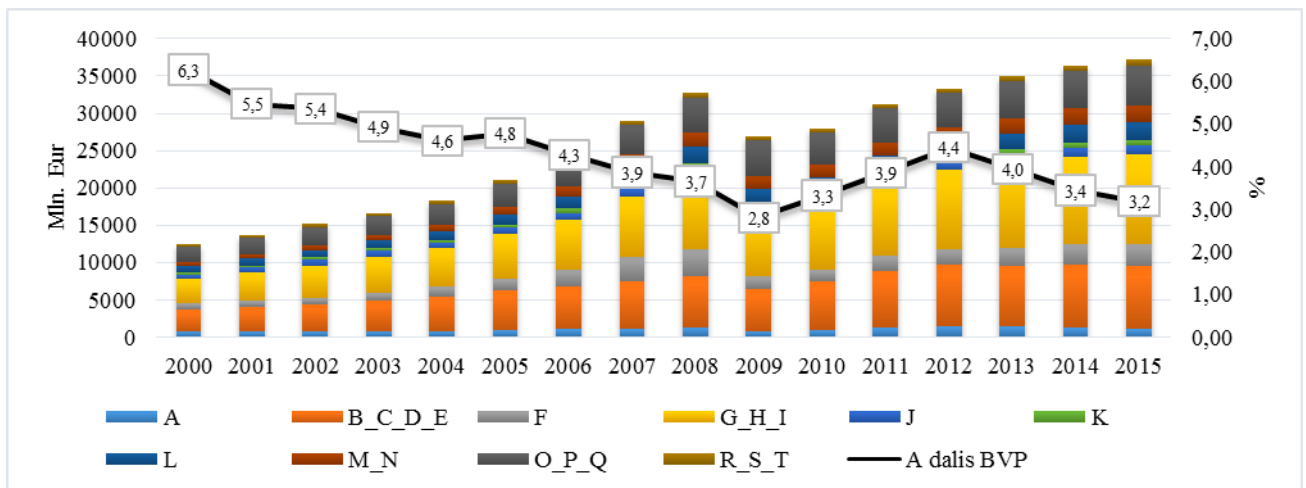
Žemės ūkio politikos dalis ES biudžete santykinė išraiška jau kuris laikas mažėjo, tačiau vertinant absoliučia išraiška politikai skirtų lėšų suma nemažėja, tai atitinkamai galima pastebėti ir Lietuvos atveju (žr. 1 lent.). Kaip minėta Lietuva, Latvija, Estija bei kitos šalys į Sąjungą įstojo 2004 m., todėl pastaraisiais metais nebuvo gautos lėšos žemės ūkio politikai vykdyti, nes reikėjo paruošti bendrus dokumentus ir sukurti administracinę sistemą naujose valstybėse – narėse.

1 lentelė. Lietuvai skirtų BŽŪP lėšų raida 2005-2020 m., mln. Eur (sudaryta pagal European Commission, 2014b ir 2016)

<i>Metai</i>	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	<i>Viso:</i>
I ramstis	102	175	178	182	233	279	281	346	358	374	393	418	443	467	492	517	5237
II ramstis	204	215	254	238	250	242	249	236	253	232	230	230	230	230	230	230	3756
Viso:	305	389	432	419	484	522	530	582	611	606	624	648	673	698	723	747	8993

Iš pateiktų žemės ūkio politikai skirtų lėšų duomenų, suskirstytų pagal ramsčius, akivaizdžiai matyti, kad nuo įstojimo į ES Lietuvai skiriama vis daugiausia lėšų. Nuo 2005 m. BŽŪP lėšos padvigubėjo, vidutiniškai po 8 % kasmet. Ateityje numatoma, kad politikos išlaidos ne tik Lietuvai, bet visom Baltijos šalims didės kasmet po 4 % iki 2020 m. (žr. 1 lent., žalia spalva atvaizduotas lėšų didėjimas). Įtakos tam turi siekis suvienodinti tiesiogines išmokas Sąjungos mastu ir taip įgyvendinti lygiateisiškumo principą. Lietuvai skirtų lėšų pasiskirstymas tarp ramsčių, lyginant su bendrąja BŽŪP statistika, yra nestereotipinis, didžioji dalis lėšų nuo 2005 m. skirta II ramsčiui, tačiau reikia pastebėti, kad dabartiniu ir prognoziniu laikotarpiu stebima atvirkštinė situacija, kaimo plėtrai tenkanti santykinė dalis nuolat mažėja (žr. 1 lent., mėlyna spalva įvertintas lėšų pasiskirstymas tarp ramsčių). Šis politikos lėšų persiskirstymas neturėtų būti vertinamas neigiamai, kadangi 2014 – 2020 m. Kaimo plėtros programoje ir prioritetuose akcentuojama parama ekonominei veiklai kaimo vietovėse ir konkurencingumui didinti, todėl tikimasi sėkmingos tolesnės kaimo ekonominės veiklos su vis mažesne ES lėšų intervencija.

Stebint didėjančias Lietuvai skirtas BŽŪP lėšas kyla klausimas kokios įtakos šios nuolat didėjančios ir specialią paskirtį turinčios išmokos turėjo Lietuvos ekonomikai. Pirmas iš esminių valstybės ekonomiką nusakančių rodiklių yra BVP, todėl nagrinėjant retrospektyvinius duomenis, stebimas stabilus augimas iki 2008 m. Nuopelnus dėl šio augimo iki 2004 m. galima skirti investicijų gausai bei prekių ir paslaugų eksportui, o nuo 2005 m. ir narystės ES privalumams, iš kurių patys svarbiausi struktūrinių fondų efektyvų panaudojimas bei atsivėrusių rinkų paskatintas eksporto augimas. 2008 m. Lietuvos BVP sumažėjo 17,62 %, lyginant su 2007 m. teigiamu 12,59 % rodiklio augimu. Nepaisant finansų krizės padarinių, Lietuvos ekonomika jau 2012 m. pasiekė prieš-krizinį lygį ir toliau nuosekliai auga (žr. 18 pav.).

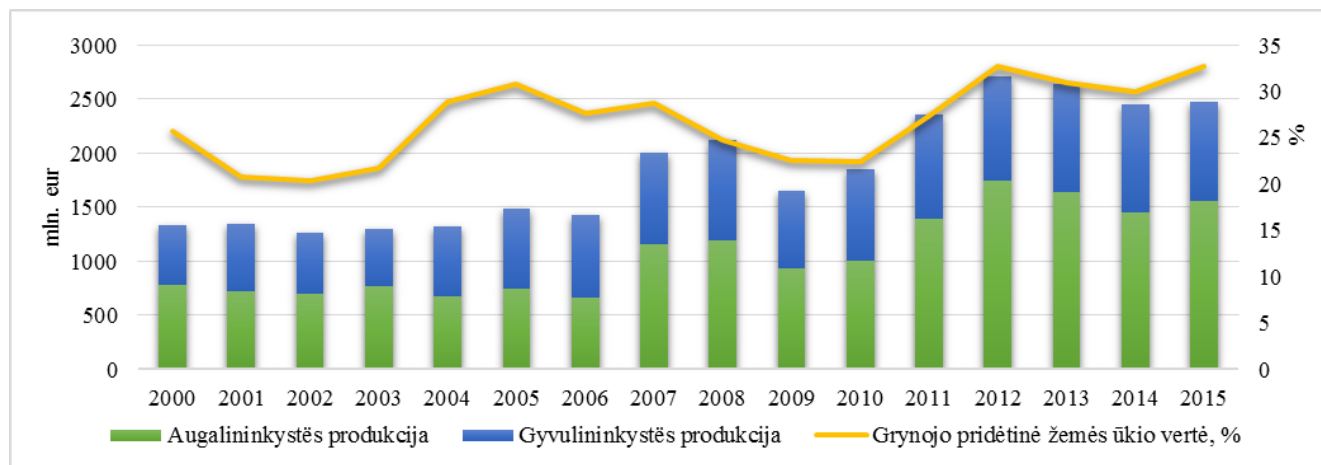
18 pav. Lietuvos BVP struktūra 2000 – 2015 m. (sudaryta pagal Eurostat, 2016a)¹

Žemės ūkio, miškininkystės ir žuvininkystės dalis BVP nuo nagrinėjamo laikotarpio pradžios iki 2009 m. sumažėjo nuo 6,3 % iki 2,8 %, tačiau po krizės tai buvo vienas iš sparčiausiai augančių sektorių. Nepaisant to, kad šiuo metu stebimas stabilus BVP augimas, žemės ūkyje sukurta BVP dalis augo tik viename laikotarpyje 2009 - 2012 m., pastaraisiais metais sudarė 3,2 %, tačiau atsižvelgiant į industrializacijos sėkmingo proceso sąlygojamą mažesnę žemės ūkio dalį ūkio struktūroje, tai vertinama teigiamai. Kaip pavyzdį galima panagrinėti Liuksemburgo atvejį, kuris pirmauja pagal BVP dalį vienam gyventojui, tačiau žemės ūkio sukuriamą dalis yra mažiausia Sąjungoje. ES-28 valstybių lygmenyje, A sektorius, apimantis žemės ūkį, miškininkystę ir žuvininkystę, sudaro vidutiniškai tik 1,5 - 1,7 %, tad Lietuvoje šis sektorius sukuria dvigubai daugiau vertės, tačiau negalima teigti, kad tai nulėmė žemės ūkio efektyvumą. Tai daugiau atspindi didesnę specializaciją šiame sektoriuje, todėl verta giliau išnagrinėti rodiklius, padėsiančius įvertinti žemės ūkio efektyvumą, vienas iš tokių yra minimame sektoriuje sukuriama vertė.

Lietuvoje 2015 m. buvo pagaminta bendrosios žemės ūkio produkcijos už beveik 2,5 mlrd. Eur ir tai buvo viena iš didžiausių pagamintos žemės ūkio produkcijos vertė šalyje nuo 2000 m., iki įstojimo į ES žemės ūkio produkcija kasmet mažėjo, o įstojus kito netolygiai. 2006 m. buvo stebimas smuktelėjimas, tačiau ne toks smarkus kaip po 2008 m. finansų krizės (žr. 19 pav.). Būtina išskirti 2012 m., kuomet buvo gautas rekordinis žemės augalų derlius ir bendroji produkcija šoktelėjo iki 2,7 mln. Eur, daroma prielaida, kad itin palankūs metai augalininkystei smarkiai prisidėjo prie žemės ūkio sektoriaus atsigavimo į prieš krizinį lygį. Atitinkamai kito ir grynoji pridėtinė vertė, kuri geriausiai iliustruoja pajamų žemės ūkyje dinamiką, kadangi apskaičiuojamas iš bendrosios pridėtinės vertės

¹ A - žemės ūkis, miškininkystė ir žuvininkystė; B_C_D_E – pramonė; F – statyba; G_H_I - didmeninė ir mažmeninė prekyba, transportas, apgyvendinimo ir maitinimo paslaugų veikla; J - informacija ir ryšiai; K - finansinė ir draudimo veikla; L - nekilnojamojo turto operacijos; M_N - profesinė, mokslinė ir techninė, administracinė ir aptarnavimo veikla; O_P_Q - viešasis valdymas ir gynyba, švietimas, žmonių sveikatos priežiūra ir socialinis darbas; R_S_T - meninė, pramoninė ir poilsio organizavimo veikla, namų ūkio reikmenų remontas ir kitos paslaugos.

atėmus pagrindinio kapitalo susidėvėjimą, mokesčius ir pridėjus kitas subsidijas gamybai. Pastaroji vertė sudarydavo nuo 20 % iki 33 % bendrosios žemės ūkio produkcijos, aukščiausią reikšmę kaip tik pasiekė paskutiniaisiais metais, todėl galima teigti, kad prie to nemaža dalimi prisidėjo ES specialiąją politika skirtos lėšos pasireiškiančios paramos ir subsidijų forma.

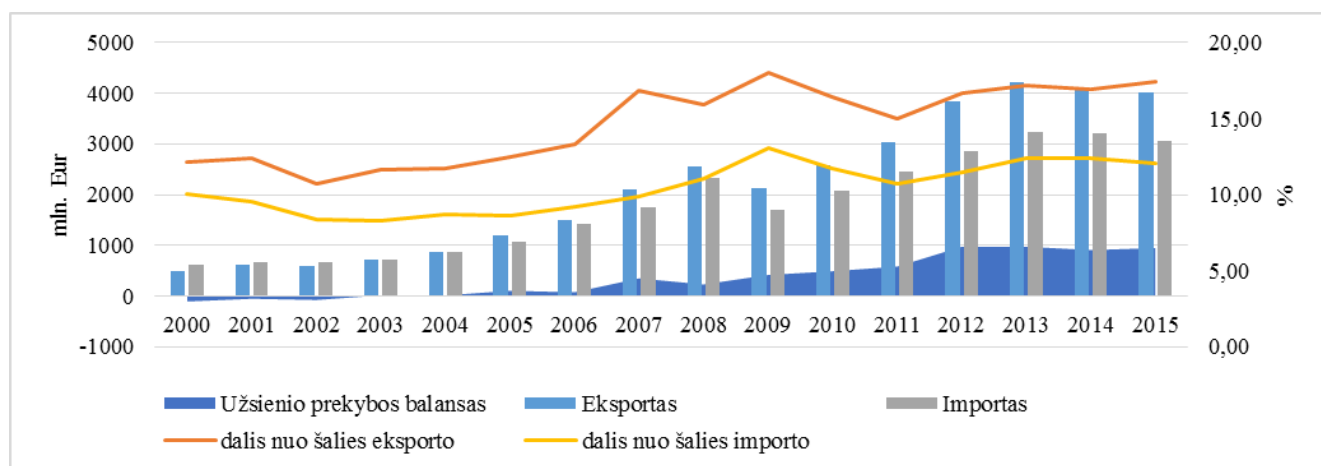

19 pav. Lietuvos bendrosios žemės ūkio produkcijos pasiskirstymas tarp ūkio šakų 2000 – 2015 m. (sudaryta pagal Lietuvos statistikos departamentas, 2016a)

Nuo 2000 m. Lietuvos žemės ūkio ir jį aptarnaujančių sektorių grynoji pridėtinė vertė ekonomikoje padidėjo nuo 307 mln. Eur iki 809 mln. Eur – 2015 m. Paskutiniaisiais metais dėl Rusijos Federacijos prekybos suvaržymų bei pokyčių rinkoje įtakotų supirkimo kainų sumažėjimo bendroji žemės ūkio produkcija smuko 98 mln. Eur., tai atitinkamai sudaro 5,8 %, lyginant su 2013 m. Nepaisant to 2015 m. stebimas visiškai minimalus – 1 % augimas, kurį galima interpretuoti kaip žemės ūkio sektoriaus lankstumą, kuris pasireiškia prisitaikymu prie situacijos, šiuo atveju Rusijos paskelbto embargo. Bendrąją žemės ūkio produkciją nulemia du kintamieji: žemės ūkio produktų supirkimo kainos ir atitinkamų metų derlius, kurį lemia klimatinės sąlygos ir gyvūnų ligų protrūkiai. Žemės ūkis jautriai reaguoja į sausras, pavyzdžiui dėl tamprios sąsajos taro ūkio tipų, grūdinių kultūrų derliaus sumažėjimas pasireiškia ir gyvulininkystėje, kadangi negalima pagaminti pakankamai pašarų. Bendrosios žemės ūkio produkcijos informacija paantrina 14 pav. pateiktai informacijai, Lietuvoje 2000 – 2014 m. vyravo augalininkystė, išskyrus 2006 m., kuomet pagrindinių žemės ūkio augalų derlius dėl nepalankių meteorologinių sąlygų sumažėjo. Pagal kiekvieną ūkio šaką didžiausią dalį produkcijos sudaro atitinkamai augalininkystėje – javai, o gyvulininkystėje – pienas. Pastarųjų produktų kainų pokyčiai bus išnagrinėti toliau, o siekiant įvertinti bendrosios žemės ūkio produkcijos pokyčius ne tik statiskai, atsižvelgiama į valstybės plotą, kuriame ta produkcija yra generuojama. ES Lietuva yra viena iš valstybių, kurioje žemės ūkio produkcijos kiekis, tenkantis 1 ha yra mažiausias, tačiau tai dar nėra absoliuti išvada, kad šalyje žemės ūkis yra neišvystytas, nes bendroji produkcija labai priklauso nuo valstybėje vyraujančių kainų ir žemės ūkio politikos išmokų dydžių, kurie skiriasi visose šalyse. 2015 m. Lietuvoje žemės ūkio produkcijos kiekis 1 ha, palyginus su 2005 m., buvo

beveik dvigubai didesnis ir sudarė 820,70 Eur/ha. Atsižvelgiant į tai, galima teigti, kad Lietuva efektyviau išnaudoja savo gamtinius išteklius bei gamybinius pranašumus.

Nors žemės ūkio sukuriama vertė Lietuvoje yra santykinai maža ir 2015 m. sudarė apie 3,2 % BVP, tačiau prie ekonominio augimo tiesiogiai prisideda per eksporto apimtis, kurioms augant didėja pinigų kiekis šalyje ir skatina multiplikatoriaus efektą, o pastaraisi įtakoja vartojimą. Nuo 2003 m. Lietuvos žemės ir maisto ūkio produktų užsienio prekyba yra subalansuota, jei nagrinėjamo laikotarpio pradžioje prekių importas viršijo eksportą, tai pastaruosiu metu stebima atvirkštinė situacija (žr. 20 pav.). Žemės ir maisto ūkio produktų užsienio prekybos balansas 2015 m. buvo teigiamas ir siekė 948 mln. Eur.

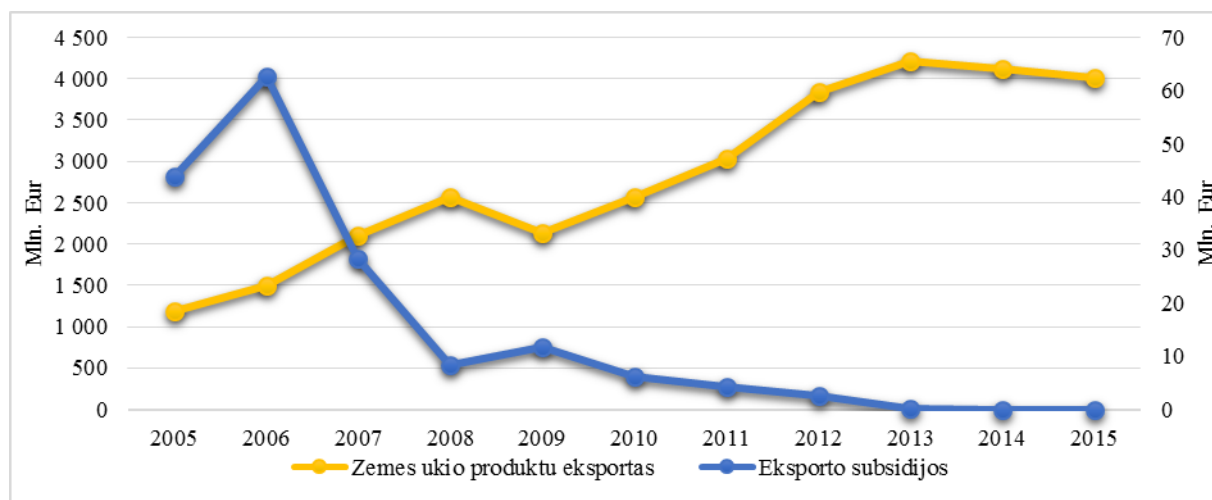

20 pav. Žemės ir maisto ūkio produktų eksporto, importo ir užsienio prekybos balanso pokyčiai 2009 – 2015 m. (sudaryta pagal Lietuvos statistikos departamentas, 2016b)

Žemės ir maisto ūkio produktų užsienio prekyba buvo mažiau veikiama 2008 m. krizės, nei kitos ūkio šakos, kadangi šio sektoriaus eksportui 2009 m. nukritus 17,02 %, jo dalis visoje užsienio prekyboje padidėjo iki 18,04 %. Tolesniais metais sėkmingai besivystanti situacija eksporto rinkose lėmė augantį žemės ir maisto ūkio produktų eksporto augimą, kuris 2013 m. beveik 2 kartus viršijo 2009 m. lygį (žr. 20 pav.). Adekvatūs krizės padariniai bei situacija 2009 - 2013 m. importo dinamikoje, žemės ir maisto ūkio sektoriaus importo dalis pastaruosiuosius metus išlieka stabili ir svyruoja tarp 10-12 % nuo bendro įsivežamų prekių kiekio. Analizuojant bendrą žemės ir maisto ūkio produktų užsienio prekybos balansą stebima stabilizavusi situacija, per nagrinėjama laikotarpį Lietuvos žemės ūkis taip sustiprėjo, kad iš importuotojos tapo žemės ūkio produktų eksportuotoja. Reikia pabrėžti, kad šio specifinio sektoriaus eksporto augimą lemia ne tik gerėjanti situacija nagrinėjamuose sektoriuose, bet ir importo apimčių augimas.

Viena iš ES BŽŪP rinkos reguliavimo priemonių yra eksporto subsidijos, kompensuojančios skirtumą tarp pasaulinės ir vietinės rinkos kainos tiems produktams, kurie išvežami į trečiąsias šalis. 21 paveiksle nuo 2006 m. mažėjančios Lietuvos eksporto subsidijų tendencijos palygintos su žemės ūkio sektoriaus eksportuotų produktų verte. Įstojus į ES buvo baiminamasi, kad atsivėrusios ES sienos ir

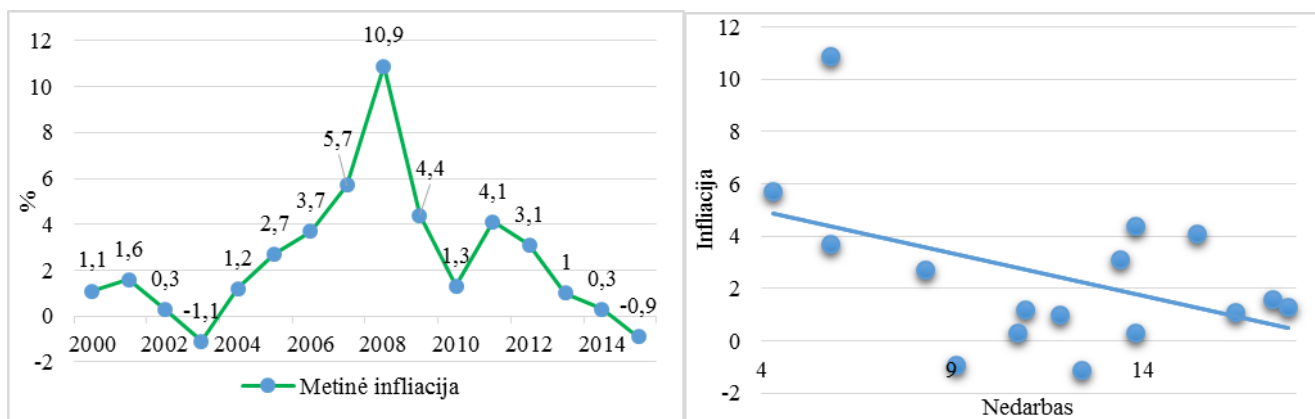
lengvinančios tarptautinės prekybos sąlygos nusmukdys žemės ūkio ir maisto pramonės sektorių, dėl pigesnių ir geresnės kokybės produktų importo, tačiau eksportas per 11 narystės Sąjungoje metų išaugo daugiau kaip 7 kartus ir tapo impulsu sektoriaus vystymuisi (žr. 21 pav.).

21 pav. Eksporto subsidijų žemės ūkiui ir šio sektoriaus eksporto apimčių tendencijos 2005 – 2015 m. (sudaryta pagal Lietuvos statistikos departamentas, 2016b ir Nacionalinė mokėjimo agentūra, 2016b)

Eksporto subsidijų nuolatinis mažėjimas turėjo atvirkštinį efektą žemės ūkio produktų eksporto augimui, kuris nepaisant krizės augo iki 2013 m. Nemažai tyrimų ir vertinimų atlikta dėl šio prieštaringo poveikio, kol galiausiai Pasaulio prekybos organizacija, vienijanti 162 šalis, priėmė susitarimą, kuriuo įsipareigoja panaikinti žemės ūkio produkcijos eksportui taikomas subsidijas (Matthews, 2015). Lietuvoje tokių subsidijų nebeišmokama nuo 2013 m., šiuo būdu užtikrinamas skaidrumas ir gerėja konkurencinė aplinka, o Lietuvoje užauginti produktai nuo 2013 m. remiami skatinant prekių ženklų, regioninių produktų populiarinimą.

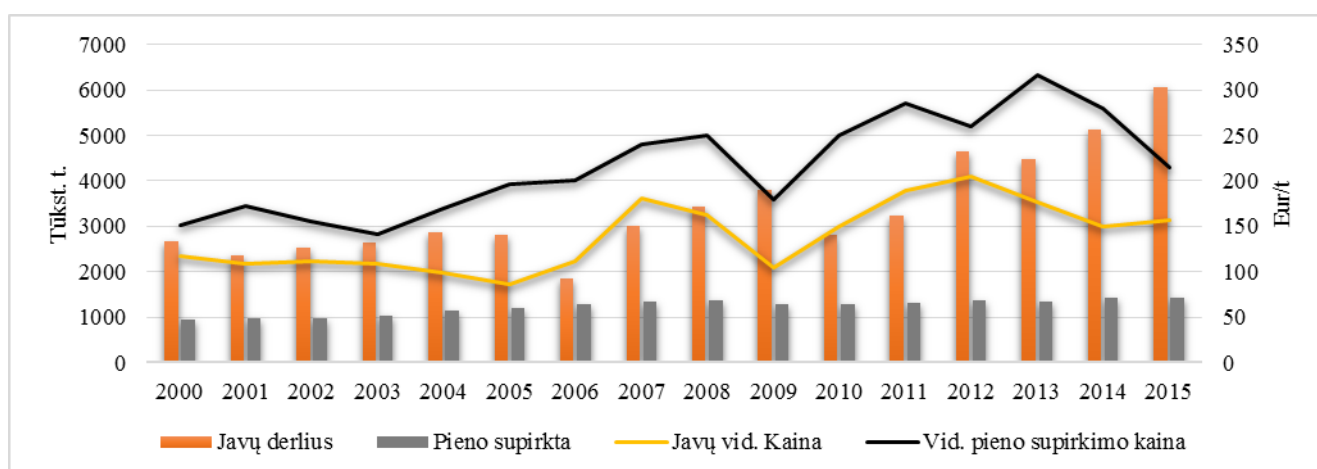
Daugiausia eksportuota pieno, mėsos produktų, toliau seka grūdai ir kiti žemės ūkio produktai. Šiais metais tikimasi rekordinio grūdinių ir ankštinių kultūrų derliaus, kuris nepaisant mažėjančios javų kainos, prisidės prie šios srities eksporto augimo. Žemės ūkio produktų kainos glaudžiai susijusios su metine infliacija šalyje, kadangi statistinį pirminių krepšelį, kurio kainų dinamika apsprendžia bendrą kainų kitimą šalyje, sudaro 920 reprezentatyviųjų prekių ir paslaugų, iš kurių didžiausia dalis, t.y. 252 objektai, yra iš maisto produktų ir nealkoholinių gėrimų sektoriaus. 2015 m. stebima pirma per daugiau dešimtmetį susiklosčiusi situacija, kuomet vidutinė metinė infliacija yra neigiama ir sudaro -0,9 % (žr. 22 pav.). Šį sumažėjimą daugiausia lėmė išoriniai veiksniai, daugiausia prisidėjo naftos pigimas įtakojęs energijos prekių kainas šalyje. Paskutinį kartą neigiama infliacija buvo stebima 2003 m., Lietuvos banko (2016) prognoziniais duomenimis kainų indekso mažėjimo tendencijos yra trumpalaikės, ateinančiais metais tikimasi nespirtaus, bet stabilaus kainų kilimo.

22 pav. Metinė infliacija bei Filipo kreivė Lietuvoje 2000 – 2015 m. (adaptuota pagal Lietuvos statistikos departamentas, 2016c)

Pasitelkus Filipo kreivę ir išnagrinėjus sąsają tarp infliacijos ir nedarbo paaiškėjo, kad net ilgame laikotarpyje priklausomybė tarp infliacijos ir nedarbo išlieka, nepaisant daugelio autorių prieštaravimų. Iš kitos pusės priklausomybė gali būti nulemta kitų, pašalinių ir 22 paveiksle neįvertintų veiksnių, dėl kurių nedarbas nėra natūraliame lygyje.

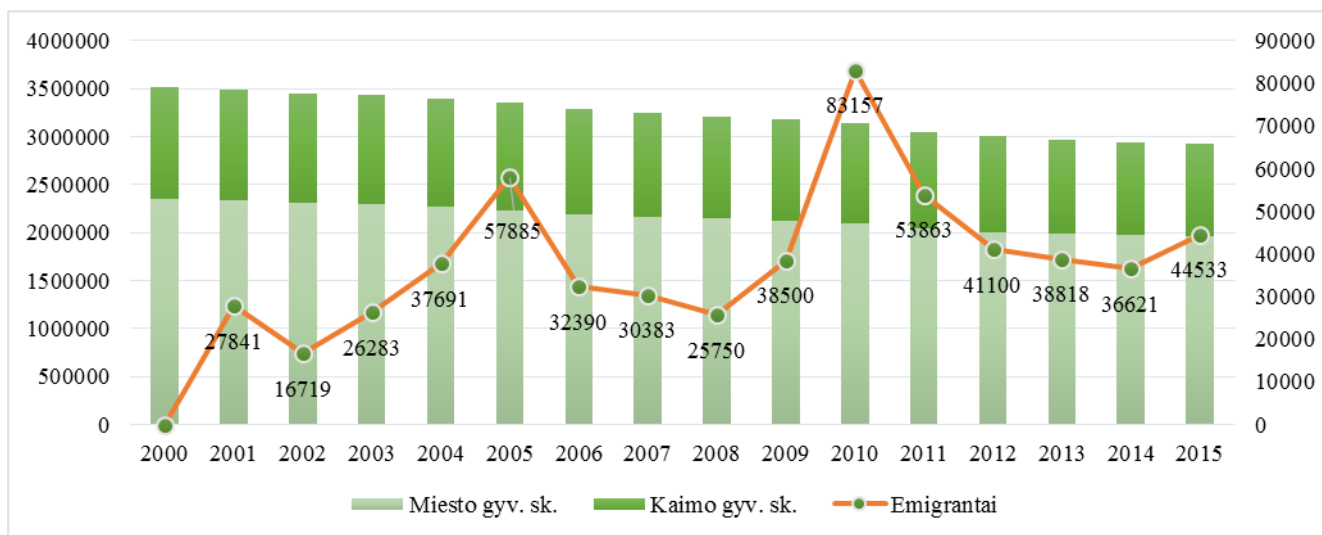
ES BŽŪP turi poveikio net keliose maisto grandinės dalyse, visų pirma politika per tiesiogines išmokas įtakoja gamintojo kainą, o rinkos kainų svyravimus sudengiančios subsidijos skatina arba padeda prisitaikyti prie didesnių kainų ir jos galutiniam vartotojui tampa didesnės. Tad Lietuvoje vyraujant augalininkystėj, kurios didžiausią svorį sudaro grūdinės kultūros, jų 2015 m. buvo supirka 1,5 karto daugiau, palyginti su 2005 m., tai sudaro beveik 3500 tūkst. t. Tuo tarpu gyvulininkystė neatsilieka, šioje srityje vyrauja galvijų supirkimas, iš kurio didžiausia reikšmė skiriama kiaulėms (žr. 2 PRIEDAS). Palyginant pagrindinių Lietuvos žemės ūkio sektorių dedamųjų kainas, reikia išskirti pieno ir javų kainų tendencijas, nepaisant rinkos dinamikos nulemtų javų bei pieno kainų kitimo, ilgalaikėje perspektyvoje kainos linkusios augti.

23 pav. Javų bei pieno maštai ir kainos 2000 – 2013 m. Lietuvoje (sudaryta pagal Lietuvos statistikos departamentas, 2016d)

2009 m. stebimas javų derliaus augimas, nepaisant 2009 m. supirkimo kainų kritimo, paradoksas paaiškinamas dėl žemės ūkio specifikos, kuomet ūkio derlius pasireiškia ne iškart, o po atitinkamo laiko, taigi krizės sąlygotos netektys persikėlė į 2010 m. (žr. 23 pav.). 2009 m. javų vidutinei kainai nukritus 35 % ūkiai gavo mažesnes pajamas, ko pasėkoje negalėjo investuoti į ateinančių metų sėją. Tuo metu pieno sektoriuje išliko stabilesnė situacija, kainoms nukritus mažiau, tačiau vistiek pakankamai reikšminga suma 28 % arba 71 Eur už toną. Šiuo metu pieno supirkimo kainos siekia 204 Eur/t ir yra vienos mažiausių Europoje, tad jeigu kainos kris dar žemiau pienininkai grįš į lygį, vyravusį prieš įstojimą į ES. Pienininkai sudaro mažąją dalį ūkininkų, iš viso 2016 m. gegužės 1 d. Lietuvoje buvo registruoti 122 336 ūkių, kurie valdė 1 146 151 ha, palyginus su 2003 m., ūkininkų skaičius sumažėjo beveik 56 %.

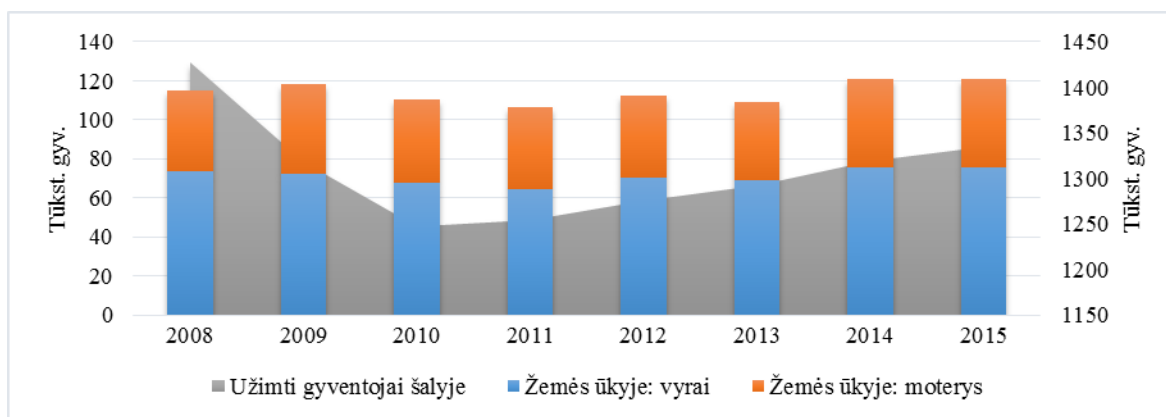
Bendras Lietuvos gyventojų skaičius nuo pat 21 amžiaus pradžios taip pat tendencingai mažėja ir lyginant su 2000 m., šiandieną yra 16,8 % procentų mažesnis. Pagrindinės šio rezultato priežastys yra natūrali kaita ir emigracija, pastarąją paskatino po įstojimo į ES atsiradusios liberalesnės migracijos sąlygos ir Šengeno zonos įkūrimas. Tačiau nepaisant naujų galimybių emigracija nuo 2005 m. pradėjo mažėti, tačiau šios tendencijos tęsėsi neilgai, kuomet pajutę krizės padarinius, pradėję pasitikėjimą valdžios sprendimais ar darbą (nedarbo lygis padidėjo 13,5 % per 3 metus) 83 157 asmenų nusprendė išvykti iš Lietuvos (žr. 24 pav.), tai buvo didžiausias kada nors fiksuotas emigravusių asmenų skaičius.

24 pav. Lietuvos gyventojų ir emigravusių asmenų skaičius 2000 – 2015 m. (sudaryta pagal Lietuvos statistikos departamentas, 2016e)

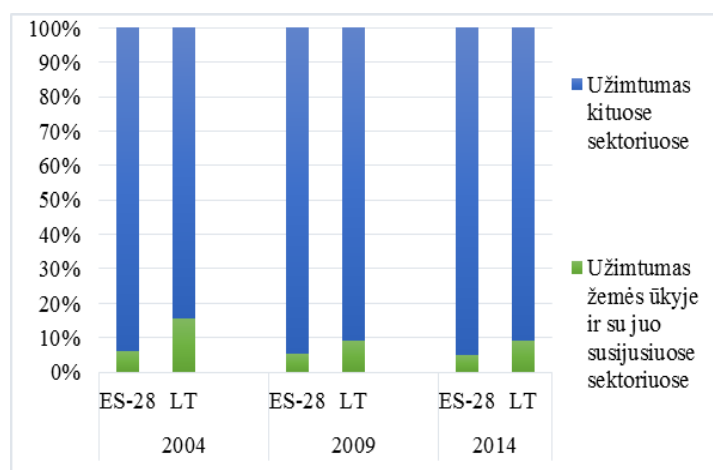
Bendras gyventojų skaičius Lietuvos kaime 2015 m. buvo 958,6 tūkst. gyventojų, nors nuo įstojimo į ES laikotarpio pradžios, dėl emigracijos ir natūralios kaitos, gyventojų kaime skaičius sumažėjo 15,5 %, mažėjimo tempas buvo adekvatus miesto gyventojų mažėjimui, tad kaimo gyventojų skaičiaus dalis bendroje struktūroje išliko pastovi. Kaip ir kasmet, 2015 m. kaimo gyventojų dalis

sudarė šiek tiek daugiau nei trečdalį šalies gyventojų skaičiaus. Prie ekonominės gerovės kintantis gyventojų skaičius tiesiogiai neprisideda, daug svarbiau kokia dalis gyventojų užsiima ūkine ar komercine veikla, tą nusako užimtų tendencijos, nuo įstojimo į ES užimtųjų skaičius Lietuvoje tolygiai augo iki krizės, kuomet nukritęs 12,5 % palaipsniui pradėjo didėti (žr. 25 pav.). 2015 m. užimtųjų skaičius Lietuvoje sudarė 1334,9 tūkst., palyginti su 2009 – aisiais, jų skaičius padidėjo tik 1 %, nepaisant to dar nepasiekė prieš krizinio lygio.

25 pav. Lietuvos užimtųjų skaičius žemės, miškininkystės ir žuvininkystės sektoriuje 2008 – 2015 m. (sudaryta pagal Lietuvos statistikos departamentas, 2016f)

Palyginus su ES vidurkiu Lietuvoje 2004 m. žemės ūkyje ir su juo susijusiuose sektoriuose dirbo 2,5 karto daugiau užimtųjų, kurie sudarė 15,6 % visų darbuotojų. Iki 2014 m. jų dalis sumažėjo iki kiek daugiau nei 9 % (žr. 26 pav.). Pagrindine to priežastimi tapo ES BŽŪP teikiamomis priemonėmis atnaujintos gamybos technologinės bazės, kurioms prižiūrėti reikia mažiau darbuotojų.

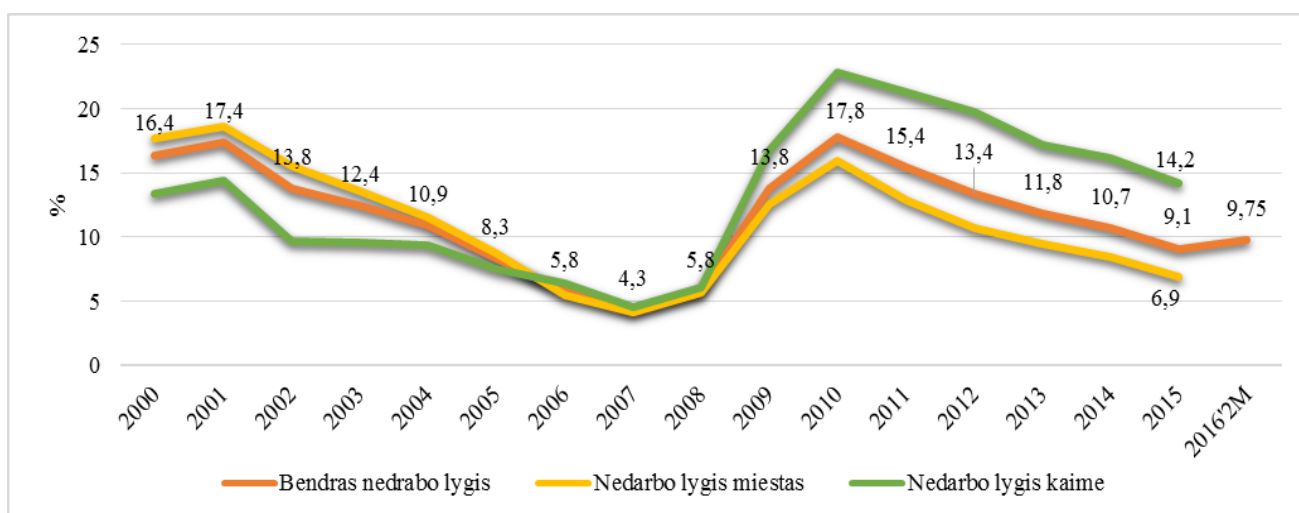

26 pav. Užimtųjų pasiskirstymas Lietuvoje ir ES 2004-2014 m. (sudaryta pagal Eurostat, 2016b)

Nuo 2008 m. per dvejus metus šalies užimtųjų skaičiui sumažėjus 13 %, darbuotojų žemės ūkyje nesumažėjo, netgi 2009 m. padaugėjo, to priežastimi tapo krizės susiformavusios bedarbių dalies sugrįžimas atgal į žemės ūkį. Nuo 2013 m. užimtųjų žemės ūkyje daugėja, prie to prisideda didėjantis moterų aktyvumas, nors visu nagrinėjamu laikotarpiu vyraujantys darbuotojai – vyrai. Taigi ES BŽŪP

netiesiogiai per viešąją sklaidą ir kitą informaciją didina darbuotojų skaičių žemės ūkyje ir su juo susijusiuose sektoriuose, o tiesioginė įtaka vertinama per lėšas, kurias gauna ūkininkaujantys asmenys.

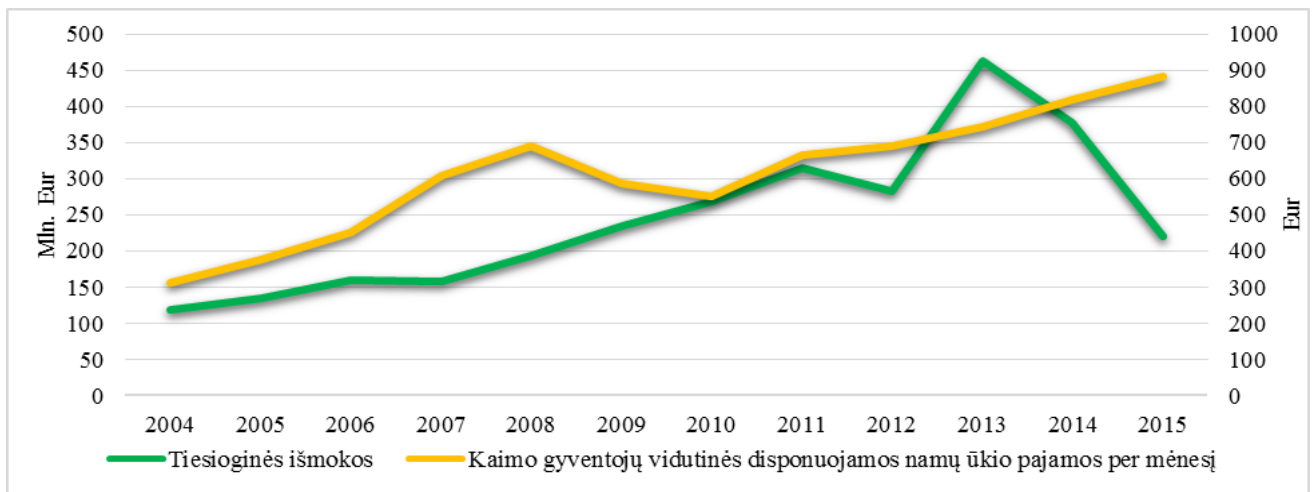
Užimtumo žemės ūkyje mažėjimas buvo viena iš priežasčių, lėmusių bendrojo nedarbo augimą šalyje, kuris 2010 m. šoktelėjo iki 17,8 % (žr. 27 pav.). Nuo 2001 m. drastiškai mažėjęs 2007 m. nedarbo lygis pasiekė artimą visiško užimtumo dydį – 4,3 %. Vertinant nedarbą kaimo vietovėse, jo svyravimai buvo žymesni, atitinkamai 2010 m. siekė 22,8 %, o pastaraisiais 2015 m. buvo didesnis už 2002 m., ir siekė 14,2 %. Taigi žemės ūkio dirbančiuosius ekonominiai neramumai veikia labiau nei miesto gyventojus, kadangi mieste yra didesnė darbo pakeitimo galimybė.

27 pav. Nedarbo lygio tendencijos kaime ir mieste 2000 – 2015 m. (sudaryta pagal Lietuvos statistikos departamentas, 2016g)

Kaimo gyventojų, įskaitant ir ūkininkus, nedarbo lygis paskutiniiais metais daugiau nei 2 kartus viršino miesto gyventojų nedarbą. Apie 20 milijonų įmonių ES, o tai sudaro apie 99 % visų Sąjungos įmonių, yra priskiriamos mažų ir vidutinių įmonių kategorijai, kurioje dirba mažiau kaip 250 darbuotojų. Tokios įmonės yra ES ekonomikos augimo pagrindas, kuomet augimo niša yra inovacijų, darbo ir socialinė integracija. Lietuvoje 2016 m. veikia 99 200 ūkio subjektų, iš kurių daugiau kaip 80 % yra mažos ir vidutinės įmonės ir tik 15 proc. mažų ir vidutinių įmonių yra įsikūrusios kaimo vietovėse. Tai opi problema, kurią siekiama sumažinti, tam 2014 – 2020 m. programavimo laikotarpyje skirta 1,61 mlrd. Eur, kurie nukreipti į naujų darbo vietų kūrimą bei mažų ir vidutinių įmonių kūrimąsi ir plėtrą.

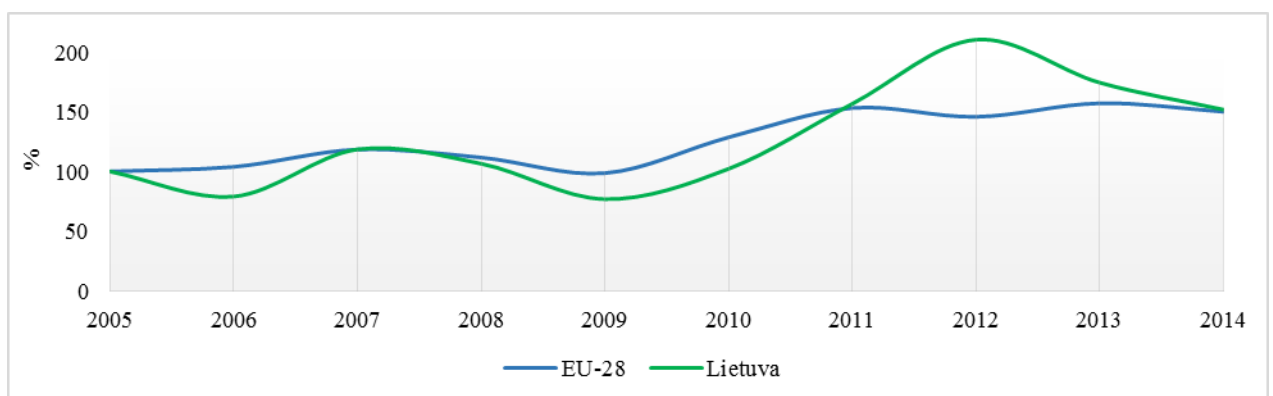
Didžioji dalis ES BŽŪP lėšų pasiekia ūkininkus per tiesiogines išmokas, kurios ir sudaro arti 60 % Lietuvai skirtų BŽŪP lėšų. Lietuvoje nuo 2004 m. taikoma vienkartinės tiesioginės išmokos už plotus schema, pagal kurią išmokos mokamos už turimą žemės ūkio naudmenų plotą, nepriklausomai nuo gaminamos produkcijos pobūdžio (žr. 28 pav.).

28 pav. Tiesioginių išmokų dinamika palyginti su vidutinėmis kaimo gyventojų mėnesinėmis pajamomis 2004– 2015 m. (sudaryta pagal Nacionalinę mokėjimo agentūrą, 2016c)

Tiesioginės išmokos nuo nagrinėjamo laikotarpio pradžios nuolatos augo ir didino vidutinių kaimo gyventojų pajamų rodiklį iki 2009 m., kuomet pasireiškus finansų krizės padariniams pajamų dydis krito 15 %, o ateinančiais metais dar 6 %. Nuo minėtų metų prasidėjo tiesioginių išmokų dinamika, reikia pabrėžti, kad išmokos priklauso nuo ūkininkų deklaruotų plotų ir prašomos išmokų sumos, taigi sumažėjus disponuojamoms pajamoms ūkių galimybės apsirūpinti reikiamomis priemonėmis tinkamai paruošti laukus sumažėjo. Be to, nuo 2013 m. stebima išmokų mažėjimo tendencija, tačiau už 2015 m. gauti ne pilni duomenys, tad atsižvelgiant į augančias vidutines pajamas, prognozuojamos teigiamos tendencijos.

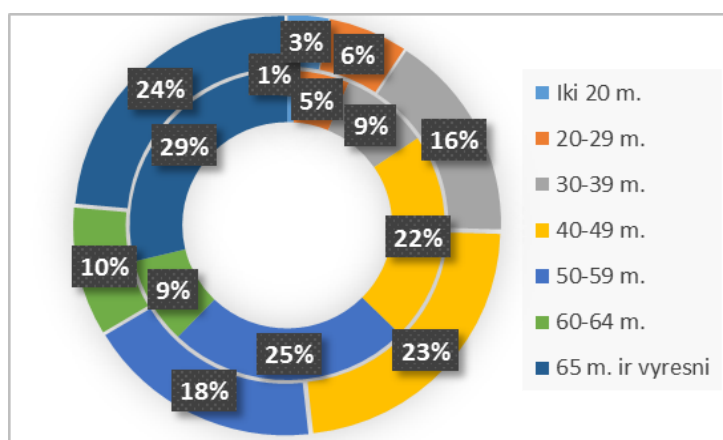
Specifinę žemės ūkio rinkos konjunktūrą geriausiai atspindi produktyvumo santykiniai rodikliai. Kuomet BVP dalis, sukuriama žemės ūkyje ir su juo susijusiuose sektoriuose 2009-2012 m. didėjo nuo 2,8 % iki 4,4 %, o darbuotojų skaičius žemės ūkio sektoriuje šiuo periodu mažėjo arba išliko pastovus, prieinama išvada, kad didėjo produktyvumas.

29 pav. Žemės ūkio pajamų dalis tenkanti vienam sąlyginiam darbuotojui 2005 – 2014 m. (2005 m. -100 %) (sudaryta pagal Eurostat, 2016c)

Vertinant pajamas tenkančias vienam sąlyginiam darbuotojui nesunku įvertinti darbo našumą, kuris Lietuvoje itin išaugo 2011 – 2012 m. viršindamas ES vidurkį (žr. 29 pav.). Sąjungoje našumas stabiliai augo beveik visu nagrinėjamu laikotarpiu ir šiuo metu 1,5 karto viršija 2005 m. lygį, tuo tarpu Lietuvoje darbo produktyvumas kito ne taip tolygiai ir 2012 m. pasiekęs viršūnę šiuo metu nusileido ir susilygino su ES vidurkiu. Taigi produktyvumas žemės ūkio sektoriuje nagrinėjamu laikotarpiu daugiausia buvo augantis, nepaisant pastarųjų metų sumažėjimo. Nuopelnus dėl žemės ūkio produktyvumo augimo galima skirti ūkių stambėjimui ir mechanizuotiems gamybos metodams, ko pasekoje stebima ūkių mažėjimo tendencija.

Grįžtant prie situacijos vertinimo kaimo vietovėse, kuriose gyvena pusė ES gyventojų pasiskirstę Sąjungos teritorijoje, užimančioje 90 % viso ploto. Palyginus su 7-tuoju dešimtmečiu, kuomet šešiose ES šalyse steigėjose buvo 6 milijonai ūkininkų, šiuo metu jų liko mažiau kaip pusė. Panaši situacija ir Lietuvoje, kurioje 85 % iš 65.000 km² sudaro kaimo vietovės, pastarosios skirstomos į žemės ūkio naudmenas ir miškus, o šių plotų savininkai klasifikuojami į ūkininkus ir žemės ūkio bendroves (ŽŪB). Nuo įstojimo į ES, stebimas gyventojų asmeninių ūkių mažėjimo ir ŽŪB skaičius didėjimo tendencijos. Per pastaruosius 8 metus ūkių skaičius sumažėjo daugiau nei trečdaliu, tai patvirtina 2003 m. ir 2010 m. visuotiniai žemės ūkio surašymų rezultatai. Nepaisant ūkių skaičiaus mažėjimo, vidutinis ūkio dydis augo ir palyginti su 2005 m., padidėjo 51,35 % ir 2013 m. sudarė 16,8 ha. Viena iš ūkių stambėjimo priežasčių yra restruktūrizacijos procesai, kuomet dalis vyresniojo amžiaus ūkininkų perduoda ūkius artimiesiems, pretenduojantiems į ES BŽŪP paramą, tokiu būdu ūkininkavimo įgūdžiai įgyjami ne iš knygų, bet perduodami iš kartos į kartą. Taigi BŽŪP paveikia ūkių struktūrą per vykdomas priemones, kadangi sudaromos sąlygos pasitraukti iš prekinės žemės ūkio gamybos bei skatinamas jaunųjų ūkininkų įsikūrimas, to pasekoje 37 % sumažėjo 65 m. ir vyresnių ūkininkų (žr. 30 pav.).

30 pav. Ūkininkų struktūrą pagal amžių 2005 m. (išorini ratas) ir 2013 m. (vidinis ratas) (sudaryta pagal VI Žemės ūkio informacijos ir kaimo verslo centras, 2014)

Daugumai jaunimo ūkininkavimas neatrodo patraukli veikla, dėl šios priežasties ūkininkų skaičius tiek Lietuvoje, tiek ES mažėja. Palyginus Lietuvoje vykusių ūkių surašymo duomenis, stebimos neigiamos tendencijos: jaunų, iki 20 m. amžiaus ūkininkų sumažėjo nuo 3 % iki 1 %. Tuo tarpu jaunųjų ūkininkų, t. y. ūkininkų, kuriems iki 40 m., skaičius 2013 m. išaugo, lyginant su 2005 m. ir sudarė 15 % visų šalies ūkininkų. 29 paveiksle 2013 m. ūkininkų struktūra pateikta vidiniame rate, kadangi jų skaičius sumažėjo 48 % ir sudarė 264,07 tūkst. Nepaisant Lietuvai skirtų ES BŽŪP lėšų poveikio ūkių struktūrai, šalyje išliko smulkių ūkių struktūra, lyginant su pagrindiniais ES valstybių ūkiais, kurie yra žymiai didesni, vidutinis ūkio dydis siekia 22 ha.

Lietuva yra viena iš šalių, kuriai pavyko efektyviausiai pasinaudoti ES teikiamomis galimybėmis, be to žemdirbių ir kaimo gyventojų gerovė yra svarbus sektorius šalyje, kadangi trečdalis piliečių gyvena kaime. Nepaisant numatomos ES žemės ūkio politikai skiriamų lėšų dalies mažėjimo biudžete, 2014 – 2020 m. programavimo laikotarpiu Lietuvai numatytas lėšų augimas, siekiant įgyvendinti lygiateisiškumo principą Sąjungoje. Apibendrintai Lietuvos ekonominę situaciją galima apibūdinti kaip nuolat besikeičiančią ir sugebančią prisitaikyti prie besikeičiančių rinkos sąlygų bei sugebančią pasinaudoti išorinėmis perspektyvomis. Po didžiausių nuostolių sukėlusios finansų krizės Lietuvos ekonominė situacija ganėtinai greitai atsitiesė, prie to daug prisidėjo žemės ūkis, kurio sukurta bendroji produkcijos vertė jau 2011 m. viršijo prieš krizinį lygį. Nepaisant to, kad žemės ūkio dalis valstybės BVP pastaruoju metu yra mažėjanti ir sudaro tik 3,2 %, tačiau efektas pasireiškia per eksportą ir jo apimčių didėjimą, 2015 m. žemės ūkio produktų eksportas sudarė net 17,43 % visos eksporto vertės. Lietuvoje žemės ūkyje ir su juo susijusiuose sektoriuose dirba kiek daugiau nei 9 % darbuotojų, kurių produktyvumas 2011 m. smarkiai viršijo, o pastaruoju metu šiek tiek sumažėjęs sutampa su ES vidurkiu. Vertinant ūkių struktūrą tik maža dalis ūkininkų yra jaunesniojo amžiaus, be to tik 15 % mažų bei vidutinių įmonių yra įsikūrusios kaimo vietovėse. Šioms pagrindinėms problemoms spręsti ES BŽŪP per 15 metų laikotarpį prie žemės ūkio ir kaimo plėtros prisidėjo beveik 9 mlrd. Eur, be to vyravusi II ramsčio dominavimas lėšų pasiskirstyme verčiasi aukštyn kojom ir vis daugiau Lietuvai skirtų BŽŪP lėšų atitinka I ramsčio tikslam įgyvendinti.

4.2. Lietuvai skirtų ES BŽŪP lėšų ir makroekonominių rodiklių sąveika

Išanalizavus Lietuvos ekonominius pokyčius šaliai skirtų ES BŽŪP lėšų kontekste, nustatyta, kad žemės ūkiui skirtų lėšų apimtis nuo pat įstojimo į ES laikotarpio pradžios, apimančios 11 metų laikotarpį, nuolat augo. Dėl šios priežasties prasminga įvertinti šių piniginių lėšų šalyje padidėjimo ir makroekonominių rodiklių, kurių tendencijomis vadovaujantis Lietuvos ekonomika įvardijama kaip auganti, ryšį, kurio kintamųjų nustatymui bei rastos įtakos įvertinimui atliekama porinė koreliacinė analizė. Koreliacijos koeficientų apskaičiavimui pasitelkti 11 metų duomenys, apimantys statistikos

departamento pateiktus 2005 - 2015 m. duomenis, bei ES Lietuvai skirtų BŽŪP lėšų retrospektyviniai duomenys, remiantis ES Komisijos pateikta informacija.

Analizuojant duomenis iškeliamos kelios prielaidos, visų pirma numatoma, kad atitinkamais metais gautos lėšos yra panaudojamos ekonomikoje tais pačiais metais ir į kitus metus nepersikelia. Nepaisant to izoliuoti ES žemės ūkio lėšų poveikį rodikliuose yra sunkiai įmanoma, tad vertinant ekonominius rodiklius buvo vadovautasi prielaida, kad kiti faktoriai nekinta. Skaičiuojami *Pirsono* koreliacijos koeficientai, kurie tarp Lietuvai skirtų BŽŪP lėšų ir BVP, infliacijos, nedarbo lygio bei kitų sudėtinių, bendrą visos šalies ekonominę būklę identifikuojančių, rodiklių pateikiami 2 lentelėje.

2 lentelė. Lietuvai skirtų ES BŽŪP lėšų ir makroekonominių šalies rodiklių koreliacijos koeficientai 2005 – 2015 m.

	BVP	BVP/1 gyventojui	Importas	Eksportas	Užsienio prekybos balansas	Gyventojų skaičius	Emigrantų skaičius	Infliacija	Nedarbo lygis
Koreliacijos koeficientas, R	0,874	0,913	0,841	0,915	0,629	-0,978	0,041	-0,556	0,494
P reikšmė	0,000	0,000	0,001	0,000	0,038	0,000	0,906	0,076	0,122

Atlikta Lietuvai skirtų BŽŪP lėšų bei makroekonominių rodiklių koreliacinių ryšių analizė leido įvertinti ryšius, kurie akivaizdžiai yra stiprūs su dauguma rodiklių. Stipriausias iš ryšių egzistuoja tarp Lietuvai skirtų BŽŪP lėšų ir BVP 1 gyventojui (0,913), šiek tiek mažesnis, tačiau ganėtina stiprus ryšys su BVP, galima teigti, kad tai susiklosčiusios gyventojų mažėjimo tendencijos pasekmė. BŽŪP lėšos, skirtos Lietuvai, turi sąsają su importui (0,841), tačiau ne tokių stiprių kaip su eksportu, kurio priklausomybės lygis 0,915.

Minėta žemės mažėjimo tendencija vyravo didėjančių Lietuvai skirtų BŽŪP lėšų metu, tad atvirkštinis ryšys tarp šių kintamųjų yra pastebimas, tačiau būtų neteisinga teigti, kad gyventojų mažėjimas yra ES politikos pasekmė, greičiau šalutinis šalyje susiformavęs reiškinys. Tarp Lietuvai skirtų BŽŪP lėšų ir infliacijos taip pat susiformavusi neigiama koreliacija, tačiau dėl didelių kainų kitimų ryšių stiprumas įvardijamas vidutiniu, nes yra šiek tiek didesnis nei 0,5. Koreliacija neegzistuoja arba yra itin silpna tarp Lietuvai skirtų BŽŪP lėšų ir emigrantų skaičiaus, silpnesnis nei tikėtasi ryšys egzistuoja su nedarbo lygiu (0,494), kadangi žemės ūkio ir su juo susijusiuose sektoriuose dirba tik kiek daugiau nei 9 % šalies užimtųjų, todėl politikos priemonėmis didinant darbingųjų asmenų skaičių arba jų gyvenimo kokybę, bendras Lietuvos nedarbo lygis mažėja lėčiau.

Vadovaujantis koreliacijos koeficientų reikšmėmis galima teigti, kad Lietuvai skirtų BŽŪP lėšų ryšiai su šalies makroekonominiais rodikliais yra skirtingo stiprumo, tačiau norint įsitikinti ar koreliacija – neatsitiktinis sutapimas, skaičiuojama p reikšmė. Taigi koreliacijos tarp kintamųjų yra

reikšmingos, nes analizės metu nustatyta p reikšmė visais atvejais yra mažesnė už 0,05, išskyrus emigrantų skaičių, infliacijos ir nedarbo lygį, šiems indikatoriams reikalinga išsamesnė priežastinių ryšių analizė. Siekiant giliau įvertinti žemės ūkio politikos lėšų poveikį ekonomikai, nagrinėjami specializuoti rodikliai, apibūdinantys situaciją Lietuvos žemės ūkio ir kaimo srityse (žr. 3 lent.).

3 lentelė. Lietuvai skirtų ES BŽŪP lėšų ir žemės ūkio rodiklių koreliacijos koeficientai šalyje 2005 - 2015 m.

	Bendroji žemės ūkio produkcija	Bendroji augalininkystės produkcija	Bendroji gyvulininkystės produkcija	Žemės ūkio importas	Žemės ūkio eksportas	Žemės ūkio užsienio prekybos balansas	Eksportuotas javų kiekis	Gyventojų skaičius kaime	Užimtieji žemės ūkyje	Samdomieji žemės ūkyje	Vidutinis mėnesinis darbo užmokestis šalyje	Vidutinis mėnesinis darbo užmokestis žemės ūkyje	Nedarbo lygis kaime
Koreliacijos koeficientas, R	0,843	0,852	0,737	0,924	0,950	0,955	0,801	-0,977	0,130	0,239	0,891	-0,055	0,700
P reikšmė	0,001	0,001	0,001	0,000	0,000	0,000	0,005	0,000	0,758	0,569	0,000	0,881	0,017

Atitinkamai kiekvienas makroekonominis rodiklis suskaidomas arba pakeičiamas smulkesniais, žemės ūkį ir situaciją kaimo vietovės apibūdinančiais parametrais. Stiprus tiesioginis ryšys tarp Lietuvai skirtų BŽŪP lėšų ir bendrosios žemės ūkio produkcijos (0,843), o augalininkystės sektoriuje dar 0,009 punktais didesnė. Normalus reiškinys – sąsaja su importu bei eksportu, ypač su pastaruoju, kuriam skiriamos eksporto subsidijos ir susiformuoja teigiama koreliacija (0,950). Labai panašaus atvirkštinio stiprumo ryšys kaip ir bendram gyventojų skaičiui, taip ir mažėjančiom gyventojų tendencijoms kaime, tai itin netikėtas reiškinys, nes politika naudodama kaimo plėtros programas skatina įmonių kūrimąsi, gyventojų skaičiaus augimą kaimo vietovėse. Taigi dideli emigracijos mąstai neaplenkė provincijų ir netgi žemės ūkio politikos naudojamos priemonės nesustabdė šio proceso.

Silpnas ryšys egzistuoja Lietuvai skirtas ES žemės ūkio politikos lėšas lyginant su užimtumo rodikliais žemės ūkyje, tačiau atsižvelgiant į p reikšmę, pasitikėti rezultatai būtų netikslinga. Atitinkama situacija ir su vidutiniu mėnesiniu darbo užmokesčiu žemės ūkyje, regresijos duomenimis didėjant BŽŪP išmokoms, vidutinis užmokestis mažėjo, atidžiau panagrinėjus duomenis, pastebimas šio rodiklių smukimas finansų krizės metu bei po jos, kas ir įtakojo tokią analizės išvadą. Nedarbo lygio žemės ūkyje bei Lietuvai skirtų BŽŪP lėšų ryšys įvardijamas kaip vidutinio stiprumo su reikšminga p reikšme. Palyginus nedarbo lygio šalyje ir kaimo vietovėse kitimą gauti tikslesni duomenys, nes ryšio stiprumas padidėjo nuo 0,494 iki 0,700. Kaip minėta Lietuvai skirtų BŽŪP lėšų dalies ryšys su infliacija yra prieštaringas, todėl išsamesniam infliacijos žemės ūkio sektoriuje vertinimui pasitelkti 2005 – 2015 m. augalininkystės bei gyvulininkystės produktų kainų duomenys (žr. 4 lent.).

4 lentelė. Lietuvai skirtų ES BŽŪP lėšų ir kainų žemės ūkyje koreliacijos koeficientai 2005 – 2015 m.

	Augalininkystės produktų supirkimo kainos										Gyvulių, jų produktų ir paukščių gyvojo svorio supirkimo kainos			
	Grūdai	Kviečiai	Rugiai	Miežiai	Kvietrugiai	Daržovės	Būbės	Vaisiai ir uogos	Pienas	Kiaušiniai	Galvijai	Kiaulės	Avys ir ožkos	Paukščiai
Koreliacijos koeficientas, R	0,612	0,614	0,411	0,524	0,559	0,177	-0,394	0,426	0,592	0,558	0,709	0,298	0,701	0,704
P reikšmė	0,046	0,044	0,209	0,098	0,074	0,618	0,23	0,191	0,056	0,075	0,15	0,373	0,016	0,016

Su šalies infliacijos lygiu Lietuvai skirtos BŽŪP lėšos turėjo pastebimą neigiamą ryšį, tačiau vertinant atskirų žemės ūkio produktų kainas nagrinėjamu laikotarpiu, daugiausia vyrauja teigiami ryšiai, identifikuojantys žemės ūkio produktų kainų augimą. Nepaisant to dėl didelių ir svyruojančių p reikšmių negalima aklaai vadovautis šia išvada. Lietuvai tenkančios BŽŪP lėšos yra kaip pasekmė šių svyravimų, kadangi ji užtikrina ūkininkams pakankamą pajamų lygį, apsaugantį juos nuo pokyčių rinkoje ir kainų svyravimų.

Pasitelkus koreliacinę analizę priimama išvada, jog tarp Lietuvos gaunamų lėšų iš BŽŪP ir makroekonominių šalies bei žemės ūkio sektoriaus rodiklių egzistuoja ryšys, dažniausiai pasireiškiantis stipria teigiama sąsaja. Naudinga išskirti stipriausiai susijusius rodiklius: BVP bei jo dalį skirtą 1 gyventojui, bendrąją žemės ūkio, tiek gyvulininkystės, tiek augalininkystės produkciją. Vieną iš stipriausių sąveikų Lietuvai skirtos BŽŪP lėšos turi su importo ir eksporto apimtimis. Teigiamo žemės ūkio politikos poveikio gyventojų skaičiui kaime nepastebėta, kadangi emigracija ir bendras gyventojų skaičiaus mažėjimas buvo žyme stipresnis. Apibendrinant duomenis visų pirma reikia atsižvelgti į tai, kad Lietuvai skirtos ES BŽŪP lėšos sudaro gana nedidelę įplaukiančių į ekonomiką lėšų dalį. Analizuoti rodikliai ne tik susiję su Lietuvai skirtomis BŽŪP lėšomis, tačiau tokie požymiai kaip BVP, nedarbas, infliacija ir kt. yra tarpusavyje priklausomi. Koreliacinė analizė suteikia galimybę nustatyti ryšio stiprumą ne tik tarp ES žemės ūkio politikos skirtų lėšų ir makroekonominių rodiklių, bet ir pačių indikatorių tarpusavio ryšius (3 PRIEDAS). Kaip minėta II darbo dalyje nedarbas, infliacija ir BVP yra tarpusavyje susiję, būtent ši prielaida nagrinėjama 5 lentelėje.

5 lentelė. Makroekonominių rodiklių tarpusavio ryšiai Lietuvoje 2005 - 2015 m.

		BVP	BVP/ gyv.	Importas	Eksportas	Gyventojų skaičius	Infliacija	Nedarbas
BVP	Koreliacijos koeficientas, R	1	,993	,940	,917	-,907	-,236	,133
	P reikšmė		,000	,000	,000	,000	,485	,698
BVP/ gyv.	Koreliacijos koeficientas, R	,993	1	,948	,947	-,948	-,340	,198
	P reikšmė	,000		,000	,000	,000	,306	,559

		BVP	BVP/ gyv.	Importas	Eksportas	Gyventojų skaičius	Infliacija	Nedarbas
Importas	Koreliacijos koeficientas, R	,940	,948	1	,971	-,899	-,302	,159
	P reikšmė	,000	,000		,000	,000	,366	,640
Eksportas	Koreliacijos koeficientas, R	,917	,947	,971	1	-,962	-,446	,338
	P reikšmė	,000	,000	,000		,000	,169	,309
Gyventojų skaičius	Koreliacijos koeficientas, R	-,907	-,948	-,899	-,962	1	,552	-,432
	P reikšmė	,000	,000	,000	,000		,078	,185
Infliacija	Koreliacijos koeficientas, R	-,236	-,340	-,302	-,446	,552	1	-,409
	P reikšmė	,485	,306	,366	,169	,078		,212
Nedarbas	Koreliacijos koeficientas, R	,133	,198	,159	,338	-,432	-,409	1
	P reikšmė	,698	,559	,640	,309	,185	,212	

Koreliacija apibūdina tiesinio priklausomybės ryšio tarp kintamųjų stiprumą, tad galima teigti, kad BVP stipriausiai priklausomas nuo importo (0,940), eksporto (0,917) bei gyventojų skaičiaus, tik neigiama priklausomybe, Lietuvoje net mažėjant gyventojų skaičiui buvo stebimas BVP augimas. Išvestinis BVP vienam gyventojui rodiklis yra dar glaudžiau susijęs su minėtais ekonominiais indikatoriais, todėl jis geriau atspindi ekonominę situaciją šalyje. Tuo tarpu stipraus ryšio tarp BVP, infliacijos ir nedarbo neužfiksuota, be to aukšta P reikšmė neleisėtų tinkamai to ryšio įvertinti. Šalies importas ir eksportas susiję stipriu teigiamu ryšiu, abu rodikliai nusako užsienio prekybos aktyvumą šalyje, reikia išskirti infliacijos ir nedarbo vidutinį neigiamą stiprumą, kurį identifikuoja koreliacijos koeficientas -0,409, šis ryšys yra prieštaringas, nes vadovaujantis teorijomis auganti infliacija turėtų didinti nedarbo lygį, o ne atvirkščiai. Labai tikėtina, kad prie pastarųjų tendencijų prisidėjo tyrimo laikotarpyje vyravusi finansų krizė, kuri neleidžia visiškai tiksliai įvertinti rodiklių tarpusavio ryšio.

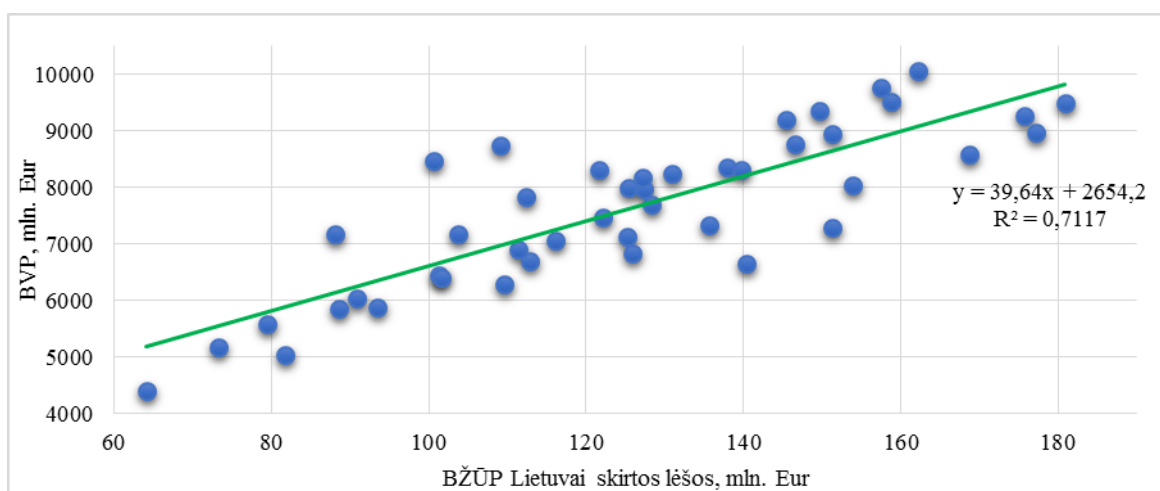
4.3. Lietuvai skirtų BŽŪP lėšų poveikio BVP prognozė

Įvertinus Lietuvai skirtų BŽŪP lėšų poveikį ekonominiams rodikliams bei išskyrus rodiklius, kuriuose geriausiai atsispindi žemės ūkio politikos poveikis, tikslinga nustatyti kaip iki 2020 m. numatytos lėšos paveiks Lietuvos ekonominę situaciją. Vieni iš stipriausių ryšių, nustatytų koreliacijos metodu egzistuoja tarp BŽŪP skirtų lėšų ir BVP, bendrosios žemės ūkio produkcijos, eksporto apimčių, tačiau nagrinėjant pastaruosius du rodiklius susidurta su sunkumu, kadangi siekiant atlikti tikslesnę analizę buvo nuspręsta remtis ketvirtiniais duomenimis, tačiau LR Statistikos departamente pateikti tik metiniai duomenys. Dėl šios priežasties toliau bus nagrinėtas Lietuvai skirtų BŽŪP lėšų ir BVP rodiklio priežastinis ryšys.

Atlikta koreliacinė analizė patvirtino prielaidą, kad Lietuvai skirtos ES žemės ūkio politikos lėšos turi įtakos BVP apimtims, gautas rezultatas įvertintas 0,874 reikšme. Tačiau vien pagal koreliacijos koeficiento dydį negalima daryti išvados, kad tarp šių atsitiktinių dydžių egzistuoja stochastinis ryšys, kuris remiasi skaičiais ir statistinėmis procedūromis. Tinkamai analizei atlikti

reikalinga nustatyti duomenų pasiskirstymą, todėl priimama prielaida, kad kintamųjų duomenys priskiriami intervalinei skalei, kurioje nepriklausomi kintamieji pasiskirstę pagal normalųjį skirstinį. Šią prielaidą patvirtina Kolmogorovo–Smirnovio testo rezultatai, kadangi gauta p reikšmė yra lygi 0,20 > 0,05, tad duomenims neprieštaruoja normalumo prielaidai.

Įvertinus tolydžių požymių reikšmių pasiskirstymo dėsnius bei Lietuvai skirtas BŽŪP lėšas ir BVP rodiklį įvardijus kaip nepriklausomus kintamuosius, galima naudoti parametrinius analizės metodus. Pasirinktas tinkamiausias - Stjudento t testas, kuriam atlikti naudojama imties statistika t, apskaičiuota pasirinktiems kintamiesiems: Lietuvai skirtų BŽŪP lėšų – 29,26, o BVP – 1374,91. Palyginama su kritine t reikšmė, apskaičiuota pagal Stjudento t skirstinį, koreliacijos koeficientų reikšmingumas tenkina sąlygą: $29,26 > 27,225$ ir $1374,91 > 36,705$, tad aptiktas ryšys tarp Lietuvai skirtų BŽŪP lėšų ir BVP yra reikšmingas. Žemiau pateikta tarpusavio priklausomybė tarp ES žemės ūkio politikos Lietuvai skirtų lėšų ir BVP, rezultatai gauti pasitelkus ketvirtinius kintamųjų duomenis, skirtus tikslesnei analizei ir priklausomybei įvertinti.

31 pav. Lietuvai skirtų BŽŪP lėšų ir BVP regresinė kreivė

Kadangi vienas iš labiausiai priklausomų ir ekonominį augimą apibūdinančių rodiklių yra BVP, todėl regresijos metodu nustatytas ryšio pobūdis ir aprašyta priklausomojo kintamojo vidutinių reikšmių priklausomybė. Ši analizė leidžia teigti, kad Lietuvos žemės ūkiui ir kaimo plėtrai skirtos ir įsisavintos lėšos prisideda prie BVP augimo. Žinant iki 2020 m. Lietuvos žemės ūkiui skiriamas BŽŪP lėšas, nustatoma trendo projekcija. Ateinančius 4 metus Lietuvos BVP turėtų išlaikyti augimo tendencijas, prie to prisidės šaliai skirtos BŽŪP lėšos. Regresinės analizės metodu gauta priklausomybės išraišką, nusakanti kiek vidutiniškai per ketvirtį prie Lietuvos ekonomikos augimo prisideda ES lėšos žemės ūkiui: $BVP = 39,64x + 2654,2$, kur x yra Lietuvai skirtos BŽŪP lėšos. Atkreiptinas dėmesys, kad apibrėžtumo koeficientas $R^2 = 0,7117$, modelis paaiškina 71,17% BVP reikšmių sklaidos. Pagal regresijos duomenis 1 ES BŽŪP euras Lietuvos ekonomikai duoda daug didesnę efektą, prilygstantį beveik 40 EUR. Atsižvelgiant į trendo projekciją Lietuvos BVP iki 2020 m.

kasmet augs vidutiniškai po 2,5 % – 3 %. Prie šio augimo prisidės BŽŪP skatinamųjų priemonių veikiamo maisto sektoriaus raida, atsižvelgiant į 2012 m. gautą rekordinį derlių, artimiausiu metu šio sektoriaus pridėtinė vertė šiek tiek sumažės, bet iki 2020 m. turėtų atsigauti ir viršyti dabartinį lygį. Taigi numatomas sparti maisto sektoriaus plėtra, kurios dėka paskutiniaisiais metais BVP perkops 40 mlrd. Eur.

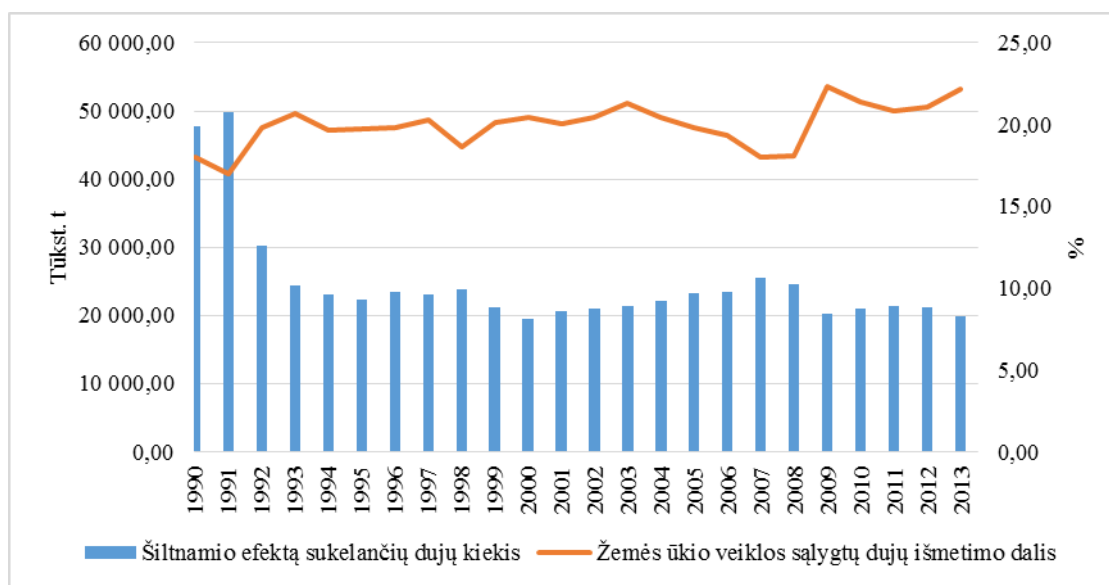
Didelė tikimybė, kad ateityje Lietuvos ir ES žemės ūkis susidurs su galimybėmis, kurias suteiks jau kuris laikas vykstančios derybos dėl EU ir JAV prekybos ir investicijų sutarties (*Transatlantic Trade and Investment Partnership*). Labai tikėtina, kad jei susitarimas įvyks jis stipriai paveiks žemės ūkio sektorių, atsivėrusios naujos prekybos kryptys paliestų ir Lietuvos rinką. Tačiau iki susitarimo būtina suderinti bendrus maisto saugos, GMO ir kitus standartus, apimančius žemės ūkio ir maisto produkciją, nes nepaisant to, kad sutartis naudinga abiem pusėms, tačiau maisto ir žemės ūkio srityse ji kur kas naudingesnė Jungtinėms Valstijoms, nes ūkiai yra didesni, našesni, jų apyvartos didesnės, energija pigesnė, kas nulemia mažesnes produktų kainas. ES įstatymai dėl GMO priimti dešimtojo dešimtmečio pradžioje ir nuolatos tobulinami, šiuo metu kiekviena valstybė sprendimus dėl GMO priima pati, tačiau ateityje turėtų būti sukurtos bendros taisyklės dėl GMO produktų naudojimo žemės ūkyje.

Nustatytas teigiamas Lietuvai skirtų ES BŽŪP lėšų poveikis turi ir neigiamų pusių, kurias kiekybiškai įvertinti yra sudėtingiau. Visų pirma BŽŪP ir jos taikomos priemonės kritikuojamos dėl didelės lėšų koncentracijos, tačiau 2005 m. ES skirtos lėšos BŽŪP sudarė mažiau nei pusę Vokietijos skiriamų lėšų socialinei gerovei, o nuo kiekvieno ES piliečio šiai politikai tenka po maždaug 10,00 Eur, tad kažin ar tai didelė kaina už kokybišką, sveiką kasdienį maistą ant stalo ir gyvybingą kraštovaizdį. BŽŪP I ramsčio lėšos yra negražintinos ir skiriamos tik atitikus tam tikrus reikalavimus, tačiau didžiąją jų dalį nuo 1992 m. sudaro tiesioginės išmokos, kurios iškraipo kainas ir išderina rinką, suteikiant išskirtines sąlygas išmokas gaunantiems subjektams. Be to šį ramstį sudaro ir eksporto subsidijos, kurios yra kritikuojamas Pasaulio prekybos organizacijos, kadangi sukuriama išskirtinės sąlygos eksportuotojams ne vietiniu, o tarptautiniu mastu, tačiau šių subsidijų atsisakoma, Lietuvoje jos nebeteikiamos nuo 2013 m. Sudėtinga įgyvendinti laisvos rinkos siekį žemės ūkyje, kuriame ūkininkams garantuojamas padorus pragyvenimo lygis, Europos Parlamento Žaliųjų (Europos laisvojo aljanso) bendra-pirmininkės Rebeka Harms (Mano Ūkis, 2016) teigimu žemdirbių rėmimas tiesioginėmis išmokomis už plotus yra klaidinga ES politika, nes yra išaugusi stambiųjų žemvaldžių galia, jie pasinaudoja didžiąją išmokų dalimi. Vyraujant stambiems ūkiams didesnė tikimybė, kad pereiti prie darnaus ūkininkavimo bus sudėtingiau, nes kuo sparčiau augs ir vystosi pasaulio, įskaitant ir Europos ekonomika, tuo daugiau atsigręžiama į gamtą, netgi naujausioje mokslinėje literatūroje skiriamas vis didesnis dėmesys poveikiui aplinkai. Kaip pavyzdį galima pateikti Staveren (2015)

išskiriamus du kintamuosius, tai išteklių kiekis sunaudotas ekonomikoje ir to sunaudojimo pasekmės gamtai.

ES BŽŪP prioritetuose didelis dėmesys skiriamas gamtosagai akcentuojant našumą ir inovacijas žemės ūkyje. Nepaisant to, kad politikos pradžioje buvo skatinama gamyba, tačiau susiformavus produktų pertekliui pagrindiniai uždaviniai buvo pakeisti ir šiuo metu politikos priemonėmis stengiamasi padėti ūkininkauti taip, kad būtų išskiriama mažiau šiltnamio efektą sukuriančių dujų, taikyti aplinką tausojančius ūkininkavimo metodus, laikytis visuomenės sveikatos, aplinkos ir gyvūnų gerovės reikalavimų. Taip pat skatinama gaminti ir parduoti regiono tradicinius gaminius, veiksmingiau išnaudoti miškus ir miškingas vietas, bei rasti alternatyvių ūkyje pagaminamų produktų vartojimų būdų, pavyzdžiui, kosmetikos ar medicinos sektoriuose.

Kaip ir daugelis ekonominių sektorių, žemės ūkio veikla sąlygoja šiltnamio efektą sukeliančių dujų išmetimą į atmosferą. ES 2013 m. dėl vykdomos žemės ūkio veiklos susiformavo 469 mln. t CO₂, tai sudarė 10,3 % visos emisijos, nagrinėjant duomenis valstybių narių lygmenyje, būtina išskirti didžiausias šalis: Prancūzija, Vokietija ir Didžioji Britanija, kurių išmetamųjų dujų kiekis sudaro 45 % visos ES emisijos. To tarpu pagal santykinę žemės ūkio veikloje šiltnamio efektą sukeliančių dujų išmetamą kiekį pirmauja Airija (30,7 %), nedaug atsilieka Lietuva, rodiklis siekia 22,2 % (žr. 32 pav.) ir Latvija (20,1 %).

32 pav. Šiltnamio efektą sukeliančių dujų žemės ūkyje dalis bendroje Lietuvos emisijoje 1990-2013 m. (sudaryta pagal Eurostat, 2016e)

Nepaisant smarkaus šiltnamio efektą sukeliančių dujų emisijos Lietuvoje sumažėjimo 1991 m., nuo 2000 m. buvo stebimas šio rodiklio didėjimas iki pat 2007 m. Tuo metu žemės ūkio veikloje išmetamų dujų kiekis kito ne taip žymiai, ir pastaruoju metu šis rodiklis linkęs augti. Atsižvelgiant į ES mažėjančias žemės ūkio dalies dujų emisijoje tendencijas, kuomet 1990 – 2013 m. periodu CO₂ ir kitų šiltnamio efektą sukeliančių dujų kiekis iš žemės ūkio veiklos ES sumažėjo 24 %, Lietuvai yra kur

pasitempti. Viena iš priežasčių yra visuomenės ir ūkininkų požiūris į tvarų ūkininkavimą, kuris yra klaidingai tapatinamas su aplinkosauga. Tvarumas apima daugiau sričių, be aplinkos saugojimo ir žmogų, jo ekonominius interesus, socialinę gerovę, siekiant pusiausvyros visose srityse. Svarbu paminėti, kad didžiąją dalį ES BŽŪP I ramsčio sudarančios tiesioginės išmokos sulaukia kritikos kaip neskatinančios sparčių gyvenimo kokybės pokyčių kaime, mažai prisideda prie tvarumo, todėl yra aspektų kuriuos būtų galima tobulinti I ramstį, kuris turėtų būti grindžiamas mintimi: „ką gauni iš tėvų, priimk, gausink ir rūpinkis, kad galėtum perduoti kitai kartai.“

ES išreiškė susirūpinimą šiais aspektais įsipareigodama iki 2020 m. įgyvendinti vieną iš penkių *Europa 2020* tikslų, apimančių klimato kaitą ir energetiką. Mažesne ar didesne dalimi kiekviena valstybė prisideda prie tikslų pasiekimo, 2013 m. duomenimis nacionalinių siekių programoje Europa 2020 Lietuva viršijo energijos iš atsinaujinančių šaltinių tikslą pasiekimo tikslą 3 %, tačiau dar labai reikia pasitempti norint iki 2020 m. sumažinti šiltnamio efektą sukeliančių dujų kiekį ir padidinti energijos vartojimo efektyvumą (žr. 6 lent.).

6 lentelė. Lietuvos indėlis siekiant *Europa 2020* klimato kaitos ir energetikos tikslo (Eurostat, 2016d)

	Tikslas	Įvertinimas'2013
<i>Šiltnamio efektą sukeliančių dujų kiekis</i>	-20 %	+ 15 %
<i>Energija iš atsinaujinančiųjų šaltinių</i>	20 %	23 %
<i>Energijos vartojimo efektyvumas</i>	20 %	1,14 %

Atsižvelgiant į tvarumą, ekologiją ir darną ateityje ūkininkai turės gaminti daugiau ir mažesnėmis sąnaudomis, tačiau susiduriama su kita problema - užimtųjų skaičių žemės ūkyje ir su juo susijusiuose sektoriuose mažėjimas. Nepalankių demografinių aplinkybių, apimančių gyventojų skaičiaus Lietuvoje mažėjimą, išvengti nepavyks ir jos neaplenks Lietuvos kaimo, atsižvelgiant į išnagrinėtas tendencijas manoma, kad gyventojų dėl natūralios kaitos ir emigracijos sumažės vidutiniškai po 1 %, tam įtakos turi ir produktyvumo didėjimas, leidžiantis sumažinti darbuotojų skaičių ūkiuose. Nepaisant to, kad paskutiniaisiais metais stebimos nedarbo lygio kaime mažėjimo tendencijos, šis dydis vis tik smarkiai viršija nedarbą mieste ir didina bendrą nedarbingumo rodiklį šalyje. Su nedarbu glaudžiai susijusios vidutinės gyventojų pajamos kaime, kurios tikimasi augti dėl gana stebėti greito po krizinio atsigavimo. Nagrinėjant programavimo laikotarpį iki 2020 m. reikia sugrįžti prie BŽŪP struktūros, per šį laikotarpį II ramsčiui skirtomis lėšomis planuojama paremti arti 8000 mažų ir vidutinio dydžio ūkių, sukurti netoli 2000 naujų darbo vietų, tai savo ruožtu didins ekonominę gerovę šalyje mažinant nedarbą ir didinant sukuriama vertę žemės ūkyje ir kaimo vietovėse.

Tuo pat metu II-uoju ramsčių remiami projektai turi griežta priežiūros laikotarpį ir įsipareigojimus, kuriuos dažnai sudėtinga pasiekti. Kaip pavyzdį galima pateikti gerai žinomas Šiaulių ar Panevėžio sporto arenas, kurioms kyla rimtų iššūkių, kadangi vyrauja jau minėta gyventojų

mažėjimo tendencija. Pastaroji paliečia ir kitus projektus, apimančius daugiabučių atnaujinimą, vis daugiau diskutuojama ar bus kam gyventi šiose investicijų reikalaujančiuose pastatuose, adekvati situacija ir su ūkininkais, fiziniais ir juridiniais asmenimis, kurie gavę paramą iš ES BŽŪP turi užtikrinti atitinkamą lėšų grąžą mažiausiai 5 metus po projekto įgyvendinimo. Kiekvienas investuotas euras privalo nešti naudą, sukurti tam tikrą pridėtinę vertę, ypač dėl to, kad ES šalių ūkininkams skiriama parama naujuoju finansiniu periodu mažėja. Galiausiai II ramstyje teikiamomis galimybėmis pasinaudoti gali ne visi norintys, tad iškreipiamos natūralios rinkos sąlygos, skiriant paramą konkrečiai įmonei ar kitam rinkos subjektui, jam sukuriamos palankesnės sąlygos atsižvelgiant į paramos negaunančius subjektus. Nepaisant to reformuotos žemės ūkio politikos tikslai ateityje bus pritaikyti prie rinkos konjunktūros, 2014 – 2020 m. programavimo laikotarpiu politika taps žalesnė, skaidresnė ir darnesnė, tam reikės pasitelkti ES biudžeto dalį, apimančią 373,2 bln. Eur.

IŠVADOS

1. Žemės ūkio sektorius vykdo svarbias ekonomines, socialines ir aplinkosaugines funkcijas, todėl normalu, kad karų nuniokotoje Europoje buvo siekiama užtikrinti pakankamą maisto kiekį už prieinamas kainas. Tam pasitarnavo bendroji žemės ūkio politika, kuriai pradžioje skiriamos lėšos sudarė 70 % ES biudžeto, šiuo metu šių lėšų dalis sumažėjusi iki 40 %, o ateityje numatant tolesnes mažėjimo tendencijas svarbu atkreipti dėmesį kokios įtakos tai turės šalims narėms.
2. ES BŽŪP vaidina svarbų vaidmenį užtikrinant nuolatinį stabilų kainų maisto tiekimą vartotojams, o ūkininkams nuolatinės bent minimalias pajamas, nepriklausomas nuo klimato pokyčių. Tai griežtai reglamentuota ir integruota Sąjungos protekcionistinė priemonė, šiuo metu labiausiai besiorientuojanti į gyvūnų gerovę, maisto saugą, kokybę ir aplinkos išsaugojimą ateities kartoms.
3. Pagal prioritetus ir tikslus BŽŪP skirstoma į du ramsčius: pirmasis, apimantis tiesiogines išmokas ūkininkams ir rinkos reguliavimo priemonės yra orientuotas į ūkininkus, o antrasis skatina žemės ūkio konkurencingumą, aplinkosaugos ir kaimo ekonomikos diversifikavimą bei specialiomis priemonėmis didina socialinio gyvenimo aktyvumą kaimo vietovėse. Nepaisant to, kad nuo 2000 m. suformuotas II ramstis buvo kaip pagalbinis I – aš, tačiau vėliau buvo atsižvelgta į alternatyvias veiklas kaime ir gyvenimo kokybės jame gerinimą. Per 50 m. gyvavimo laikotarpį įgyvendintos 4 ES žemės ūkio politika reformos tik įrodo, jog BŽŪP yra dinamiška ir paslanki, prisitaikanti ne tik prie ekonominių, bet ir vartotojų poreikių pasikeitimų.
4. ES BŽŪP yra vienas iš veiksnių įtakančių trijų pagrindinių makroekonominių rodiklių pokyčius, kadangi teikiama finansinė pagalba ūkininkams, skatina ne tik sėkmingai dirbti žemę, bet tuo pačiu ir kurti papildomas darbo vietas kaime, siekiant išsaugoti kraštovaizdį įgyvendinti kaimo paveldo projektus ir daugelį kitų uždavinių, kurie tiesiogiai arba netiesiogiai susiję su ūkininkavimu ir kaimo ekonomika. Ūkininkų gaunamos išmokos didina pinigų pasiūlą šalyje, be to pasinaudojant paramos teikimo galimybėmis susiformuoja didesnių prekių ir paslaugų kainų tendencijos. BŽŪP priemonės paveikia bedarbių skaičių šalyje, pradedant tiesioginių išmokų garantavimu, kuomet smarkiai padaugėja ūkininkų, ir baigiant naujų įmonių ir darbo vietų kūrimu. Taigi BŽŪP mažina nedarbą ir gerina ekonomikos situaciją šalyje, tai atsispindi BVP rodiklyje, kuomet per modernizuojamą technologinę bazę ūkininkai skatinami įsigyti naujos, modernios, aplinkai draugiškos technikos, tuo pačiu per I ramsčio priemones garantuojamos ūkininkų pajamos ir jie yra linkę tas lėšas išleisti fiziologiniams ir ūkio poreikiams.
5. Efektyvus ir prasmingas ES žemės ūkio politikos lėšų panaudojimas skatina žemės ūkio ir kaimo konkurencingumą ir taip prisideda prie Lietuvos ekonominio augimo. Nepaisant to, kad Lietuva ES priskiriama prie mažųjų valstybių, vertinant pagal populiaciją, tačiau vidutiniškai vienam Lietuvos gyventojui tenkančios BŽŪP lėšos yra vienos didžiausių Sąjungoje. Nuo 2005 m.

Lietuvos BVP nuolat augo, po finansų krizės žemės ūkis smarkiai prisidėjo prie ekonomikos atsigavimo, kadangi šiame sektoriuje sukurta bendroji produkcijos vertė jau 2011 m. viršijo prieš krizinį lygį. Be to BŽŪP lėšos nagrinėjamu laikotarpiu didino darbuotojų skaičių žemės ūkyje ir su juo susijusiuose sektoriuose, kuriame darbuotojų produktyvumas 2011 m. smarkiai viršijo, o pastaruosiu metu šiek tiek sumažėjęs sutampa su ES vidurkiu. Atlikta koreliacinė analizė patvirtino įtarimus, kad ES BŽŪP lėšos yra Lietuvos ekonominio augimo veiksnys, stipriausias ryšys aptiktas tarp Lietuvai skirtų BŽŪP lėšų ir BVP, šiek tiek mažesnis, tačiau reikšmingas su eksportu. Tarp tyrimo objekto ir kainų pokyčių nerasta reikšmingų ir patikimų ryšių, atitinkama situacija ir su nedarbo lygiu, kuomet regresinės analizės metu nustatytas silpnesnis nei tikėtasi ryšys.

6. Lietuvai skirtos BŽŪP lėšos ne tik užtikrina ūkininkams atitinkamą pragyvenimo lygį, tačiau ir padeda suinteresuotiems asmenims, tokiems kaip mažos ir vidutinės įmonės kaimo vietovėse ar kaimo gyventojai, investuoti, restruktūrizuoti, atnaujinti gamybinį potencialą ir vystyti paslaugų sektorių, kuomet investicijos be ES paramos neįmanomos. Vertinant Lietuvos ekonomines prognozes iki 2020 m. planuojama, kad BVP sudarys daugiau 40 mlrd. Eur, prie to prisidės BŽŪP skirtos lėšos, kurių 1 Eur duoda 40 kartu didesnę impulsą ekonomikos augimui.

REKOMENDACIJOS

1. Lietuvoje susiformavus nepalankei ūkininkų amžiaus struktūrai, naudinga stiprinti mažų šeimos ūkių dinamiškumą. Dėl didelės vyresniojo amžiaus ūkininkų grupės kyla grėsmė, kad jiems pasitraukus iš ūkininkavimo veiklos taps sudėtingiau spręsti kaimo vietovių problemas, viena iš galimybių tobulinti jaunųjų ūkininkų įsitvirtinimą, lengvinant paramos gavimo sąlygas pagal II ramstį, bei didinant jaunajam ūkininkui tenkančias išmokas pagal I ramstį.
2. ES susiformavusi stambių ūkių tendencija didina turtinę diferenciaciją tarp mažų ir didelių ūkių, vienas iš būdų šeimos, smulkiems ūkiams konkuruoti yra kooperatyvų ir gamintojų grupių kūrimas, padėsiantis parduoti produkciją kainomis, užsitikrinančiomis didesnes pajamas. Be to, kooperacija būtų naudinga mokslinių tyrimų ir gerosios praktikos kūrimui, kadangi būtų galima kurti inovacijų partnerystės iniciatyvas, kuriomis suinteresuoti subjektai, įskaitant ūkininkus, patarėjus, verslo įmones, mokslininkų grupes, galėtų komunikuoti ir dalintis gerąją praktika kaip būtų galima pasiekti geresnį efektyvumą optimaliomis sąlygomis. Taigi partnerystė tarp suinteresuotų asmenų bei konsultaciniai centrai yra ne tokia akivaizdi paskata tobulėti kaip parama ar išmokos, tačiau neabejotinai vertinga pagalba siekiant tobulinti žemės ūkio sektorių.
3. Viena iš pagrindinių žemės ūkio sektoriaus pridėtinės vertės ir pajamų augimo galimybių yra didinti produktyvumą, iki stojimo į ES Lietuvoje žemės ūkio sektorius buvo keletą metų iš eilės smunkantis, o pasinaudojus BŽŪP teikiamomis galimybėmis žemės ūkio bendroji produkcija kasmet didėjo. Taigi ES BŽŪP skirtos lėšos ir nacionalinės paramos poveikis žemės ūkiui buvo tikslingas, tačiau siekiant nesustoti ir toliau auginti žemės ūkio sektorių reikia skatinti ūkius didinti produktyvumą, tai ne tik pakankamų pajamų palaikymas, tačiau ir inovacijų, technologinės bazės atnaujinimas, ūkio modernizavimas, ko pasėkoje gerės produkcijos kokybė ir produktyvumo augimas. Kita alternatyva didinti pridėtinę vertę ir pajamas žemės ūkyje yra išnaudoti ir plėtoti galimybes kitoms ne žemės ūkio veikloms kaime, t. y. žemės ūkio produkcijos gamintojams verstis papildoma veikla.

LITERATŪROS SĄRAŠAS

1. Adomynienė, I. (2014) Europos Sąjungos struktūrinės paramos panaudojimo vertinimas. [žiūrėta 2016-01-29]. Prieiga per internetą: http://www.esparama.lt/c/document_library/get_file?uuid=8223b608-0be6-477d-9144-a0693f0b5aa7&groupId=19002.
2. Agriculture and Rural Development. (2015). EU agriculture spending focused on results. [žiūrėta 2016-01-29]. Prieiga per internetą: http://ec.europa.eu/agriculture/cap-funding/pdf/cap-spending-09-2015_en.pdf.
3. Andrulevičiūtė, V. (2015) Baigsis pinigų upė iš Europos: kaip atrodys Lietuva? [žiūrėta 2016-01-25]. Prieiga per internetą: <http://www.delfi.lt/verslas/verslas/baigsis-pinigu-upe-is-europos-kaip-atrodys-lietuva.d?id=67898050>.
4. ARC 2020 (2013) CAP and Rural Development Policy reform deal for 2014-2020. [žiūrėta 2016-05-02]. Prieiga per internetą: <http://www.arc2020.eu/wp-content/uploads/2013/09/ARC-Toolkit-21.pdf>.
5. Baltic News Service. (2015). Vokietijos ūkininkų finansinė padėtis „drastiškai blogėja“. [žiūrėta 2016-01-25]. Prieiga per internetą: <http://manoukis.lt/naujienos/pasaulyje/21361-vokietijos-ukininku-finansine-padetis-drastiskai-blogeja->.
6. Barry, F., Bradley, J., Hannan, A. (2001). The single Market, the Structural Funds and Ireland's Recent Economic Growth. [žiūrėta 2016-04-03]. Prieiga per internetą: <http://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1111/1468-5965.00302/pdf>.
7. Beržinskienė, D., Būdvytytė-Gudeliene, A. (2010). Ilgalaikio nedarbo dinamika ekonominio nuosmukio sąlygomis./ Ekonomika ir vadyba: aktualijos ir perspektyvos. Šiauliai: Šiaulių universitetas, 1 (17), p. 15-24. – ISSN 1648-9098. [žiūrėta 2016-04-02]. Prieiga per internetą: http://vddb.library.lt/fedora/get/LT-eLABa-0001:J.04~2010~ISSN_1648-9098.N_1_17.PG_15-24/DS.002.0.01.ARTIC.
8. BNS. (2015). Dėl ES paramos Lietuvą siūloma suskirstyti į du regionus – sostinės ir likusios dalies. [žiūrėta 2016-01-25]. Prieiga per internetą: <http://www.alfa.lt/straipsnis/49958161/del-es-paramos-lietuva-siuloma-suskirstyti-i-du-regionus-sostines-ir-likusios-dalies>.
9. Brazdžius, D. (2014). ES paramos reikšmė Lietuvos ekonomikai. [žiūrėta 2016-01-30]. Prieiga per internetą: <http://vz.lt/archive/blog/2014/7/24/es-paramos-reiksme-liuovos-ekonomikai#ixzz3xIhPrf1A>.
10. Čiegis, R. (2012). Makroekonomika. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla. ISBN 978-609-459-022-1.
11. Daly, M., C., Fernald, J., Jorda, O., Nechio, F. (2014). Interpreting Deviations from Okun's Law. [žiūrėta 2016-04-03]. Prieiga per internetą: <http://www.frbsf.org/economic-research/publications/economic-letter/2014/april/okun-law-deviation-unemployment-recession/>.
12. Davulis, G. (2009). Ekonomikos teorija. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas. ISBN 978-9955-19-112-4.
13. Debating Europe. (2016). Arguments for and against the Common Agricultural Policy. [žiūrėta 2016-01-25]. Prieiga per internetą: <http://www.debatingeurope.eu/focus/arguments-for-and-against-the-common-agricultural-policy/>.
14. Destatis statistisches Bundesamt. (2013). Lithuania. [žiūrėta 2015-12-11]. Prieiga per internetą: <https://www.destatis.de/EN/FactsFigures/CountriesRegions/InternationalStatistics/Country/Europe/Lithuania.html>.
15. Dudzevičiūtė, G. (2015). Ekonomikos plėtros pagrindai. Mokomoji knyga. [žiūrėta 2016-01-25]. Prieiga per internetą: http://www.lka.lt/download/27735/knyga%20ekonomikos%20pletros%20pagrindai_internetui.pdf.
16. Dumčiuvienė, D. (2010). Europos ekonominė integracija. Kaunas: Technologija. ISBN 978-9955-25-889-6.
17. Europa.eu. (2016a). Plotas ir gyventojų skaičius. [žiūrėta 2016-01-03]. Prieiga per internet: http://europa.eu/about-eu/facts-figures/living/index_lt.htm.
18. Europa.eu. (2016b). ISO kodai ir kalbinių versijų sąrašas. [žiūrėta 2016-01-03]. Prieiga per internet: <http://publications.europa.eu/code/lt/lt-370200.htm>.

19. European Commission. (2013a). Europeans, Agriculture and the Common Agricultural Policy (CAP). [žiūrėta 2016-01-25]. Prieiga per internetą: <http://ec.europa.eu/COMMFrontOffice/PublicOpinion/index.cfm/Survey/getSurveyDetail/instruments/SPECIAL/yearFrom/2013/yearTo/2014/search/cap/surveyKy/1081>.
20. European Commission. (2013b). Multiannual Financial Framework 2014-2020 and the financing of the CAP. [žiūrėta 2016-02-11]. Prieiga per internetą: http://ec.europa.eu/agriculture/cap-funding/budget/mff-2014-2020/mff-figures-and-cap_en.pdf.
21. European Commission. (2014a). Policy Overview 2014-2020. [žiūrėta 2016-01-25]. Prieiga per internetą: http://enrd.ec.europa.eu/enrd-static/policy-in-action/cap-towards-2020/rdp-programming-2014-2020/policy-overview/en/policy-overview_en.html.
22. European Commission. (2014b). Lithuania and the CAP. [žiūrėta 2015-12-11]. Prieiga per internetą: http://ec.europa.eu/agriculture/policy-perspectives/policy-briefs/enlargement/lt_en.pdf.
23. European Commission. (2015a). Report on the Results of the Evaluation of the School Fruit and Vegetables and School Milk Schemes against the Principles of Subsidiarity, Proportionality and Better Regulation. [žiūrėta 2016-03-25]. Prieiga per internetą: http://ec.europa.eu/agriculture/school-scheme/assessment/final-report_en.pdf.
24. European Commission. (2015b). The history of the CAP. [žiūrėta 2016-01-25]. Prieiga per internetą: http://ec.europa.eu/agriculture/cap-history/index_en.htm.
25. European Commission. (2016). Member States Factsheets European Union. [žiūrėta 2016-04-24]. Prieiga per internetą: http://ec.europa.eu/agriculture/statistics/factsheets/pdf/eu_en.pdf.
26. European Network for Rural Development. (2015). Rural Development priorities 2014-2020. [žiūrėta 2016-04-03]. Prieiga per internetą: <http://groupebrugues.eu/sites/default/files/publications/downloads/publi-enrd-brochure01-2015.pdf>.
27. European Network for Rural Development. (2016). Rural responses to challenges in Europe. [žiūrėta 2016-04-03]. Prieiga per internetą: <http://enrd.ec.europa.eu/sites/enrd/files/publi-enrd-rr-21-2016-en.pdf>.
28. Europos Komisija. (2013). Pagal 2014–2020 m. ES biudžeto programą į Europos ateitį bus investuota vienas trilijonas eurų. [žiūrėta 2016-01-25]. Prieiga per internetą: http://europa.eu/rapid/press-release_IP-13-1096_lt.htm.
29. Europos Komisija. (2014). Apie Europos Sąjungos politiką. Žemės ūkis. Komunikacijos generalinis direktoratas. [žiūrėta 2016-01-25]. Prieiga per internetą: http://europa.eu/pol/pdf/flipbook/lt/agriculture_lt.pdf.
30. Europos Parlamentas. (2011). BVP ir kiti rodikliai pažangai kintančiame pasaulyje vertinti. [žiūrėta 2016-04-02]. Prieiga per internetą: <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//NONSGML+TA+P7-TA-2011-0264+0+DOC+PDF+V0//LT>.
31. Europos Parlamentas. (2015). Kiekybinis skatinimas: kaip jis veikia ir kam jo reikia? [žiūrėta 2016-04-02]. Prieiga per internetą: <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//TEXT+IM-PRESS+20150320STO36308+0+DOC+XML+V0//LT>.
32. Europos Vadovų Taryba. (2015). Bendros žemės ūkio politikos reforma. [žiūrėta 2016-01-25]. Prieiga per internetą: <http://www.consilium.europa.eu/lt/policies/cap-reform/>.
33. Eurostat. (2015). Facts and figures on agriculture in the European Union. [žiūrėta 2016-01-03]. Prieiga per internetą: <http://ec.europa.eu/eurostat/documents/%202995521/6641155/5-20022015-BP-EN.pdf>.
34. Eurostat. (2016a). Gross value added and income by industry. [žiūrėta 2016-01-03]. Prieiga per internetą: <http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do>.
35. Eurostat. (2016b). Employment. [žiūrėta 2016-04-18]. Prieiga per internetą: <http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do>.
36. Eurostat. (2016c). Labour productivity per hour worked. [žiūrėta 2016-04-18]. Prieiga per internetą: <http://ec.europa.eu/eurostat/tgm/table.do?tab=table&init=1&language=en&pcode=tsdec310&plugin=1>
37. Eurostat. (2016d). Europa 2020. [žiūrėta 2016-04-18]. Prieiga per internetą: <http://ec.europa.eu/eurostat/web/europe-2020-indicators/statistics-illustrated>.
38. Eurostat. (2016e). Greenhouse Gas Emissions. [žiūrėta 2016-05-06]. Prieiga per internetą: <http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/submitViewTableAction.do#>.

39. Fermer. (2015). Švedas T. Magnusonas sieks pataisyti ES žemės ūkio politiką. [žiūrėta 2016-01-25]. Prieiga per internetą: <http://fermer.lt/svedas-t-magnusonas-sieks-pataisyti-es-zemes-ukio-politika/>.
40. Finansų ministerija. (2014). Lietuvos Respublikos Partnerystės sutarties ir 2014-2020 m. ES fondų investicijų veiksmų programos apžvalga. [žiūrėta 2016-01-25]. Prieiga per internetą: http://www.esinvesticijos.lt/uploads/documents/docs/240_9971fe2dda96e7db1868323a30ce1b77.pdf.
41. Firbank, L. (2011). Farming in the future: nature versus necessity. [žiūrėta 2016-01-25]. Prieiga per internetą: <http://www.foodsecurity.ac.uk/blog/2011/04/farming-in-the-future-nature-versus-necessity/>.
42. Gapšys, A., Mikelionytė, D., Lukošytė, I., Petrauskaitė-Senkevič, L. (2013). Lietuvos žemės ūkio sektorių konkurencingumas. Mokslo studija. Lietuvos agrarinės ekonomikos institutas. [žiūrėta 2016-04-02]. Prieiga per internetą: <http://www.laei.lt/?mt=aktualijos&naujiena=265>.
43. Graham, J. (2016). The Big Three Economic Indicators. [žiūrėta 2016-01-25]. Prieiga per internetą: <https://discoveroptions.com/mixed/content/education/articles/bigthreeeconomicindicators.html>.
44. Jurkėnaitė, N. (2011). Bendroji žemės ūkio politika artėjant 2020 m.: evoliucija ar revoliucija? [žiūrėta 2016-02-03]. Prieiga per internetą: www.laei.lt/x_file_download.php?pid=1112.
45. Jurkėnaitė, N., Volkov, A., Martišūnaitė, A. (2011). Bendrosios žemės ūkio politikos 2014–2020 m. tobulinimo kryptys: Mokslo studija. Vilnius: Lietuvos agrarinės ekonomikos institutas, 2011. – 105 p. ISBN 978-9955-481-30-0. [žiūrėta 2016-01-25]. Prieiga per internetą: http://www.laei.lt/x_file_download.php?pid=1518.
46. Kazėnas, G. (2005). Europos Sąjungos bendrosios žemės ūkio politikos reforma. Viešoji politika ir administravimas, Nr. 14. ISSN 1648-2603 [žiūrėta 2016-01-25]. Prieiga per internetą: https://www.mruni.eu/upload/iblock/6e7/8_g.kazenas.pdf.
47. Kelly, B. (2015). The Common Agricultural Policy – a costly protectionist racket. [žiūrėta 2016-01-25]. Prieiga per internetą: <http://libertarianhome.co.uk/2015/03/the-common-agricultural-policy-a-costly-protectionist-racket/>.
48. King, D. (2012). Economics. New York: Oxford. ISBN: 978-0-19-954302-1.
49. Kriščiukaitė, I. (2008). Lietuvos ūkių konkurencingumas ir ES paramos įtaka. Lietuvos agrarinės ekonomikos institutas. [žiūrėta 2016-04-02]. Prieiga per internetą: <http://www.laei.lt/?mt=publikacijos&straipsnis=126&metai=2008>.
50. Kuklierius, M. (2014). Parama žemės ūkiui. [žiūrėta 2016-03-25]. Prieiga per internetą: https://www.dnb.lt/sites/default/files/dokumentai/bendri/zemes_ukio_viceministras_mindaugas_kuklierius.pdf.
51. Leichteris, E. (2015). Sumani ir įtrauki visuomenė Lietuvos ir Europos kontekste. Monografija. [žiūrėta 2016-01-25]. Prieiga per internetą: www.collective-intelligence.lt/get.php?f.100.
52. Lietuvos bankas. (2016). Makroekonominės prognozės. [žiūrėta 2015-12-11]. Prieiga per internetą: https://www.lb.lt/makroekonominės_prognozes.
53. Lietuvos laisvosios rinkos institutas. (2011). ES struktūrinių fondų lėšų panaudojimas Lietuvoje. [žiūrėta 2016-01-25]. Prieiga per internetą: <http://files.lrinka.lt/analiniai%20darbai/ES%20lesos.pdf>.
54. Lietuvos Respublikos Žemės ūkio ministerija. (2013). ES paramos įtaka žemės ūkiui ir kaimo plėtrai. [žiūrėta 2016-01-25]. Prieiga per internetą: https://zum.lrv.lt/uploads/zum/documents/files/LT_versija/Veiklos_sritys/Kaimo_pletra/Programos_steb_esena_ir_vertinimas/Vertinimo_veikla/SparamospoveikioZUvertinimassantrauka.pdf.
55. Lietuvos statistiko departamentas. (2016a). Bendroji žemės ūkio produkcija to meto kainomis. [žiūrėta 2016-03-25]. Prieiga per internetą: <http://osp.stat.gov.lt/statistiniu-rodikliu-analize?id=2829&status=A>.
56. Lietuvos statistiko departamentas. (2016b). Eksportas ir importas pagal EVRK klasifikatorių. [žiūrėta 2016-03-29]. Prieiga per internetą: <http://osp.stat.gov.lt/statistiniu-rodikliu-analize?id=2124&status=A>.
57. Lietuvos statistiko departamentas. (2016c). Vartotojų kainų pokyčiai. [žiūrėta 2016-03-30]. Prieiga per internetą: <http://osp.stat.gov.lt/statistiniu-rodikliu-analize/?hash=9db0c986-d322-4337-bd8a-907e8d954e47&portletFormName=visualization>.
58. Lietuvos statistiko departamentas. (2016d). Augalininkystės ir gyvulininkystės produktų supirkimo kiekis ir kainos (metų duomenys). [žiūrėta 2016-04-01]. Prieiga per internetą: <http://osp.stat.gov.lt/web/guest/statistiniu-rodikliu-analize?portletFormName=visualization&hash=bf85edfb-2e66-4f47-8b7e-6664520a3ebb>.

59. Lietuvos statistiko departamentas. (2016e). Emigrantai. [žiūrėta 2016-04-02]. Prieiga per internetą: <http://osp.stat.gov.lt/web/guest/statistiniu-rodikliu-analize?portletFormName=visualization&hash=687e2dfa-2c1b-445b-a7ac-a82292c71913>.
60. Lietuvos statistiko departamentas. (2016f). Užimti gyventojai pagal ekonominės veiklos rūšis. [žiūrėta 2016-04-02]. Prieiga per internetą: <http://osp.stat.gov.lt/web/guest/statistiniu-rodikliu-analize?portletFormName=visualization&hash=221142ba-7731-49f1-9cdd-26de5be12afc>
61. Lietuvos statistiko departamentas. (2016g). Nedarbo lygis. [žiūrėta 2016-04-02]. Prieiga per internetą: <http://osp.stat.gov.lt/web/guest/statistiniu-rodikliu-analize?portletFormName=visualization&hash=7131a78c-7821-41ff-b06d-9e74188d1295>.
62. Mano Ūkis. (2015). ES šalys turi gražinti 284 mln. Eurų [žiūrėta 2016-02-03]. Prieiga per internetą: <http://manoukis.lt/naujienos/bzup-reforma/21308-es-salys-tures-grazinti-284-mln-euru>.
63. Mano Ūkis. (2016). Privalome perduoti vaikams tai, ką gavome iš tėvų. [žiūrėta 2016-05-03]. Prieiga per internetą: <http://manoukis.lt/naujienos/agropolitika/22021-privalome-perduoti-vaikams-tai-ka-gavome-is-tevu>.
64. Massot, A. (2016a). BŽŪP finansavimas. [žiūrėta 2016-01-30]. Prieiga per internetą: http://www.europarl.europa.eu/atyourservice/lt/displayFtu.html?ftuId=FTU_5.2.2.html.
65. Massot, A. (2016b). BŽŪP priemonės ir jų reformos. [žiūrėta 2016-01-25]. Prieiga per internetą: http://www.europarl.europa.eu/atyourservice/lt/displayFtu.html?ftuId=FTU_5.2.3.html.
66. Matthews, A. (2015). The EU has finally agreed to eliminate export subsidies...three cheers! [žiūrėta 2016-04-20]. Prieiga per internetą: <http://capreform.eu/the-eu-has-finally-agreed-to-eliminate-export-subsidies-three-cheers/>.
67. Michelbertas, L. (2013). Lietuvos, Latvijos ir Estijos parlamentaram pasirašė bendrą deklaraciją dėl žemės ūkio politikos. [žiūrėta 2016-02-03]. Prieiga per internetą: http://www3.lrs.lt/pls/inter/w5_show?p_r=4463&p_d=134883&p_k=1.
68. Mishkin, F., S. (2013). The Economics of Money, Banking, and Financial Markets, 10th Edition. Columbia University. 720 p. ISBN-13: 9780132770248.
69. Muitinės departamentas prie Lietuvos Respublikos finansų. (2014). Bendroji žemės ūkio politika. [žiūrėta 2016-03-25]. Prieiga per internetą: <http://www.cust.lt/web/guest/verslui/bzup/muitinesveikla>.
70. Nacionalinė mokėjimo agentūra. (2016a). Lietuvos kaimo plėtros 2014 – 2020 m. programa. [žiūrėta 2016-03-25]. Prieiga per internetą: <https://www.nma.lt/index.php/parama/lietuvos-kaimo-pletros-20142020-m-programa/priemoniu-sarasas/6387>.
71. Nacionalinė mokėjimo agentūra. (2016b). Užsienio prekybos administravimas. Statistika. [žiūrėta 2016-04-20]. Prieiga per internetą: <https://www.nma.lt/index.php/parama/uzsienio-prekybos-administravimas/statistika/378>.
72. Nacionalinė mokėjimo agentūra. (2016c). Lietuvos kaimo plėtros 2007 – 2013 m. programa. [žiūrėta 2016-04-20]. Prieiga per internetą: <https://www.nma.lt/index.php/parama/lietuvos-kaimo-pletros-20072013-m-programa/statistika/4618>
73. Nakrošis, V. (2003). Europos Sąjungos regioninė politika ir struktūrinių fondų valdymas. Vilnius; Eugrimas. ISBN 9955-501-53-7.
74. Parkin, M., Powell, M., Matthews, K. (2014). Economics. United Kingdom: Pearson Education Limited. ISBN: 978-1-292-00951-3.
75. Paternoster, D., Verbeke, D. (2016). Europos pinigų politika. [žiūrėta 2016-04-02]. Prieiga per internetą: http://www.europarl.europa.eu/ftu/pdf/lt/FTU_4.1.3.pdf.
76. Paulikas, V., Kazėnas, G. (2012). Europos Sąjungos bendroji žemės ūkio politika. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas. ISBN 978-9955-19-427-9.
77. Powell, B. (2003). Economic freedom and growth: the case of the celtic tiger. [žiūrėta 2016-04-02]. Prieiga per internetą: http://www.freetheworld.com/papers/Benjamin_Powell.pdf.
78. Radzevičiūtė, A. (2012). Miliardai žemės ūkiui. [žiūrėta 2016-01-25]. Prieiga per internetą: <http://www.delfi.lt/verslas/kaimas/milijardai-zemes-ukiui.d?id=59327725>.
79. Ragonnaud, G. (2016). Antrasis BŽŪP ramstis: kaimo plėtros politika. [žiūrėta 2016-01-25]. Prieiga per internetą: http://www.europarl.europa.eu/atyourservice/lt/displayFtu.html?ftuId=FTU_5.2.6.html.

80. Rakauskienė, O., G. ir Servetkienė, V. (2011). Lietuvos gyventojų gyvenimo kokybė: dvidešimt metų rinkos ekonomikoje. Monografija. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas. ISBN 978-9955-19-395-1. <http://ebooks.mruni.eu/pdfreader/lietuvas-gyventoj-kokyb-dvideimt-met-rinkos-ekonomikoje25188>.
81. Simanavičienė, A., Užkurytė, L. (2009). Pokyčiai darbo rinkoje ekonominio nuosmukio metu: Lietuvos atvejis. [žiūrėta 2016-04-03]. Prieiga per internetą: <http://www.socsc.ktu.lt/index.php/Ekv/article/viewFile/9495/4817>.
82. Snieška, V., Baumilienė, V., Bernatonytė, D., Čiburienė, J., Juozapavičienė, A., Kavaliauskienė, V., Keršienė, R., Markauskienė, A., Mrazauskienė, B., Startienė, G., Pukelienė, V., Urbonas, J. (2006). Makroekonomika. Kaunas: KTU leidykla "Technologija". E. ISBN 978-9955-25-976-3.
83. Starkevičius, K. (2012). Bendrosios žemės ūkio politikos įtaka Lietuvos rinkai. [žiūrėta 2016-01-25]. Prieiga per internetą: <https://zum.lrv.lt/lt/naujienos/bendrosios-zemes-ukio-politikos-itaka-lietuvas-rinkai>.
84. Staveren, I. (2015). Economics After the Crisis. AN introduction to economics from a pluralist and global perspective. New York: Routledge. ISBN: 978-1-138-0161-8.
85. Šaputienė, J. (2012). Makroekonomikos teorija. Šiauliai: VŠĮ Šiaulių universiteto leidykla. ISBN 978-609-430-147-6.
86. Tangermann, S. (2011). Direct payments in the CAP post 2013. [žiūrėta 2015-12-06]. Prieiga per internetą: [http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/note/join/2011/438624/IPOLAGRI_NT\(2011\)438624_EN.pdf](http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/note/join/2011/438624/IPOLAGRI_NT(2011)438624_EN.pdf).
87. The World Bank duomenų bazė. (2016). Agriculture, value added (% of GDP). [žiūrėta 2016-01-25]. Prieiga per internetą: <http://data.worldbank.org/indicator/NV.AGR.TOTL.ZS/countries/EU-LT-EE-LV?display=graph>.
88. Tvrdonova, J. (2014). The ex post evaluation of Rural Development Programmes 2007 – 2013. [žiūrėta 2016-01-25]. Prieiga per internetą: http://enrd.ec.europa.eu/enrd-static/app_templates/enrd_assets/pdf/evaluation/layout_rureval13_en_rtp.pdf.
89. Valodkienė, G., Snieška, V. (2012). Tarptautinis konkurencingumas ir jį lemiantys veiksniai ekonomikos nuosmukio laikotarpiu. Economics and management: 2012, 17 (2). ISSN 2029-933. [žiūrėta 2016-04-02]. Prieiga per internetą: <http://www.ecoman.ktu.lt/index.php/Ekv/article/download/2188/1698>.
90. Vazonis, V., Vazonis, B. (2011). Bendrosios žemės ūkio politikos perspektyvos: link darnaus vystymosi. ISSN 1822-6760. Management theory and studies for rural business and infrastructure development. 2011. Nr. 1 (25). Research papers [žiūrėta 2016-01-25]. Prieiga per internetą: <http://vadyba.asu.lt/25/231.pdf>.
91. VĮ Žemės ūkio informacijos ir kaimo verslo centras. (2014). Lietuvos žemės ūkis faktai ir skaičiais. [žiūrėta 2016-01-03]. Prieiga per internetą: <https://www.vic.lt/publication.php?id=15105>.
92. Vitkauskaitė Bernard J. (2013). Ko laukti iš ES Bendrosios žemės ūkio politikos? [žiūrėta 2015-12-05]. Prieiga per internetą: <http://myep.delfi.lt/opinion/j-vitkauskaite-bernard-ko-laukti-is-es-bendrosios-zemes-ukio-politikos.d?id=62257461>
93. Volkov, A. (2012). BŽŪP: graži pradžia, miglota ateitis. [žiūrėta 2016-01-25]. Prieiga per internetą: <http://slidegur.com/doc/137013/-b%C5%BE%C5%ABp---gra%C5%BEi-prad%C5%BEia--miglota-ateitis>.
94. Volkov, A., Drożdż, J. (2013). ES tiesioginių išmokų dydžių nustatymas remiantis gamybos išlaidomis žemės ūkyje. ISSN 1822-6760. Management Theory and Studies for Rural Business and Infrastructure Development. 2013. Vol. 35. No. 2. Scientific Journal. [žiūrėta 2016-01-25]. Prieiga per internetą: <http://www.laei.lt/?mt=publikacijos&straipsnis=617&metai=2013>.
95. Zahrnt, V. (2011). A guide to CAP reform politics: issues, positions and dynamics. [žiūrėta 2016-01-25]. Prieiga per internetą: <http://www.ecipe.org/app/uploads/2014/12/a-guide-to-cap-reform-politics-issues-positions-and-dynamics.pdf>.

PRIEDAI

1 PRIEDAS

EUROPOS VALSTYBIŲ ISO RAIDŽIŲ KODAI (EUROPA.EU, 2016B)

<i>Eil. nr.</i>	Valstybė	Kodas
1.	Airija	IE
2.	Austrija	AT
3.	Belgija	BE
4.	Bulgarija	BG
5.	Čekija	CZ
6.	Danija	DK
7.	Didžioji Britanija	UK
8.	Estija	EE
9.	Graikija	GR
10.	Ispanija	ES
11.	Italija	IT
12.	Kipras	CY
13.	Kroatija	HR
14.	Latvija	LV
15.	Lenkija	PL
16.	Lietuva	LT
17.	Liuksemburgas	LU
18.	Malta	MT
19.	Nyderlandai	NL
20.	Portugalija	PT
21.	Prancūzija	FR
22.	Rumunija	RO
23.	Slovakija	SK
24.	Slovėnija	SL
25.	Suomija	FI
26.	Švedija	SE
27.	Vengrija	HU
28.	Vokietija	DE

**AUGALININKYSTĖS IR GYVULININKYSTĖS SUPIRKIMO KAINOS IR KIEKIAI LIETUVOJE 2000 – 2015 M.
(LIETUVOS STATISTIKOS DEPARTAMENTAS, 2016D)**

		2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
<i>Augalininkystės produktų supirkimas tūkst. tonų</i>	Grūdai	588	697	715	1129	1403	1782	1162	1774	2406	2551	1927	1661	3092	2954	3240	3428
	Daržovės	22	22	25	36	34	35	41	42	56	57	56	47	56	56	57	56
	Bulvės	15	8	16	32	21	13	14	17	49	50	55	46	53	53	48	50
	Vaisiai ir uogos	69	73	40	76	14	74	83	57	40	23	25	41	49	57	43	52
<i>Augalininkystės produktų supirkimo kainos Bendra kaina EUR/t</i>	Grūdai	117	109	112	109	99	86	112	181	162	105	150	190	205	176	150	157
	Kviečiai	120	121	117	116	105	84	116	185	172	115	158	194	208	179	154	160
	Rugiai	95	100	98	86	89	72	101	153	139	72	113	175	176	136	117	114
	Miežiai	110	107	111	103	99	92	107	184	150	92	129	179	200	178	140	144
	Kvietrugiai	102	87	93	90	88	75	96	155	127	78	136	161	188	146	126	124
	Daržovės	330	313	248	315	240	236	336	458	416	295	373	361	308	348	342	367
	Bulvės	66	125	74	71	75	142	229	239	177	144	162	203	126	167	152	131
	Vaisiai ir uogos	71	28	41	44	83	67	74	212	114	126	178	158	124	151	112	154
<i>Pieno supirkimo kainos Natūralaus riebumo EUR/t</i>		151	172	156	141	170	196	201	240	250	179	250	285	260	316	280	215
	<i>Kiaušinių pardavimo kainos EUR/1000 vnt.</i>	54	55	44	54	44	47	50	61	72	72	63	60	82	67	63	63
<i>Gyvulių ir paukščių gyvojo svorio supirkimo kainos EUR/t</i>	Galvijai, iš viso	570	871	723	491	639	837	887	829	1027	915	981	1177	1268	1180	1039	1012
	Kiaulės	1316	1390	1033	978	1082	1066	1061	1044	1262	1159	1039	1152	1300	1293	1147	1013
	Avys ir ožkos	1101	1179	1232	1326	1276	1050	1033	995	1421	1516	1765	1870	1660	1622	1579	1410
	Paukščiai, iš viso	1241	1302	1080	783	862	824	741	866	896	801	794	934	957	1009	939	935
	Gyvuliai ir paukščiai	166	133	145	191	200	235	254	271	243	215	231	234	244	262	269	277
<i>Gyvulių ir paukščių supirkimas Gyvasis svoris, tūkst. tonų</i>	Galvijai	87	50	49	69	75	93	88	105	90	81	80	79	77	72	76	82
	Kiaulės	43	48	62	78	70	77	84	83	65	46	55	57	61	73	71	70
	Avys ir ožkos	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
	Paukščiai, iš viso	23	26	26	39	52	63	80	83	88	88	96	98	106	118	122	126

LIETUVAI SKIRTŲ BŽŪP LĖŠŲ IR MAKROEKONOMINIŲ RODIKLIŲ KORELIACINĖ MATRICA

		Koreliacijos									
		Lietuva skirtos BŽŪP lėšos	BVP	BVP 1 gyv.	Importas	Eksportas	Už prek. balansas	Gyventojų skaičius	Emigrantai	Infliacija	Nedarbo lygis
Lietuva skirtos BŽŪP lėšos	Koreliacijos koeficientas, R	1	,874**	,913**	,841**	,915**	,629*	-,978**	,041	-,556	,494
	P reikšmė		,000	,000	,001	,000	,038	,000	,906	,076	,122
BVP	Koreliacijos koeficientas, R	,874**	1	,993**	,940**	,917**	,277	-,907**	-,263	-,236	,133
	P reikšmė	,000		,000	,000	,000	,410	,000	,434	,485	,698
BVP 1 gyv.	Koreliacijos koeficientas, R	,913**	,993**	1	,948**	,947**	,368	-,948**	-,197	-,340	,198
	P reikšmė	,000	,000		,000	,000	,266	,000	,561	,306	,559
Importas	Koreliacijos koeficientas, R	,841**	,940**	,948**	1	,971**	,278	-,899**	-,185	-,302	,159
	P reikšmė	,001	,000	,000		,000	,409	,000	,585	,366	,640
Eksportas	Koreliacijos koeficientas, R	,915**	,917**	,947**	,971**	1	,497	-,962**	-,065	-,446	,338
	P reikšmė	,000	,000	,000	,000		,120	,000	,850	,169	,309
Už prek. balansas	Koreliacijos koeficientas, R	,629*	,277	,368	,278	,497	1	-,609*	,415	-,702*	,787**
	P reikšmė	,038	,410	,266	,409	,120		,047	,204	,016	,004
Gyventojų skaičius	Koreliacijos koeficientas, R	-,978**	-,907**	-,948**	-,899**	-,962**	-,609*	1	-,001	,552	-,432
	P reikšmė	,000	,000	,000	,000	,000	,047		,998	,078	,185
Emigrantai	Koreliacijos koeficientas, R	,041	-,263	-,197	-,185	-,065	,415	-,001	1	-,444	,706*
	P reikšmė	,906	,434	,561	,585	,850	,204	,998		,171	,015
Infliacija	Koreliacijos koeficientas, R	-,556	-,236	-,340	-,302	-,446	-,702*	,552	-,444	1	-,409
	P reikšmė	,076	,485	,306	,366	,169	,016	,078	,171		,212
Nedarbo lygis	Koreliacijos koeficientas, R	,494	,133	,198	,159	,338	,787**	-,432	,706*	-,409	1
	P reikšmė	,122	,698	,559	,640	,309	,004	,185	,015	,212	

** Koreliacija reikšminga ties 0.01 reikšme.

* Koreliacija reikšminga ties 0.05 reikšme.